

”Kolme korvaa, kaksi nenää ja neljät silmät”

**- tutkimus suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisuuden
ilmenemisestä pakolaishaastatteluissa**

Virpi Sorsa
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
elokuu 2003

”Kolme korvaa, kaksi nenää ja neljät silmät” – tutkimus suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisuuden ilmenemisestä pakolaishaastatteluissa

Tekijä: Virpi Sorsa

Ohjaaja: Jyrki Jyrkämä

Tieteenala: sosiologia

Julkaisuaika: elokuu 2003

Julkaisupaikka: Jyväskylän yliopisto

Sivuja: 87

Liitteet: 2

Tämä sosiologian pro gradu käsittelee Suomeen tulleiden pakolaisten käsityksiä suomalaisesta yhteiskunnasta ja suomalaisuudesta. Työssä tarkastelen Lahdessa asuvien ja Irakista sekä Somaliasta paenneiden ihmisten kohtaamaa suomalaista kulttuuria ja elämäntapaa. Aihetta lähestyn 12 teemahaastattelun kautta, jotka tein syksyllä 2002 Lahden Monikulttuurikeskus Multi-Cultissa. Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä on niin suomalainen kuin kansainvälinenkin maahanmuuttaja- ja siirtolaistutkimus sekä sosiologiset tutkimukset etnisyydestä, monikulttuurisuudesta ja rasismista. Tutkimuksessa selvitän, millaisen todellisuuden haastateltavat kokevat kohtaavansa Suomessa ja miten tämä suomalaisen yhteiskunnan kulttuurinen järjestelmä muokkaa pakolaisten käsityksiä itsestään. Tutkimuksessa osoitan, että pakolaisten Suomessa kohtaamat ongelmat kuten huono kielitaito, heihin kohdistuvat stereotypiat, työttömyys, kulttuuriset erot, rasismi ja erottelevat käytännöt vahingoittavat pakolaisten omanarvontunnetta ja vaikeuttavat heidän kotoutumista Suomeen.

Keskeiset käsitteet: pakolaisuus, maahanmuuttajat, kotoutuminen, suomalaisuus, etnisyys monikulttuurisuus, omanarvontunto, R. Sennett: Respect, R. Sennett & J. Cobb: Hidden Injuries of Class

Sisältö

1. Johdanto	2
2. Tutkijan kammiosta kenttätyöhön	4
2.1. Aineiston rajauksia	5
2.2. Haastattelut	7
2.3. Aineiston kuvaus	9
3. Keskeiset käsitteet	11
3.1. Suomalaisuus – Kansallisesta identiteetistä ja etnisyydestä	11
3.2. Monikulttuurisuus	14
3.3. Vapaus ja omanarvontunne	18
3.4. Kulttuurisesti rakentuvat selonteot	20
4. Ymmärryksen rajat	22
4.1. Kommunikaatiovaikeudet	23
4.2. Osallistumisvaikeudet	25
4.3. Kieli on avain	28
5. Hyvinvointivaltion ambivalenttius	30
5.1. Työ kotoutumisen ehtona	31
5.2. Häpeä riippuvuudesta	35
5.3. Erottumisen pelko	38
5.4. Vastavuoroinen kunnioitus	40
6. Kulttuurista kohtaamista	41
6.1. Stereotyyppiset käsitykset toisista	42
6.2. Kaipuu yhteisöön	46
6.3. Tasa-arvon ja vapauden maa	52
6.4. Perinteet turvana ja taakkana	58
7. Suvaitsematon Suomi	60
7.1. Kamppailu kunnioituksesta	61
7.2. Kamppailu itsemääräämisoikeudesta	65
7.3. Rasismia julkisesti ja piilossa	67
8. Pakolainen, ulkopuolinen	69
8.1. Pakolaisena maailmassa	70
8.2. Muukalaisena Suomessa	76
8.3. Erottelun seuraukset	78
9. Piilotetut vammat	80
Lähteet	86
Liitteet	88

1. Johdanto

Pakolaisuus on yksi aikamme vaikeimmista ongelmista. Sen näkyvimmit syyt ovat sodat sekä repressio, jolla tarkoitetaan kansalaisten oikeuksien polkemista ja riistämistä väkivalloin. Pakolaisuuden syynä ovat myös luonnonkatastrofit ja taloudellinen hätä. YK:n pakolaissopimuksen mukaan pakolainen on ihminen, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, eikä hänellä ole mahdollisuutta saada suojelua omassa maassaan. Sota, köyhyys, nälänhätä tai luonnonkatastrofi eivät itsessään ole YK:n mukaan riittäviä syitä pakolaisaseman saamiseksi, vaan vainon tai sen uhan täytyy olla nimenomaan henkilökohtaista. (Vartiainen-Ora 1996, 11-21.) Tämän vuoksi pakolaisstatuksen saaneet ovat yleensä sodan kauheuden lisäksi kärsineet kidutuksesta, raiskauksesta ja muista henkilökohtaisen väkivallan muodoista (Pentikäinen & Hiltunen 1995, 202). Kun puhumme Suomessa elävistä pakolaisista, puhumme juuri YK:n asettamien kriteerien täyttämistä ihmisistä.

Pakolaisuuden traumat eivät liity ainoastaan lähtömaahan. Paon aikana moni joutuu viettämään aikaa pakolaisleireillä, joissa kilpailu turvapaikoista on kovaa. Vain harva kaikista maailman 12 miljoonasta YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n huolehtimista pakolaisista saa ikinä turvapaikkaa, jonne asettua pysyvämmiin. Jos ja kun pakolainen saa turvapaikan, hän tulee vastaanottomaan pakolais- ja ulkomaalaispolitiikan kohteeksi ja esimerkiksi Suomessa näihin liittyvä lainsäädäntö on jatkuvassa kehityksessä lyhyen maahanmuuttohistorian vuoksi. Ympäröivän yhteiskunnan kulttuuriset käytännöt ja normit aiheuttavat aluksi ongelmia pakolaiselle, jonka sopeutumista uuteen ympäristöön hankaloittaa myös se, että hänen sosiaalinen verkostonsa on hajonnut paon vuoksi.

Tutkimukseni päämääränä on selvittää, millaiselta pakolaisten elämä näyttää tämän päivän Suomessa. Maahanmuuttajista käydään keskustelua niin tutkimuksissa, politiikassa, mediassa kuin kahvipöydissäkin. Pohdinnat liittyvät yleensä siihen, pitäisikö Suomen rajoja avata enemmän työvoimapulaa paikkaaville maahanmuuttajille, tarvitseeko Suomen kantaa vastuuta maailmanlaajuisesta pakolaisongelmasta, miten onnistunut integraatio tapahtuu, vievätkö ulkomaalaiset suomalaisten työpaikat jne. Keskustelu herättääkin monia keskenään ristiriidassa olevia ajatuksia, kun lähtökohdaksi otetaan käsitteet me ja ne muut, ulkomaalaiset.

Sosiologinen keskustelu ottaa kantaa juuri näihin vastakkainasetteluihin, joissa rakennetaan identiteettejä, yhteisöjä ja kokonaisia kansakuntia stereotyyppioilla toisista ihmisistä. Myös oma tutkimukseni ottaa osaa tähän keskusteluun. Näkökulmani lähtee kuitenkin niiden ihmisten suunnasta, jotka suomalaisessa yhteiskunnassa mielletään maahanmuuttajiksi, ulkomaalaisiksi tulokkaiksi. Tutkimukseni tarkoituksena on pohtia, mitä heidän itseymmärrykselleen tapahtuu maahanmuuton myötä ja miten se todellisuus, jonka maahanmuuttajat kohtaavat Suomessa, vaikuttaa heidän elämäänsä. Aihe on ajankohtainen, koska suunniteltaessa ulkomaalaisia koskevaa lainsäädäntöä ja kotoutumista koskevia toimenpiteitä, on erittäin tärkeää ottaa huomioon niiden kohteena olevat ihmiset.

2. Tutkijan kammiosta kenttätööhön

Sosiologinen keskustelu etnisyydestä, globalisaatiosta, rasismista ja kansalaisuudesta on mielestäni ollut kiehtovaa siitä asti, kun siihen ensimmäistä kertaa törmäsin lukiessani Zygmunt Baumanin *Sosiologista ajattelua* pääsykokeita varten. Oma kokemukseni elämästä Etelä-Afrikassa vaihto-oppilasvuoteni oli herättänyt minut miettimään syitä siihen, miksi ihmisillä on niin kova pelko erilaisuutta kohtaan, ja saanut tarttumaan juuri tuohon pääsykoekirjaan. Nämä ovat ehkä perimmäiset syyt siihen, miksi halusin tutkia Suomessa asuvia maahanmuuttajia ja heidän kokemuksiaan elämästä erilaisessa kulttuurisessa järjestelmässä.

Siihen, millaiseksi tutkimusprojektini sitten muotoutui, vaikuttivat monet eri tekijät. Ensinnäkin tutkimukseni ohjaajan kannustus oman aineiston keräämiseen vaikutti päätökseeni luopua valmiin elämäkerta-aineiston tutkimisesta. Päätökseni kerätä oma haastatteluaineisto johdatti minut tekemään yhteistyötä Lahden Maahanmuuttajapalveluiden ja Monikulttuurikeskus Multi-Cultin kanssa. Ilman Maahanmuuttajapalveluiden kontakteja ja tulkkeja sekä Multi-Cultin tiloja haastattelut olisivat jääneet tekemättä. Vaikka päätös oman aineiston keräämisestä onkin pitkittänyt opinnäytetyöni valmistumista ja aiheuttanut siten myös enemmän kustannuksia, en kadu valintaani. Olen oppinut paljon. Kohtaaminen Lahdessa asuvien pakolaisten kanssa on vahvistanut haluani työskennellä suvaitsevaisuutta lisäävien ja maahanmuuttajien elämänlaatua parantavien asioiden parissa.

Tutkimukseni lähti liikkeelle tapaamisesta silloisen Lahden maahanmuuttaja-koordinaattorin Anu Riilan kanssa 21.5.2002. Tarkoitukseni oli keskustella hänen kanssaan tekeillä olevasta opinnäytetyöstäni, jota työstin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoissa valmiin maahanmuuttajien elämäkerta-aineiston parissa. Tapaamisen seurauksena innostuin kuitenkin ottamaan selvää siitä, olisiko minulla mahdollisuus kerätä oma haastatteluaineisto Lahdesta. Tapasin seuraavaksi Lahden Maahanmuuttajapalveluiden johtajan Tiina Korhosen ja sovin hänen kanssaan, että tapaisin kesäkuun 28. päivä loput Maahanmuuttajapalveluiden henkilökunnasta kysyäkseni heiltä, haluaisivatko he avustaa minua aineiston keräämisessä. Lahden Maahanmuuttajapalvelut toimii Sosiaali- ja terveystieteiden erityispalveluyksikkönä ja vastaa Lahteen tulevien pakolaisten ja paluumuuttajien

kotoutumisesta ja sosiaalipalveluista. Kesäkuussa sain varmistuksen siihen, että saan apua oman aineiston keräämiseen Lahden Maahanmuuttajapalveluista.

Aineistonkeruun suunnitteleminen ja sen toteuttaminen oli ennemminkin eräänlaista etnografista kenttätyötä kuin suunnittelemaani suoraviivaista haastatteluaineiston keruuta. Colin Robson (1993, 3) onkin kirjoittanut laboratorioden ulkopuolella tehdystä tutkimuksesta ja todennut sen olevan moni tavoin haasteellista. Kenttätutkimukset, joiden tarkoituksena on kertoa jotain järkevää todellisuudesta, rakentuvat pääasiassa monimutkaisista, huonosti kontrolloitavista ja ylipäättään ”sotkuisista” tilanteista. Oma tutkimuksenikaan ei sujunut aina suunnitelmien mukaan, vaikka pyrin jo ennalta huomioimaan tilanteita, joissa saattaisi syntyä ongelmia. Tutkimuksen kulkua pohtimalla pyrin avaamaan eri vaiheissa syntyneitä solmuja ja selvittämään, miten ne vaikuttavat tutkimukseni luotettavuuteen.

Jennifer Masonin (1996, 35-38) mukaan tutkijan tulee selvittää, kuinka hyvin tietyn aineiston kerääminen vastaa tutkijan ontologista näkökulmaa siitä, miten sosiaalinen todellisuus rakentuu, sekä epistemologista näkökulmaa tätä todellisuutta koskevan tiedon luonteesta. Saatavilla olevan aineiston kerääminen vaatii myös pohdintaa siitä, mitä käytännön ongelmia näiden lähteiden käyttämiseen liittyy sekä mitä eettisiä kysymyksiä täytyy miettiä aineistoa kerätessä. Pyrin seuraavassa kiinnittämään huomiota myös näihin kysymyksiin.

2.1. Aineiston rajauksia

Koska Lahden Maahanmuuttajapalvelut vastaa Lahteen tulevien pakolaisten ja paluumuuttajien kotoutumisesta oli ensimmäinen tehtäväni miettiä, miten rajata tutkimusjoukkoa. Omasta kiinnostuksestani sekä Maahanmuuttajapalveluiden henkilökunnan toivomuksesta päätin rajata tutkimukseni koskemaan Lahdessa asuvia pakolaisia. Syynä oli myös se, että pakolaisille kuuluvat kotoutumishjelmat kestävät kolme vuotta, kun taas paluumuuttajille vain vuoden. Koska yksi tehtäväni oli selvittää maahanmuuttajien kokemuksia suomalaisesta viranomaisjärjestelmästä, pakolaisilla oletettiin olevan enemmän kokemusta tästä aiheesta. Rajasin samasta syystä tutkimuksen siten, että se koski niitä, jotka ovat olleet Suomessa yli kaksi vuotta ja jotka saapuessaan ovat olleet täysi-ikäisiä.

Elokuussa 2002 päätimme Maahanmuuttajapalveluiden henkilökunnan kanssa lähestyä tutkittavia saatekirjeellä (liite1), jotta tarjoaisimme mahdollisimman monelle tilaisuuden osallistua tutkimukseen. Saatekirjeen lähettämiseen liittyi myös eettinen valinta, joka koski pakolaisten henkilötietojen luovuttamista. Koska Maahanmuuttajapalvelut vastasivat kirjeiden lähettämistä, ei henkilötietoja luovutettu suoraan minulle. Kirjeessä kerroin tutkimuksestani ja pyysin niitä, jotka haluaisivat osallistua haastatteluun palauttamaan saatekirjeen täytettynä. Kirjeet palautettaisiin Multi-Cultin tai Maahanmuuttajapalveluiden kautta minulle osoitettuna, jolloin vastaajan henkilötiedot tulisivat ainoastaan minun tietooni. Saatekirjeitä lähetettiin suomen lisäksi kurdin ja arabian kielisinä. Tarkoitus oli laskea kynnyksestä osallistua tutkimukseen sillä, että osallistujat voisivat käyttää äidinkieltään sekä palautuslomakkeessa että haastattelussa.

Saatekirjeitä lähetettiin 4.11.2002 noin 130 kappaletta Lahteen vuosina 1994-2000 saapuneille pakolaisille, mutta niistä palautettiin takaisin ainoastaan kaksi. Kysyin yhdeltä haastatteluuni osallistuneelta, oliko hän kuullut syitä siihen, miksi ihmiset eivät olleet ottaneet minuun yhteyttä. Hän sanoi, että monelle kynnys keskustella tuntemattoman kanssa oman elämän tärkeistä kysymyksistä on vaikeaa. Vaikeus luottaa vieraaseen ihmiseen voi olla seurausta nimenomaan pakolaisuuteen liittyvistä ongelmista. Omien henkilötietojen paljastaminen tuntemattomalle on johtanut aiemmin ikävyyksiin. Haastateltavani kertoivat ongelmista, joihin he olivat törmänneet viranomaisten kanssa Irakissa ja sen rajavaltioissa mutta myös Suomessa. Vaikka en kirjeessä esiintynytäkään viranomaisena vaan silloin 24-vuotiaana opiskelijana, pystyi kirjeestäni ymmärtämään, että tutkimusta seuraa myös joukko viranomaisia. Saatekirjeen tehottomuus johtuu myös mielestäni siitä, että postissa tuleva kutsu ei persoonattomuutensa vuoksi houkuttele ihmisiä osallistumaan tutkimukseen. Haastattelemani ihmiset eivät vaikuttaneet haluttomilta osallistua haastatteluun, kun menin kysymään sitä kasvokkain.

Epäonnistuneen lähestymisyrittäksen jälkeen päätin siis kokeilla toista tapaa saada ihmisiä osallistumaan tutkimukseeni. Olin kirjannut saatekirjeeseen kaksi päivämäärää, jolloin olisin tavattavissa Multi-Cultissa ja päätin, että tuolloin pyytäisin henkilökohtaisesti Multi-Cultissa käyviä ihmisiä osallistumaan tutkimukseeni. Tapasin arabiaa ja kurdia puhuvan tulkkini 18.11.2002 Multi-Cultissa ja pyysin häntä auttamaan minua haastateltavien saamisessa. Istuimme alas ja odotimme kunnes ensimmäinen pakolaisen näköinen ihminen kävelisi ovesta sisään. Tässä kohtaa voisi

kysyä, että kuka on pakolaisen näköinen ihminen ja mitä sillä tarkoitan? Rehellisesti sanottuna arvioimme ulkonäön perusteella sitä, kuka Multi-Cultiin sisään astuva ihminen voisi olla pakolainen. Suurin osa Lahdessa asuvista pakolaisista on arabeja tai kurdeja, jonka vuoksi tietyt tyyppitykset ulkonäöstä pätevät hyvin etsiessämme haastateltavia.

Näinä kahtena päivänä, kun kyselimme Multi-Cultissa käyviltä halukkuutta osallistua tutkimukseen, sain sovittua neljä eri haastattelua seuraaville kahdelle viikolle. Olin myös sopinut haastattelut niiden kahden ihmisen kanssa, jotka olivat palauttaneet minulle saatekirjeen. Koska kuusi haastattelua ei mielestäni vielä riittänyt, jätin ilmoituksia Multi-Cultin pöydille ja ikkunaan niistä päivistä, jolloin olisin tekemässä haastatteluja. Ilmoitukset olivat käännetty arabiaksi ja kurdiksi. Seuraavalla viikolla, kun olin tekemässä haastatteluja tulkin kanssa Multi-Cultissa, sain uusia haastateltavia, jotka tulivat paikalle ilmoitusten perusteella. Kysyimme taas myöskin muilta paikalla olijoilta, haluaisivatko he osallistua haastatteluun ja näin saimme lisää haastateltavia. Olimme tulkin kanssa yhdessä tekemässä haastatteluja Multi-Cultissa neljänä päivänä eli pääasiassa aineistoni koostuu siis niistä ihmisistä, jotka joko jatkuvasti tai satunnaisesti käyttävät Multi-Cultin palveluita. Lisäksi tein haastatteluja suomeksi muina päivinä sellaisille, jotka eivät tarvitse tulkkia.

2.2. Haastattelut

Haastattelujen avulla pyrin saamaan vastauksen tutkimuskysymykseeni, joka koski pakolaisten käsityksiä suomalaisen yhteiskunnan luonteesta. Ontologisena lähtökohdani onkin oletus, että näiden ihmisten tiedot, näkökulmat, ymmärrykset, selitykset, kokemukset ja vuorovaikutukset ovat merkityksellisiä teemoja tutkimani sosiaalisen todellisuuden, suomalaisen yhteiskunnan, luonnetta tarkasteltaessa. Väitän myös, että vuorovaikutus ihmisten kanssa, keskusteleminen ja kuunteleminen, ovat keinoja kerätä tietoa kulttuurisesta järjestelmästä ja yhteiskunnasta. Ymmärrän toki, että haastattelujen avulla kerättävä tieto ihmisten kokemuksista on vain toisinto ja ihmisen oma tulkinta kokemistaan tapahtumista. En myöskään keskustelemalla ihmisten kanssa ”näe heidän päidensä sisään”, jolloin heidän ymmärryksestään ja selityksistään saatava tieto koskee vain niitä asioita, joita he tuovat esille haastattelun aikana. Näenkin aineistoni koostuvan tiedosta, joka on kontekstuaalista, paikantuvaa ja vuorovaikutuksellista. (Mason 1996, 39-40.)

Haastattelumenetelmäni kutsun teemahaastatteluksi, jossa haastattelukysymykset noudattivat tiettyä rakennetta, mutta kunkin haastateltavan ja haastattelun huomioiden osa kysymyksistä jäi pois ja joitakin tuli lisää. Hirsjärven ja Hurmeen (2000, 48) mukaan teemahaastattelussa oleellisinta onkin se, että yksityiskohtaisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Haastattelut, jotka tein tulkin kanssa noudattivat enemmän kysymysrunkoani (liite 2), koska tulkin välityksellä käyty keskustelu ei ollut yhtä vapaamuotoista ja monipuolista kuin ilman tulkkia käyty keskustelu. Tämä johtuu siitä, että tulkki ei pysty kääntämään keskustelua sanasta sanaan, vaan hänen täytyy etsiä siitä oleellisimmat asiat. Vastauksiin vaikuttaa myös se, että haastateltavat joutuivat katkaisemaan ajatuksiaan sen mukaan, kuinka paljon tulkki kerrallaan pystyi kääntämään. Tulkin avulla tehdyt haastattelut noudattavatkin enemmän kysymysvastaus periaatetta kuin keskustelua.

Haastattelukysymykseni siis jäsentivät sitä, mistä asioista keskusteltiin. Olin jaotellut kysymykseni koskemaan: konflikteja, joita haastateltavani ovat kohdanneet Suomessa; kontakteja, joita haastateltavillani on Suomessa; palveluita, joita haastateltavani käyttävät Suomessa sekä kulttuuria, eli mitä haastateltavani kertovat suomalaisesta kulttuurista (liite 2). Haastattelut tapahtuivat Multi-Cultin tiloissa aina tilaisuuden tullen erillisessä huoneessa, jossa ei ollut muita ihmisiä. Multi-Cultissa oli kuitenkin meneillään remontti juuri samaan aikaan, kun tein haastattelujani, jonka vuoksi tilat eivät olleet aina tyhjiä, vaan paikalla saattoi käydä remonttimiehiä tai henkilökuntaa. Osassa haastattelunauhoja kuuluu myös rakentamisen ääniä tai muuta hälinää, mutta ne eivät estä saamasta selvää nauhoista. Nämä häiriötekijät eivät mielestäni vaikuta aineiston sisältöön ainakaan merkittävästi.

Aineistoon voi myös vaikuttaa se, että osa haastateltavista tuli haastatteluun ilman mitään ennakolta annettua tietoa haastattelun luonteesta. Jotkut tällaiset haastattelut jäivät mielestäni hieman ”ohuiksi” tutkimusongelman kannalta ja syynä siihen voikin olla, ettei haastateltava ehtinyt miettiä, mitä mieltä hän asioista on. Toisaalta osa näistä spontaanisti syntyneistä haastattelutilanteista tuotti hyvinkin rikkaan haastattelun, joten syynä haastattelujen onnistumiseen oli varmasti myös sekä haastateltavien että minun persoonallisuudet. Huomasin, että kokemattomuuteni haastattelijana vaikutti esimerkiksi silloin, kun haastateltava ei tuntunut syttyvän kysymyksistäni. Tällöin menin itsekin lukkoon, enkä keksinyt, miten tilannetta jatkaisin. Yritin vain kysyä kysymykseni nopeasti ja lopettaa haastattelun

mahdollisimman pian sen sijaan, että olisin kysynyt haastateltavalta, mitä pakolaisuuteen liittyviä asioita hän pitää keskustelemisen arvoisina. Haastattelujen onnistumiseen onkin vaikuttanut myös omat tunnetilani ja tulkintani haastateltavien kiinnostuksesta.

2.3. Aineiston kuvaus

Valmis aineistoni koostuu kahdestatoista teemahaastattelusta. Haastateltavani ovat 26-55-vuotiaita ja heistä kymmenen miehiä ja kolme naisia. Kaikki haastateltavat ovat olleet Suomessa yli kolme vuotta ja pisimpään Suomessa asunut on ollut täällä jo 13 vuotta. Haastattelujen kesto oli puolesta tunnista kahteen ja puoleen tuntiin. Muutama haastattelu jakautui kahdelle eri päivälle joko haastateltavan kiireestä tai nauhurin rikkoutumisesta johtuen. Haastatteluista 10 tapahtui täysin kahden kesken. Yhdessä haastattelussa kesken haastattelun haastatteleman naisen aviomies tuli istumaan vaimonsa viereen. Tässä tilanteessa ymmärsin, että heillä oli kiire ja pyrin lopettamaan haastattelun mahdollisimman pian. Yksi haastatteluistani oli parihaastattelu, jossa pariskunta osallistui yhdessä haastatteluun.

Kaikki haastateltavani ovat kasvaneet islamilaisessa kulttuurissa ja yhtä lukuun ottamatta kaikkien lähtövaltio on Irak. Yksi haastateltavistani on kotoisin Somaliasta. Irakista tulleiden suhde lähtömaahan eroaa toisistaan ainakin siten, että kymmenen heistä on kotoisin Kurdistanin alueelta ja kaksi varsinaisen Irakin puolelta. Kurdistanin alueelta tulleilla on selkeästi erilainen etninen tausta muihin irakilaisiin verrattuna ja sitä kenties vahvistaakin se, ettei kurdeilla ole omaa itsenäistä kotimaata vaan he joutuvat jatkuvasti taistelemaan ympäröivien kulttuurien kanssa omasta olemassaolon oikeutuksestaan. Haastatteluaineistoni siis koostuu varsin homogeenisestä ryhmästä ihmisiä, jos katson sitä yhtenäisen kulttuurin ja kansalaisuuden näkökulmasta. Aion kuitenkin pohtia tämän lausuman todenmukaisuutta tarkemmin tutkimusaineistoni valossa.

Haastatteleman naiset ovat tulleet Suomeen perheen yhdistämisen kautta, joten heidän pakolaistaustansa eroavat miehistä siten, etteivät he ole joutuneet hakemaan pakolaistasusta suomalaisilta viranomaisilta vaan saaneet sen miehensä kautta. Myös miesten pakolaistaustat eroavat toisistaan, koska osa on tullut Suomeen kiintiöpakolaisina ja osa turvapaikanhakijoina. En kuitenkaan lähtenyt selvittämään näitä pakolaistaustoja, jos ne eivät tulleet keskusteluissa luonnollisesti esiin.

Haastattelun tarkoituksena ei myöskään ollut selvittää kunkin taustaa ja perusteluita omalle pakolaisuudelle vaan antaa tilaisuus haastateltaville keskustella kokemuksistaan suomalaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista. En väitä, etteivätkö henkilöiden taustat vaikuttaisi heidän kokemuksiinsa Suomesta, mutta näiden lyhyiden tapaamisten aikana en nähnyt asiallisena avata menneisyyteen liittyviä haavoja, sillä pakenemisen muistelemine oli monelle hyvin vaikeaa.

Tutkimusraportissani käyttämissäni lainauksissa en myöskään tuo esille ihmisten sukupuolta, ikää enkä muita henkilötietoja. Puhun tekstissä *haastateltavista* aiheen arkaluontoisuuden vuoksi. Tämä ratkaisu perustuu lupaukseeni siitä, ettei kukaan haastateltavista ole tunnistettavissa tekstistä. Lahdessa Irakista tai Somaliasta paenneita on vähän ja kaikki henkilötiedot voivat lisätä tunnistamisen mahdollisuutta. Toisaalta ihmisten taustat kuitenkin vaikuttavat niihin tulkintoihin, joita aineistosta voidaan tehdä. Olen ottanut tämän asian huomioon siten, että niissä kohdissa, joissa näen sukupuolella tai muulla henkilökohtaisella ominaisuudella olevan erityistä merkitystä analyysiini, tuon nuo piirteet esiin. Tässä asiassa lukijan täytyy vain luottaa siihen, mitä kirjoitan.

Vaikka tutkimukseni koskeekin pakolaisia, puhun raportissani monesti myös maahanmuuttajista. Teen tämän silloin, kun analyttiset tulkintani sopivat pakolaisten lisäksi myös muihin maahanmuuttajiin. Aineiston perusteella syntyneitä havaintoja ei tietenkään voida yleistää koskemaan kaikkia pakolaisia ja maahanmuuttajia, mutta selitykset, joita annan pakolaisten puheelle, ovat mahdollisuuksia. Ne ovat mahdollisia tulkintoja pakolaisuuden ja maahanmuuttajuuden laajalle ilmiölle. Lainausten pituus ja suuri määrä perustuukin siihen, että lukija voi tarkastella tulkintojeni ja analyysini paikkansapitävyyttä.

3. Keskeiset käsitteet

Suomessa maahanmuuttajatutkimus on pyrkinyt lähinnä selvittämään, miten maahanmuuttajien onnistunut kotoutuminen tapahtuisi. Laura Huttunen (2002, 41-42) onkin pohtinut maahanmuuttajatutkimuksen keskeisiä teoreettisia malleja ja käsitteitä ja todennut, että sellaiset käsitteet kun assimilaatio, akkulturaatio ja integraatio, joilla on pyritty analysoimaan maahanmuuttajien suhdetta uuteen kotimaahansa ja sitä, millainen tämän suhteen tulisi olla, perustuvat ajatukseen maahanmuuttajaryhmistä selkeärajaisina yhteisöinä. Assimilaation käsitteellä on kuvattu maahanmuuttajien sulautumista osaksi uutta yhteiskuntaa kun akkulturaation käsitteellä taas on viitattu niihin muutoksiin, joita maahanmuuttajien kulttuurisissa käytännöissä maahanmuuton jälkeen tapahtuu. Integraation käsitteellä tarkoitetaan sellaista suhdetta uuden asuinmaan ja maahanmuuttajien välillä, jossa maahanmuuttajat tulevat täysvaltaisina ja tasavertaisina kansalaisina osaksi tärkeitä julkisia areenoita. Integraation käsite tavoittelee monikulttuurista yhteiskuntaa, joka rakentuu keskenään tasavertaisten etnisten ryhmien muodostamasta mosaiikista.

Maahanmuuttajatutkimus on oletanut etnisyyden olevan tärkeää ja oleellista tutkittavien elämässä. Tämän vuoksi etnisyyden käsite on usein hallinnut maahanmuuttajatutkimusta. Kuitenkin etnisyyden voidaan nähdä olevan jotakin, joka syntyy, pysyy ja muuttuu vuorovaikutuksessa, jolloin se ymmärretään historiallisesti muuttuvana tapana organisoida sosiaalisia suhteita. Oman tutkimukseni kannalta onkin ollut tärkeää pohtia etnisyyteen ja monikulttuurisuuteen liittyviä käsitteitä.

3.1. Suomalaisuus – kansallisesta identiteetistä ja etnisyydestä

Suomea on pidetty hyvin homogeenisenä yhteisönä ja tämän on katsottu muokanneen asenteitamme maahanmuuttajia kohtaan. Väestömme kulttuurista yhtenäisyyttä on pidetty ideaalina kansakuntamme rakentamisprojektin alusta asti ja olemassa olevia etnisiä vähemmistöjä ja muuta kulttuurista erilaisuutta on työnnetty siitä syrjään. Kansallinen kulttuuri on ollut diskurssi, joka on rakentanut identiteettejä tuottamalla merkityksiä ”kansakunnasta”, johon olemme voineet identifioitua (Hall 1999, 19-77; katso myös Anderson 1983). Vaikka homogeenisyyden kuva onkin monilta osin liioiteltu, vaikuttaa se edelleen voimakkaasti. (Lepola 2000, 21.) Tämän vuoksi suomalaisten tottuminen yhteiskunnan kasvavaan etniseen ja kulttuuriseen

monimuotoisuuteen ei ole ollut helppoa ja tottumattomuus on ollut nähtävissä erilaisina konflikteina maahanmuuttajien ja valtaväestön välillä.

Puhuttaessa ulkomaalaisista ja maahanmuuttajista määritellään väistämättä myös suomalaisuutta. Ulkomaalaisuus määrittyy suomalaisuuden puuttumiseksi tai sen vastakohtaksi. Suomalaisuus taas on sosiaalinen representaatio, jossa on kysymys suomalaisten jakamista kollektiivisista kansallista identiteettiään koskevista käsityksistä. (Lepola 2000, 328.) Näitä käsityksiä kansallisesta identiteetistä vahvistetaan asettamalla oma kulttuuri toisia kulttuureita vastaan (Hall 1999, 82) esimerkiksi sanonnalla ”Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme tahdo tulla, olkaamme suomalaisia”. Suomalaisuuden kuvitellaan olevan siis jotain, joka eroaa olennaisesti muista kansallisista identiteeteistä.

Benedict Anderson (1983, 143-144) puhuu kansalaisuudesta kuviteltuna yhteisönä. Kansalaisuuteen liittyvä yhteisöllisyyden tunne ei Andersonin mukaan synny kasvokkaisessa kontaktissa toisiin yhteisön jäseniin, vaan yhteisöllisyyden tunnetta pönkittävät kontaktit ovat symbolisia, fiktiivisiä ja ideologisia. Hänen mukaansa kansalaisuuteen liitetään usein tiettyjä luonnollisesti syntyneitä siteitä. Ihonvärin, sukupuolen ja synnyinmaan nähdään olevan ominaisuuksia, jotka ovat yksilön valintamahdollisuuden ulkopuolella. Osa näistä piirteistä liitetään osaksi kansallisuusideaa, ja ne ikään kuin legitimoivat tunteen isänmaallisuudesta ja kuulumisesta tiettyyn yhteisöön. Olennaista kuulumisessa tiettyyn kansalliseen yhteisöön onkin sen itsestäänselvyys ja refleктоimattomuus. Vaikka kansalliseen identiteettiin liitetäänkin joitakin kollektiivisiä ominaisuuksia, kuten ”suomalainen sisu”, ei identiteetti määrity näiden perusteella, vaan on jo ennalta selvää, ketkä kuuluvat siihen ryhmään, joihin kollektiivisiä ominaisuuksia sovitellaan. (Lepola 2000, 368.)

Richard Jenkinsin (1997, 168-170) mukaan oma kulttuurinen järjestelmämme vaikuttaa siihen, kuinka havainnoimme toisista kulttuureista olevia. Sosiaaliseen kanssakäymiseen kulttuuristen rajojen välillä ja niiden yli tarvitaan välttämättä kategorisointia meihin ja heihin. Kategoriat muodostetaan erottautumalla ”toisista” ja löytämällä ”meitä” yhdistäviä piirteitä. Erojen ja yhtäläisyyksien perusteella luodut kategoriat ovat Jenkinsinkin mukaan kuviteltuja. Hän kuitenkin muistuttaa, että yksilöiden elämässä nämä kategoriat eivät ole kuvitteellisia vaan todellisia, ja tällöin niillä on sosiaalista merkitystä (katso myös Sintonen 1999).

Mitkä asiat sitten määrittelevät kuulumisen suomalaisiin? Suomessa syntyminen ja Suomen kansalaisuus eivät näytä olevan riittäviä perusteita suomalaisuudelle, jos ihminen erottuu valtaväestöstä esimerkiksi ihonvärillään. Toisaalta ihmisestä, joka on syntynyt ja kasvanut toisessa maassa mutta jonka sukujuuret ovat Suomessa, voidaan puhua suomalaisena. Hyvä esimerkki tästä on erilaiset aikakauslehtien kirjoitukset maailmankuuluista ihmisistä, joilla on sukujuuria Suomessa. Toisaalta moni, joka on syntynyt ja kasvanut Suomessa, on vieläkin ”mustalainen/romani” tai ”suomenruotsalainen” tai ”somali”. Suomalaisuuden kriteerit ovat toisaalta syntyperäisessä Suomen kansalaisuudessa, toisaalta etnisyydessä ja kulttuurisessa identiteetissä. Tällöin voidaan tilanteen mukaan soveltaa mielivaltaisesti suomalaisuuden kriteerejä koskemaan ihmisiä, joiden halutaan tai ei haluta kuuluvan yhteisöön. ”Jos suomalaisuus käsitetään yksinomaan suomalaiseksi etnisyydeksi, se on suljettu piiri, jonka sisään voivat päästä ainoastaan ne, joiden vanhemmista vähintään toinen on etnisesti suomalainen. Mutta jos suomalaisuus käsitetään yhteiskunnalliseksi yhteenkuuluvuudeksi, Suomessa vakinaisesti elävien ja toimivien ihmisten joukoksi, sen piiriin voivat kuulua maahanmuuttaneet siinä missä maahansyntyneetkin.” (Lepola 2000, 385.) Toisaalta Stuart Hall (1999, 16) on kirjoittanut etnisyydestä seuraavaa:

”Etnisyys voi olla perustava elementti mitä pahimmanlaatuisessa taantumuksellisessa nationalismissa tai kansallisessa identiteetissä. Mutta omana aikanamme etnisyyden on kuvitteellisena yhteisönä alkanut kantaa myös eräitä muita merkityksiä ja määrittää uutta identiteetin liikkumatilaa. Se rakentuu erolle, sille että kaikki identiteetit sijoittuvat – paikantuvat – kulttuuriin, kieleen, historiaan. Kaikki lausumat tulevat jostakin paikasta, joltakin erityiseltä taholta. Niinpä siinä painottuvat erityisyys ja konjunktuurit eli yhteenliittymiset. Mutta sitä ei ole välttämättä panssaroitu muita identiteettejä vastaan. Sitä ei ole sidottu lukkoon lyötyihin, pysyviin ja muuttumattomiin vastakohtiin. Se ei määriy täysin poissulkemisen kautta.”

Hallin mukaan nykyään ollaankin hahmottamassa uutta käsitystä etnisyydestä jonkinlaisena vastapainona vanhoille nationalismia tai kansallista identiteettiä koskeville diskursseille.

Moderni aika merkitsi uuden ja tärkeän individualismin muodon syntyä, jonka keskiössä oli uusi käsitys yksilöllisestä subjektista ja tämän identiteetistä. Myös Stephen Castles ja Mark J. Miller (1993, 274-275) ovat tutkineet nationalismien merkitystä kansallisvaltion ja kansallisen identiteetin retoriikassa. Heidän mukaansa

kansallisvaltiot, jotka syntyivät vapaan poliittisen subjektin ja demokratian periaatteille, muuttuivat 1900-luvun nationalismiin myötä. Tällöin kansalaisuus yhdistettiin dominoivan etnisen ryhmän jäsenyydeksi, jonka rajoina toimi biologiset ja kulttuuriset kehykset, ja kansallisvaltiosta tuli eksklusion ja repression väline. On kuitenkin teoretisoitu, että modernit identiteetit ovat murtumassa. Rakenteelliset muutokset 1900-luvun lopulla ovat johtaneet meille sosiaalisina yksilöinä aiemmin vankkoja asemia antaneiden luokan, sukupuolen, seksuaalisuuden, etnisyyden, rodun ja kansallisuuden kulttuuristen maisemien pirstoutumiseen. Nämä muodonmuutokset horjuttavat käsityksiämme itsestämme yhtenäisinä subjekteina. (Hall 1999, 19-20.)

Kuinka globalisaatioprosessi sitten vaikuttaa kulttuurisiin identiteetteihin? Kulttuurinen identiteetti on liittynyt kuulumiseen joihinkin selvärajaisiin etnisiin, rodullisiin, kielellisiin, uskonnollisiin tai kansallisiin kulttuureihin. Kansalliset kulttuurit, joihin synnymme, ovat olleet modernissa maailmassa yksi kulttuuristen identiteettien keskeisistä lähteistä. Kuitenkin nämä yhdenmukaiset ja kokonaiset kansalliset identiteetit tulevat siirretyiksi paikoiltaan globalisaatioprosessin myötä. (Hall 1999, 45-46.) Globalisaation seurauksena tapahtuva maahanmuutto kyseenalaistaa perinteisen käsityksen yhdestä kansallisesta identiteetistä ja tuo tilalle kysymyksen monikulttuurisuudesta.

3.2. Monikulttuurisuus

Stephen Castles ja Mark Miller (1993, 195) esittävät, että vuodesta 1945 lähtien maahanmuuton kautta lisääntynyt etninen moninaisuus on johtanut kaikissa teollisuusmaissa tilanteeseen, jossa maahanmuuttajat pyrkivät muodostamaan etnisiä ryhmiä muutettuun maahan. Ryhmät eivät erotaudu ainoastaan erilaisen ulkonäkönsä taikka vieraan kielensä kautta vaan myös syntyneinä etnisinä lähiöinä, erottuvana urbaanina tilankäyttönä sekä etnisten yhdistysten ja instituutioiden perustamisena. Etnisillä ryhmillä on kuitenkin maasta riippuen hyvin erilaisia asemia yhteiskunnassa. Castlesin ja Millerin mukaan joissain maissa voidaan puhua *etnisten yhteisöjen* ja toisissa *etnisten vähemmistöjen* muodostumisesta. Ensimmäisessä on kyse siitä, että maahanmuuttajat ja heidän jälkeläisensä nähdään integroituneena osana monikulttuurista yhteiskuntaa, joka on valmis muokkaamaan kulttuuriaan ja identiteettiään. Toisessa maahanmuuttajat elävät eksklusion ja marginalisoitumisen

seurauksena yhteiskunnan reunalla ja yhteiskunta tuottaa myyttejä staattisesta kulttuurista ja homogeenisesta identiteetistä.

Poliittisella päätöksenteolla on heidän tutkimuksensa mukaan tärkeä rooli etnisten ryhmien muodostumisessa ja siinä, minkä aseman ne saavat yhteiskunnassa. Päätökset, jotka tukevat väliaikaista siirtolaistyövoiman rekrytointia, johtavat todennäköisimmin etnisten ryhmien pysyvään asettumiseen maahan. Näiden ryhmien asema yhteiskunnassa riippuu hyvin pitkälle siitä, miten ryhmiin suhtaudutaan valtion taholta ja julkisen päätöksenteon piirissä. Sosiaalisen marginalisoitumisen, vähemmistöjen muodostumisen ja rasmin on todettu monissa maissa olevan seuraus siitä, että maahanmuuttoa ei tunnusteta julkisessa päätöksenteossa. Maahanmuuton seurauksena syntyneet etniset ryhmät tarvitsevat omat yhdistykset ja sosiaaliset verkostot sekä kielen ja kulttuurin. Päätökset, jotka epäävät etnisten ryhmien legitiimin aseman yhteiskunnassa, johtavat näiden eristymiseen ja separatismiin.

Castlesin ja Millerin (1993, 229-230) mukaan marginalisoituminen ja sosiaaliset konfliktit vältetään parhaiten myöntämällä pysyville maahanmuuttajille täydet oikeudet kaikilla sosiaalisilla kentillä. Tämä tarkoittaa heidän mielestään kansalaisuuden myöntämisen helpottamista. Toisaalta yhteyden siirtäminen kansalaisuuden ja etnisen taustan väliltä johtaa kansallisvaltion periaatteen uudelleen määrittelyyn. Tällöin idea etnisesti homogeenisesta kansallisvaltiosta tulee kyseenalaistaa ja luoda tilalle uusi monietninen malli, jossa poliittiset päätökset vastaavat maahanmuuttajien tarpeisiin ja kansakunta avataan kulttuuriselle monimuotoisuudelle.

Outi Lepola (2000, 199-200) esittää vaihtoehtoisia teoreettisia määritelmiä käsitteelle ”monikulttuurisuus”. Kun puhutaan monikulttuurisuudesta, voidaan tällä tarkoittaa yksinkertaisesti maata, jonne on muuttanut paljon ihmisiä muualta, jolloin nimenomaan maahanmuuton on ajateltu tekevän nämä maat monikulttuurisiksi. Toisaalta monikulttuurisuus ei kuitenkaan välttämättä liity maahanmuuttoon, vaan yhteiskunnan voidaan käsittää olevan monikulttuurinen vasta silloin, jos sen sisällä on mahdollista erottaa useita erillisiä kulttuureja ja jos yhteiskunta on organisoitunut näiden erojen pohjalta. Lepola esittää myös Claus Leggewien kehittämän teorian kolmesta monikulttuurisuuden mallista. Ensimmäisen mallin mukaan, jonka Leggewie on nimennyt monietniseksi apartheidiksi, etnisen tradition mukaan eläminen on kyllä sallittua kaikille, mutta poliittinen päätösvalta vain yksille. Toisessa mallissa monikulttuurisuus on etnisten vähemmistöjen marginaalista olemassaoloa

kulttuurihegemonian rajoissa. Vain kolmas edustaa Leggewien mukaan todellista monikulttuurisuutta: se on yhteiskunta vailla kulttuurista keskusta ja hegemonista kulttuurisuusmallia (katso myös Bauman 1997, 177-199).

Lepola itse pyrki tutkimuksessaan avaamaan monikulttuurisuuskäsitteen ulottuvuuksia Suomessa käydyssä maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Hänen mukaansa Suomessa monikulttuurisuus käsitetään pääasiassa maahanmuuton seurausilmiöksi. 1990-luvulla maahanmuutto- ja pakolaispolitiikan ihanteeksi on asetettu monikulttuurisuuspolitiikka, jonka tavoitteena on, että maahanmuuttajat integroituvat Suomeen luopumatta omasta kulttuuristaan. Ihanteena on myös se, että tasa-arvo toteutuisi monikulttuurisessa tilanteessa edellyttämättä kulttuurista samanlaisuutta. Lepola kuitenkin toteaa, että niin paljon kuin monikulttuurisuuden arvoa ja oikeutusta painotetaan, sille samanaikaisesti aina osoitetaan selvät rajat, jotka ovat suomalaiset arvot ja normit. Hänen mukaansa Suomea kuvaa parhaiten Leggewien toinen malli, ”etnisten vähemmistöjen marginaalinen olemassaolo kulttuurihegemonian rajoissa”. Moninaisuutta hallinnoidaan, sen sijaan että ”toisten” kanssa antauduttaisiin radikaaliin dialogiin, jossa kaikilla osapuolilla on yhtäläiset mahdollisuudet kyseenalaistaa toisten kantoja. Monikulttuurisuutta määritellään ja toteutetaan siis suomalaisen kulttuurin ja hallintojärjestelmän ehdoilla. (Lepola 2000, 266-270.)

Mitkä ovat sitten Suomen edellytykset Leggewien ns. todelliselle monikulttuurisuudelle, jossa yhteiskunta on vailla kulttuurista keskusta ja hegemonista kulttuurisuusmallia? Onko sellainen yhteiskunta edes mahdollinen, joka koostuu erilaisten ryhmien toisistaan poikkeavista arvoista ja normeista? Jos kulttuuri ymmärretään kokonaisvaltaiseksi merkitysten maailmaksi, joka ohjaa kaikkea toimintaa ja ajattelua, voivatko monista erilaisista kulttuurisista järjestelmistä kotoisin olevat ihmiset toimia sovussa samassa yhteiskunnassa? Mikä on tällöin heitä yhdistävä tekijä ja yhteiskuntaa koossa pitävä voima? Ajatus, jonka mukaan muualta tuleva ihminen voisi säilyttää oman kulttuurinsa vieraassa maassa vaikuttaa mahdottomalta ideaalilta. Maahanmuuttaja ei voi tuoda mukanaan sitä kulttuurista maisemaa, johon kuuluu tietyssä historiallisessa tilanteessa toimivat tietyt ihmiset ja yhteiskunnalliset rakenteet. Lähtiessään kotoaan hän joutuu irralleen omasta kulttuuristaan, historiastaan ja kielestään keskelle jotain uutta maisemaa. Maahanmuuttaja voi kantaa mukanaan kulttuuriperimäänsä tapoina, arvoina ja

normeina, mutta näitä ei enää uudessa ympäristössä uusinneta samalla tavalla kuin aikaisemmin.

Aiemmin esittämäni Stuart Hallin ajatus etnisyyden uudistumisesta tukee ajatusta, jonka mukaan oman kulttuurin säilyttäminen perustuu sen erityisyydelle eikä sen asettamiselle muita kulttuureja vastaan. Tällöin identiteetti, joka paikantuu tiettyyn kulttuuriin, historiaan ja kieleen, saa uutta liikkumatilaa pysyvyyden ja muuttumattomuuden sijasta. Voitaisiinko tällöin ajatella erilaisten etnisten taustojen yhdistävän samassa yhteiskunnassa eläviä ihmisiä? Olisiko etnisyys vain yksi yksilöä määrittävä tekijä monen muun joukossa? Kun etninen erilaisuus on tavallista ja jokapäiväistä, häviääkö siltä sen erotteleva voima? Jos identiteetit, sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt sekä sosiaaliset yhteisöt ajatellaan historiallisina, prosessimaisina ja muuttuvina, muuttuvat yhteisöt ja yksilöt sekä lopulta yksilöiden ja yhteisöjen väliset suhteet (Huttunen 2002, 332). Tällöin jossain vaiheessa jopa suomalaisuuden käsite saa uuden muodon.

Toisaalta voidaan myös esittää kysymys siitä, onko nimenomaan etnisyys se keskeinen kategoria puhuttaessa monikulttuurisuudesta. Nykyään globalisaation myötä yhdistyvän maailman voisi sanoa olevan kulttuurisesti entistä homogeenisempi. Maailman suurkaupungit alkavat kapitalismin seurauksena näyttää entistä enemmän toistensa kaltaisilta. Richard Jenkins (1997, 38-39) väittääkin, että maailman kulttuureja voidaan tänä päivänä tarkastella yhtä hyvin niiden yhtäläisyyksien kuin erojenkin kautta. Tämä ei kuitenkaan hänen mukaansa tarkoita sitä, etteikö kulttuurien monimuotoisuus ja fragmentaatio olisi enää todellista. Jenkins katsoo asiaa ennemminkin globaalin areenan ja jokapäiväisen elämän analytyttisten tasojen erona. Hänen mukaansa pluralistinen postmoderni yhteiskunta on myytti, jonka tuottamisessa unohdetaan jokapäiväisen elämän tasolla uusiutuvat sosiaaliset kategoriat. Myös Teppo Sintonen (1999, 265) väittää, että vaikka etnisinä pidetyt kulttuuripiirteet ja vuorovaikutusverkostot sekoittuisivatkin monikulttuurisissa yhteiskunnissa, diskursiivisesti rakentuvat etniset kategoriat muodostavat edelleen keskeisen tavan, jolla ihmiset luokittelevat ja ymmärtävät todellisuuttaan.

Nikos Papastergiadis (2000, 202) kritisoi monikulttuurisuuskäsitteen käyttöä. Hänen mukaansa monikulttuurisuudesta puhuttaessa on tarkoitettu kulttuuristen erojen tunnistamista ja vapauttamista entisen assimiloivan kansallisvaltion logiikasta. Suurimmassa osassa länsimaisen demokratian valtioista suvaitsevaisuus vieraita kulttuureja kohtaan on lisääntynyt yksityisellä tasolla, mutta

julkisella tasolla tilanne on toinen. Julkisella tasolla monikulttuurisuuden diskurssilla on parhaimmillaan tuotettu lisääntyneitä palveluja maahanmuuttajille. Näiden palvelujen viivästynyt tuottaminen ja epätasainen jakautuminen ovat epäilemättä osoitus lupauksen ja todellisuuden välisestä kuilusta. Papastergiadis mukaan missään ei ole tunnustettu avoimesti jokapäiväisen elämän tasolla toimivien monikulttuuristen instituutioiden kehittämisen tarvetta eikä myöskään radikaalisti sitouduttu perinteisen kansalaisuuden käsitteen uudelleen määrittelyyn. Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa arviolta viidesosalta maailman väestöstä on evätty kansalaisoikeudet.

Suomalaisuutta ja monikulttuurisuutta hahmottavat tutkimukset puhuvat kansallisesta identiteetistä ja etnisyydestä ja niiden suhteesta muutuvaan maailmaan. Näenkin nämä käsitteet keskeisiksi, kun puhutaan ihmisten käsityksistä toisesta kulttuurista ja yhteiskunnasta. Ajatukseni onkin mieltä, näkyykö ns. perinteisten identiteettien murtuminen keskusteluissani pakolaisten kanssa. Tarkoitukseni on myös selvittää, kuinka nämä ihmiset rakentavat identiteettiään uudessa ympäristössä, ja mitkä tekijät nousevat heidän elämänsä merkityksellisiksi tukipylväiksi vieraassa kulttuurissa.

3.3. Vapaus ja omanarvontunne

Monikulttuurinen yhteiskunta näyttäisi siis olevan vielä utopia. Suomessakin elää vähemmistöjä, joilla ei ole samoja oikeuksia kuin muilla täällä asuvilla ihmisillä. Mitä tämä tilanne sitten aiheuttaa yksilön identiteetille? Kysymys, miten maahanmuuttajat pyrkivät säilyttämään etnistä identiteettiään suomalaisessa yhteiskunnassa, kietoutuu osaksi laajempaa identiteettipoliittista keskustelua: Kuka minä olen? Miksi minä olen sitä, mitä minä olen? Mikä on minulle hyvä elämä? jne. Etninen identiteetti on osa ihmisen itseymmärrystä, sitä minkälaisen tarinan ihminen itsestään muodostaa (Sintonen 1999). Mika Hannula (1997, 58) on tutkinut suomalaisuutta suomalaisille tehtyjen henkilöhaastattelujen kautta ja hänen mukaansa itseymmärrys, yritys mieltää ja ymmärtää kuka minä olen, missä minä olen ja mikä on suhteeni sosiaaliseen ympäristööni, on luontevinta ja toimivinta ymmärtää tarinana. Hannulan mukaan itseymmärrys koostuu äärettömän monista osatarinoista, jotka kaikki eivät ole välttämättä yhtä mielekkäitä ja tärkeitä, mutta oleellista on se, mitä kukin yksilö painottaa tärkeinä omassa jokapäiväisessä elämässään. Näistä yksilön tärkeinä pitämistä osatarinoista koostuu se suurempi ja aina vähän hajanainen mutta tiettyyn

yleiseen vaan ei liian tiukkaan hallittavuuteen tähtäävä tarina, oma elämä ja itseymmärrys.

Vaikka meillä kaikilla onkin kyky ja mahdollisuus kertoa omaa tarinaamme, muodostaa itseymmärrystämme ja elämäämme, eivät tarinat kuitenkaan synny irtonaisina. Me emme yksilöinä kerro tarinaamme eristyksissä, vaan aina yhteydessä muihin tarinoihin. Yksilön kyky vaikuttaa omaan tarinaansa riippuu ensinnäkin siitä, miten paljon tilaa ja mahdollisuuksia yhteisöllisessä raamissa hänelle siihen annetaan. Richard Sennettin ja Jonathan Cobbin *Hidden Injuries of Class* (1972) tutkii tätä yhteisön vaikutusta yksilön itseymmärrykseen. He osoittavat, että työstettäessä omaa identiteettiä ja yritettäessä taata sille toisten hyväksyntä, neuvotteluosapuolet eivät ole tasavertaisessa asemassa. Jotkut ihmiset kertovat tai toistavat vaikuttavia ja arvovaltaisia tarinoita, joiden valossa joidenkin toisten täytyy punnita itseään ja ominaisuuksiaan. Tällöin heidän omalla tarinallaan ei juurikaan ole mahdollisuuksia tulla hyväksytyksi. Alisteinen asema johtaa omanarvontuntoon kohdistuviin loukkauksiin. Erityisesti tarve tavoitella arvovaltaisen ryhmän arvoja, joita ei kuitenkaan kunnioita, on mitä suurin loukkaus. Se saa ihmiset häpeämään luokkataustaansa tai jonkin muun aiheuttamaa epätasa-arvoisuuttaan. Sennett ja Cobb nimittävät omanarvontuntoa koetellutta iskua ”näkymättömäksi vammaksi”. (Bauman 1997, 294)

Suomessa elävien maahanmuuttajien tilanteen voi nähdä olevan Sennettin ja Cobbin kuvaileman kaltainen. Suomalaisessa yhteiskunnassa maahanmuuttajat käsitetään usein yhtenäiseksi ryhmäksi ihmisiä, joiden tehtävänä on sopeutua suomalaiseen kulttuuriin ja yhteiskuntaan sen sijaan, että ymmärrettäisiin heidät yksilöinä. Maahanmuuttajat ovat ikään kuin alistettu ryhmäksi valtaväestön toimesta. Sennettin ja Cobbin mukaan ihmiset, jotka kokevat olevansa toisten vallankäytön kohteita ja jotka kokevat omanarvontunteensa tulleen haavoitetuksi vapauden rajoittamisen seurauksena, ymmärtävät tilanteen olevan usein seurausta heidän omasta kykenemättömyydestään ja heikkoudestaan. Kokemus, joka on seurausta yhteiskunnan rakenteista, näyttäytyy yksilölle hänen omana syynään. (Sennett & Cobb 1972.) Tarkoitukseni onkin tutkia, löytyykö haastattelemiäni pakolaisten kertomuksissa merkkejä Sennettin ja Cobbin hahmottamista omanarvontuntoa koetelluista iskuista.

3.4. Kulttuurisesti rakentuvat selonteot

Sosiaalitieteissä on pohdittu paljon, mitä ymmärrämme kielen olevan (ks. esim. Jokinen ym. 1999). Sosiaalisesta konstruktionismista onkin kirjoitettu viime vuosina niin paljon, että olen joutunut pohtimaan sen merkitystä myös oman tutkimukseni kannalta. Kielen ja merkitysten suhdetta voidaan pohtia useasta eri näkökulmasta. Voimme ymmärtää kielen kuvaavan merkityksiä, jotka ovat jo olemassa tavaroiden, ihmisten ja tapahtumien maailmassa. Toisaalta kielen voi ymmärtää kuvaavan yksilöllisesti tuotettuja merkityksiä, jolloin se kuvaa juuri sitä, mitä yksilö milloinkin haluaa ilmaista. Kuitenkin tällä hetkellä sosiologian keskuudessa ehkä suosituin tapa käsittää kieli on ymmärtää merkitysten konstruoituvan kielessä ja kielen kautta. (Hall 1997, 15.) Omassa tutkimuksessani kielen voi sanoa olevan monella tavalla keskeisessä roolissa, joten olen moneen otteeseen pohtinut sitä, minkälaisen analyttisen aseman sille annan.

Aikaisemmin viittasin kieliongelmiin, joita kohtasin haastateltavien valintaan liittyvissä kysymyksissä. Haastattelujen purkamisessa huomasin, kuinka paljon jouduin jo siinä tutkimuksen vaiheessa tekemään tulkintoja haastateltavien puheesta. Koska puhe ei ole täydellistä suomen kieltä siinä mielessä, että sanat, taivutukset ja aikamuodot menisivät oikein, oli minun kovin vaikeaa välillä ymmärtää lauseen rakennetta, sitä mistä lause alkaa ja mihin se loppuu. En ole myöskään merkinnyt puhtaaksi kirjoitettuun aineistooni taukoja tms., jos ne eivät olleet mielestäni merkittäviä. Jonkun tietyn sanan hakemiseen saattoi mennä kymmenenkin sekuntia aikaa, koska haastateltava ei muistanut oikeaa sanaa. Olen myös karsinut puhtaaksi kirjoitetusta aineistosta joitakin täytesanoja kuten *mikä on, niinku* jne., koska näitä sanoja saattoi yhden haastattelun aikana esiintyä satoja ja mielestäni ne hankaloittavat aineiston lukemista ja käsittelyä.

Aineistoni voi siis sanoa olevan vääristynyt monessakin mielessä: puhtaaksi kirjoitus on jo tulkintaa; tulkin käännöksestä saattaa puuttua paljonkin haastateltavan puheesta; en ole välttämättä edes ymmärtänyt oikein kaikkia sanoja, joita haastateltavani sanovat ja ovatko hekään ymmärtäneet sitä, mitä olen kysynyt. Aineiston purkaminen ja analysoiminen olisikin ollut mahdotonta sellaiselle, joka ei itse ollut paikalla haastattelutilanteessa. Kun yhteinen kieli on heikko, jää paljon enemmän tilaa tulkinnalle. Miten voin nyt väittää, että tulkintani olisivat oikeita?

Pystynkö tulkitsemaan niitä merkityksiä, joita konstruoi sellaisen kielen kautta, jota on vaikea ymmärtää?

Jari Eskola (2001, 140) haastaa tutkijoita ottamaan kantaa siihen, onko kieli tutkijalle vain totuuden paljastamisen väline, vai onko niin, ettei totuutta ole tai sitä ei voida ainakaan selvittää. Tällöin tutkija voi ainoastaan tutkia sitä, miten ihmiset käyttävät kieltä eri tilanteissa. Koska tutkimukseni tarkoituksena on ottaa selvää siitä, millaisena pakolaisten kohtaama suomalainen yhteiskunta ilmenee, olen päätenyt tutkimaan sitä, mitä haastattelut kertovat tästä kohdatusta – ja kulttuurisesti tulkitusta – todellisuudesta. Sen sijaan, että pääpaino tarkasteluissani olisi siinä, miten haastatteluissa merkityksiä rakennetaan, tutkin pakolaisten kertomia kokemuksia erilaisista tapahtumista kuvauksina, versioina heidän kohtaamastaan todellisuudesta. En myöskään unohda, että olen haastattelijana vaikuttanut kertomuksiin kysymyksen asetteluillani, kommentteillani ja olemuksellani (vrt. Holstein & Gubrium 1995).

4. Ymmärryksen rajat

Haastattelujeni ensimmäinen kysymys oli yleensä: Mikä oli ensimmäinen kokemuksesi Suomesta? Koska yleisin vastaus kysymykseeni oli ”*Että mä en osannut kieltä*”, aloitan tarkastelemalla niitä asioita, joihin kielen osaaminen suomalaisessa yhteiskunnassa kiinnittyy. Törmäsin ensimmäisenä kieleen, kun pohdin sitä, miten saan kontaktin haastateltaviin. Selvää oli, että jos teen haastattelut suomeksi, rajaan osan tutkittavien ryhmään kuuluvista pois. Yhteistyö Lahden Maahanmuuttajapalveluiden kanssa kuitenkin mahdollisti tulkin käyttämisen haastatteluissa, joten päätin lähestyä haastateltavia saatekirjeellä, joka oli käännetty arabian ja kurdin kielille. Päätös lähestyä haastateltavia kirjeellä johtui siitä, etten voisi soittaa tai käydä heidän luonaan, koska en välttämättä osaisi heidän kieltään. Saatekirjettä kirjoittaessa minun tuli huomioida, että kirjoitan sen mahdollisimman yksinkertaisesti, jolloin kääntäminen olisi helpompaa. Saatekirjeen ulkoasu piti suunnitella siten, että voisin ymmärtää takaisin tulevista kirjeistä vastaajan tiedot ilman tulkkia, koska teksti käännettäessä muuttaisi suuntaa. Arabiaa ja kurdin kieltä kirjoitetaan ja luetaan oikealta vasemmalle. Takaisin tulevien kirjeiden sisältö piti olla ymmärrettävissä sen vuoksi, että vastaajan tiedot pysyisivät muilta salassa, kuten kirjeessä lupasin.

Kokemukseni vaikeudesta lähestyä ihmisiä, joiden kanssa minulla ei ollut yhteistä kieltä sai minut ymmärtämään jollain tavalla sitä, mitä maahanmuuttajat kohtaavat tullessaan Suomeen. Kontaktin ottaminen ihmisiin vaikeutuu, koska ei ole sanoja, joilla keskustella. Kirjoitetun kielen ymmärtäminen on mahdotonta. Kaikki merkit ja koodit ympäristössä ovat vieraita. Kaikki julkisista tiedotusvälineistä tuleva tieto on saavuttamattomissa. Nämä asiat ovat meille suurimman osan ajasta itsestänselvyyttä. Ehkä joskus matkustaessa joudumme tilanteisiin, joissa emme ymmärrä ihmisten puhetta taikka kirjoitettua kieltä, mutta aika ja paikka on oma valintamme. Suurin osa pakolaisista ei valitse maata, josta he saavat turvapaikan. Suomi on yleensä heille täysin vieras maa ja koko kulttuurinen koodisto rakentuu viesteistä, joita he eivät ymmärrä.

4.1. Kommunikaatiovaikeudet

Kieli on ihmiselle tärkein kommunikaatioväline. Ilman yhteistä kieltä kommunikoiminen toisten ihmisten ja ympäristön kanssa vaikeutuu, koska omien ajatusten ja mielipiteiden ilmaiseminen sekä ympäristössä olevien merkkien ja koodien ymmärtäminen on tällöin lähes mahdotonta. Seuraavissa lainauksissa haastateltavani kertovat tilanteista, joissa he ovat kohdanneet vaikeuksia kielitaidottomuuden vuoksi.

Ensimmäiseksi mä ajattelin että me voitais puhua siitä, mitä ne olivat ne sun ensimmäiset kokemukset, kun sä tulit Suomeen?

- *Että mä en osannut kieltä, se oli eka kokemus, että se minä oppia tämä kieli. Kun mä olin tekemisissä suomalaisen ihmisen kanssa, kun mä harrastan Taek-Won-Do, ja kun mä menin treenaamaan niin siellä tuli vaikeuksia. Että mä voisin oppia heidän kieltä, että mä voin pärjätä ja olla heidän kanssa tekeminen. Jos en mä kieltä, niin en mä, niin mä olen ihan, kukaan ei kuule minua. Mutta oli mulle pääasia kieli.*

Miten tota, pääsiks sä sitten mukaan niihin, niihin harjotuksiin?

- *Joo, kyllä mikä aluksi oli mulle aika vaikeaa, mutta kun mä pääsin (kieli)kurssille ja kun rupesin oppimaan suomen kieltä. Kyllä siellä mä harjottelin sitten suomen kieltä, ja päivästä päivään se lähti mun kieltä parantu ja parantu. Aluksi muutamat suomalaiset eivät halua ollenkaan puhua mun kanssa, pikku hiljaa jos he eivät tule mun lähelle, mä voin mennä heidän lähelle. Niin kun mun kulttuurissa on tapana, olemme ystävällisiä ja halusimme tutustua enemmän ihmisten kanssa ja kyllä se pikkuhiljaa rupesi menee parempi. Ne tervehtivät ja sen jälkeen vitsimään ja puhuvat. Eliikkä alussa ne ei halua kattoa mua naamaan, mä olen ulkomaalainen ja me olemme kaikki suomalaiset, se on ihan heille outo juttu mikä mä oon. Mutta mä vaikutan siellä, että ne muuttuvat heidän mielensä. Ne rupeevat vitsimään mun kanssa ja nauravat ja yks aikasemmin ei tervehdi ja nyt ne tervehtivät vaikka missä, ei me olla harjotuksissa vaan jos nähdään kadulla tai kaupassa ja he keskustelevat mun kanssa.*

Erilaisissa sosiaalisen vuorovaikutuksen tilanteissa luomme puheella kontakteja toisiin toimijoihin. Maahanmuuttajat kokevat alkuvaiheessa kontaktien luomisen vaikeana, koska he eivät osaa kertoa itsestään ja omasta halukkuudestaan tutustua suomea puhuviin ihmisiin. He eivät myöskään ymmärrä sitä, mitä heille puhutaan, jolloin vaihtoehdoksi jää omien tulkintojen esittäminen muiden käyttäytymisestä. Tässä esimerkissä haastateltava tulkitsi harrastusporukassa olleiden suomalaisten vierastaneen häntä sen vuoksi, että hän näyttää ulkomaalaiselta. Haastateltava esittää tulkinnaksi sen, että suomalaiset eivät halunneet keskustella hänen kanssaan, koska

ulkomaalaisuus oli heille vieras asia. Kuitenkin jonkin ajan kuluttua kontakti suomalaisten kanssa lisääntyi.

Haastateltava toi esille, että ystävällisyys ja halu tutustua toisiin ihmisiin on hänen kulttuurilleen ominainen tapa. Tämä osoittaa, että haastateltava tulkitsee suomalaisten käyttäytymisen olevan sidoksissa heidän kulttuuriinsa, jolle ystävällisyys ja halu tutustua toisiin ihmisiin ei ole yhtä ominaista. Toisaalta kieliryhmien välistä kontaktia tutkittaessa on todettu, että kielen oppiminen saattaa aiheuttaa vastareaktioita dominoivassa kieliryhmässä. Maahanmuuttajan taito puhua suomea aiheuttaa voimakkaampaa syrjintää suomalaisten keskuudessa sen vuoksi, että tällöin ryhmään kuulumaton lähestyy liian voimakkaasti suomalaisia, jotka eivät halua toivottaa vierasta osaksi yhteisöään. (Edwards 1984, 91-92.)

Seuraavassa esimerkissä toinen haastateltavani kertoo hieman erilaisen näkökulman kielen vaikutuksesta kontaktien luomiseen.

Onko se ollut helppoa tutustua ihmisiin?

- *Alusta kun se kieli vaikea ja vähän kun mulla oli seurakunnasta yks vanha rouva. Mutta mä aluksi inhosin sitä, koska en ymmärtänyt, se oli vähän ärsyttää. Ku mä kävin ensimmäinen suomen kielen kurssilla, mä en osannut edes niin kun ”kiitos”, niin kun meidän kielellä ”supas”, mä en tiennyt sitä...*

...Kun sä puhuit, että oli tosi vaikeaa ymmärtää kieltä ja käydä kaupungilla ja muuta ni muistatko, että mitkä oli ne asiat, mitkä sua eniten häiritsi, että ku sä et ymmärrä jotain?

- *Se oli sitä on häiritsee mua, kun joskus kun on synttärit, meillä oli joku kaks, kolme, hyvä kunnan perhe, ni kun ystävä mun anopin ja mun miehen veljellä on kaveri ja kun me kaikki mennään niin niillä on aina ne pidetty synttärit. Silloin oli kolme lasta ja mies ja nainen ja sitten toisen perheen kans ja sitten kaikki oli olleet Suomessa kauan ja sitten mä olin just Suomessa. Ja kun me mentiin niin kun kahvipöydällä ja kaikki ne puhuvat keskenään ja nauravat ja niin kun mua ärsytti tosi paljon. Ei sitä niin kun ne puhuu minusta vaan kun jotenkin ei ole kiva, kun joku puhuu niin sinä olet ihan synkeä ja sinä et ymmärrä mitään. Se oli vähän ärsyttää...*

...Kun sä olet ollut tekemisissä suomalaisten viranomaisten kanssa niin miten sua on kohdeltu, onko sulla ollut hyviä vai huonoja kokemuksia siitä?

- *Mulla on yks kerta huono kokemus ja sitten kaikki muut kertaa, mä en sano missä, mutta mä oon saanu huono kokemus. Mä oli joskus jossakin päiväkodissa töissä ja se oli tosi huono palvelut.*

Mitä siellä tapahtu?

- *Siellä tapahtu, että mun piti olla tarkoitus, mun piti puhua koko ajan lasten kanssa ja niitten kanssa. Ja ne koko ajan jätti mut yksin, en tiedä mistä syystä ja sitten vaan niinku käski mut töihin koko ajan pesemään leluja ja*

pyyhkimään lokeroita ja silittämään pöytäliinoja ja kaikki. Yksin minä, tuntu vähän pahalta, kun koko ajan yksin, ei kukaan puhu mulle, tulee vaan tänne siivoamaan. Mä oon vaan siivoaja, eikä kukaan puhu mun kanssa, sen takia mä en tykännyt. Silloin se varmasti ne hoitajatkin on, en mä sano, että ne on rasisteja, mutta kun en on koko ajan lasten kanssa, varmasti niillä on hermo nousee. Ja sitten mäkään en osannut yhtään suomea, ei ne jaksaa koko ajan taas opettaa minullekin suomea. Ne vaan istuu mun kanssa: ”No mitä? Saisinko uudestaan? Kerro tämä sana?” Varmasti se niillekin ärsyttää niinku opettaa joku aikuinen kieli. Niillä oli varmasti tarpeeksi työtä.

Toisten ymmärtäminen on keskeinen asia yhteisöön kuulumisen kokemuksessa. Tässä esimerkissä haastateltavani tuo hyvin esille sen, kuinka ikävää on, kun ei ymmärrä, mitä ympärillä tapahtuu. Haastateltava kertoo kokemuksesta, jonka hän tulkitsee aluksi johtuvan viranomaisten huonosta kohtelusta, mutta lopuksi toteaa, että kokemus johtui todennäköisesti siitä, ettei viranomaisilla ollut aikaa pysähtyä selittämään asioita siten, että myös hän olisi ymmärtänyt. Tilanteita, joissa maahanmuuttaja ei ymmärrä ympäristöään, syntyy maahanmuuton alkuvaiheessa paljon. Ymmärtämisen vaikeus ei ainoastaan liity kotipiirin ulkopuolelle, vaan kodin sisällä on myös tilanteita, joissa maahanmuuttaja kokee olevansa ulkopuolinen.

Kun maahanmuuttaja tulee Suomeen ja hän ei osaa laisinkaan suomen kieltä, hänen on vaikea muodostaa kontakteja suomea puhuviin ihmisiin. Kun kontakteja ei synny, maahanmuuttaja ei voi kokea tulevaisuutta kuulluksi ja ymmärretyksi. Ihmisen identiteetin tärkeä osa, sosiaalinen identiteetti, rakentuu suhteessa toisiin ihmisiin. Kun maahanmuuttaja on pakolainen, sosiaalinen identiteetti on saanut kolhuja. Pako kotimaasta ja omien läheisten ja ystävien jättäminen, siis oman sosiaalisen verkoston hajoaminen, on trauma, jota maahanmuuttaja pyrkii paikkaamaan. Uudessa ympäristössä sosiaalisten kontaktien rakentaminen on kuitenkin vaikeaa erilaisen kielen ja toimintakulttuurin vuoksi. Vaikeus ymmärtää ja tulla ymmärretyksi ovat jokapäiväinen muistutus siitä, että pakolainen ei kuulu yhteisöön. Yksinäisyys ja masentuminen ovatkin suuria uhkia juuri pakolaisille.

4.2. Osallistumisvaikeudet

Kielitaidon merkitys maahanmuuttajien elämässä ei näy ainoastaan vaikeutena luoda kontakteja vaan myös vaikeuksina työssä ja opiskelussa.

Muistatko sä niitä sun ensimmäisiä kokemuksia, mitä sulla oli, kun sä tulit tänne?

- *Tiesin vähän, että se sellainen kylmä maa ja sataa paljon lunta. Mutta mä tulin toukokuun lopussa Suomeen vuonna –97 ja silloin kuitenkin ilma ei ollut kylmä ja oli kivaa. Mutta se oli kiva se ensimmäinen sana, mihin mä törmäsin: Suomi. Kun mä en ollut ikinä tiennyt mitä tarkoittaa Suomi, mutta siis myöhemmin mä kysyin: ”Mitä tarkoittaa Suomi?” Sitten sain vastauksen, että se tarkoittaa Finland. Että siis ulkomailla Suomi on tunnettu Finlandin nimellä eikä Suomi.*

Oliko se sitten se kieli, mikä oli susta hirveen erilainen, kun sä tulit tänne?

- *Kieli siis mun mielestä on kaikille lapsille helppo ja aikuisille vaikea. Nuorille semmoinen helppo, vaikka ei niin helppo kuin lapsille. Siis mutta on siis ihmisestäkin kiinni, haluaako joku oppia suomen kieltä tai toinen kieltä vai ei. Esimerkiksi Turkissa mä olen oppinut Turkin kieltä ja siis yleiskieli mä puhun sitäkin myös. Että haluanko oppia vai en, se on pääasia. Monet oli ollut meidän kanssa, ainakin yksi sanonut meille, että ei mun tarte oppia suomen kieltä, koska mä puhun hyvin englantia, en tarvii elämästäni, en tarvii työtä varten oppia suomen kieltä, koska ne tarjoavat mulle vain siivous työtä ja mä olen insinööri ja olen valmistunut insinööriksi. Mutta täällä lain mukaan en pysty päästä töihin. Se on vähän ärsyttävää ihmisille, kun joku on opiskellut kuinka monta vuotta, eikä tarjota mitään töitä. Eikä päästä töihin. Se on sellaista... ..Kun mä ajattelin, että mun täytyy oppia suomen kieltä, koska suomen kieli on avain, sanotaan, et kieli on avain ja jos et osaa kieltä, et saa päästä mihinkään sisään. Kun sä opit kieltä on sitten mahdollista päästä siis kaikki ovet helpompi ja sitten voit päästä opiskelemaan tai tekemään työtä.*

Kielitaidon merkitys korostuu työelämässä. Jos kielitaito on heikko, maahanmuuttajan on vaikea saada työtä. Edellisessä esimerkissä haastateltava toi esille ongelman, josta on keskusteltu paljon myös mediassa. Maahanmuuttajia palkataan pääasiassa siivoustyöhön tai muille matalapalkkaisille aloille, joissa kielitaidolla ei ole niin suurta merkitystä. Ihmisille, joilla on korkea koulutus, työskenteleminen siivoojana taikka lehdenjakajana tuntuu turhautavalta. Aikaisemmalla panostuksella koulutukseen ei pakolaisuuden jälkeen ole enää merkitystä. Kun maahanmuutto tapahtuu täysin erilaiseen yhteiskuntaan ja kulttuuriin, jossa on aikaisemmin opiskellut ja työskennellyt, on hankitun pääoman merkitys olematon. Opiskelu- ja työkulttuurit eroavat niin paljon, ettei yhtäläisyyttä näiden välille löydy. Toisaalta myös ennakkoluulot ja tietämättömyys vaikuttavat siihen, miten Suomessa suhtaudumme muissa maissa hankittuun koulutukseen ja työkokemukseen. Aiheeseen palaan kappaleessa 5.

Huono kielitaito vaikuttaa myös mahdollisuuteen oppia ja opiskella. Erityisesti yo-tutkinnon ja korkeakouluopintojen suorittaminen vaikeutuu huonon kielitaidon vuoksi. Opiskelemattomuus taas johtaa Suomessa siihen, että työn saaminen tutkintoa vaativilta aloilta estyy. Riittävän hyvän kielitaidon oppiminen vie niin pitkään, että

monet kokevat olevansa jo liian vanhoja käyttämään aikaansa pitkään opiskeluun. Kun huono kielitaito vaikuttaa maahanmuuttajien mahdollisuuksiin opiskella ja tehdä työtä, syntyy näiden välille helposti vahingollinen oravanpyörä. Huono kielitaito ehkäisee opiskelu-/työpaikan saannin, jolloin maahanmuuttajan motivaatio vaikuttaa omaan elämäänsä laskee. Työttömyyttä seuraa monesti masennus ja syrjäytyminen. Kun maahanmuuttaja syrjäytyy, eikä pääse osallistumaan sosiaaliseen toimintaan työssä taikka opiskelussa, hänen kielitaitonsakaan ei pääse parantumaan.

Kiinnostaaks sua lähteä opiskelemaan?

- *Kyllä mua kiinnostanut oli kerran täällä Lahdessa, mikä oli, kun mulla ei ole vielä se tutkinto, mutta mä kävin siellä iltalukiassa ja mä halusin lähteä sen jälkeen. Mutta mä en lähtenyt sinne tason neljä (kielikurssin tasot 1-4) jälkeen vaan jo tason kaksi jälkeen, ja kyllä mä löysin alussa vaikee, mutta mä en jatkanut siellä. Mä katoin, että on parempi jos mä pääsen oppimaan niinku ammattiin. Koska se vie pitkä matka, kun menee yliopistoon ja voi kestää kymmenen vuotta, kun se ei ole mun äidinkieltä ja eikä mulle ole sellaisia sanakirjoja, jotka voi auttaa mua.*

Oliko ne sun mielestä riittäviä ne niinkun alkuvaiheessa ne opetukset? Että pääsiksä näitten kautta tarpeeks hyvin mukaan?

- *Kyllä, jos minun rohkea ja ahkeruus opiskella, kyllä ne ovat riittäväksi. Mutta joskus kun on tilanne, että ihminen masentunut tai ei jaksanut opiskella ja samaan aikaan pitäis lähteä kurssille, eikä sanoa työkkärille, että mä en jaksanut lähteä. Ne sanoo, että sä olet nuori ja pakko lähteä. Jos sä et lähde, saat karenssin ja tästä johtuu mikä on ihan että ei oppia mitään kurssilla.*

Eri kieliryhmien välisiä kontakteja tutkittaessa on huomattu, että eristäytyminen omiin kieliryhmiin on ihmiselle ominainen piirre. Kommunikointi on vähäistä ihmisten kanssa, joita on vaikea ymmärtää. Ymmärtämisvaikeudet eivät kuitenkaan selitä täysin kieliryhmien välille syntyvää eristäytymistä ja syrjintää. Usein eri kieliryhmiä erottaa myös etninen ja kulttuurinen tausta, jotka myöskin vaikuttavat ihmisten väliseen kommunikaatioon. Eri kielillä on myöskin erilainen asema kussakin valtiossa. Valtioiden virallisilla kielillä on hegemoninen asema muihin käytettäviin kieliin nähden, jolloin virallisia kieliä puhuvilla ihmisillä on valta-asema poliittisessa päätöksenteossa, työmarkkinoilla sekä muillakin sosiaalisen toiminnan osa-alueilla. Tämä valta-asema johtaa siihen, että ryhmän statuksen määrittävät ne jäsenet, joilla on byrokraattista valtaa säädellä järjestelmää. Kun tietyn kieliryhmän statusarvo on korkeampi kuin muiden, tulee tästä kielestä tavoiteltua pääomaa. Tähän vaikuttaa

myös se, että dominoivan kieliryhmän jäsenet suosivat niitä, jotka opettelevat ja oppivat kielen ja näin sulautuvat osaksi hallitsevaa ryhmää. (Forbes 1997, 151-155.)

Haastateltavat toivatkin esille, kuinka merkittävää on oppia suomen kieltä. Oppimisen ehtona on heidän mielestä oma aktiivisuus. Oman aktiivisuuden korostamisesta seuraa, että kielen oppimattomuus nähdään omana syynä. On kuitenkin todettu, että kieliryhmien välille syntyy helposti syrjiviä käytäntöjä, joita ei poista edes hallitsevan kieliryhmän kielen oppiminen. Kielitaidon mittarit eivät nimittäin ole yksiselitteiset, sillä hallitseva kieliryhmä päättää siitä, miten kielen osaamista seurataan. (Forbes 1997, 152.) Tällöin kielen osaamattomuus saattaa johtua myös niistä kriteereistä, joita kielitaidolle asetetaan. Näissä tapauksissa kokemus, jonka mukaan yksilö on syynä siihen, ettei osaa kieltä, syntyykin sosiaalisten rakenteiden tuloksena.

3.3. Kieli on avain

Metafora, jossa kieltä verrataan avaimeen, jonka avulla ovet työelämään ja opiskeluun aukeavat, kuvaa hyvin maahanmuuttajan kokemusta kielitaidon merkityksestä. Jos maahanmuuttajalla ei ole tätä avainta, hän on oven ulkopuolella, ulkopuolisena jostain hyvästä ja halutusta, mikä kuuluu oven toisella puolella olevaan sisäpiiriin. Kielitaito ymmärretään hyvin helposti taidoksi, joka on mitattavissa yksiselitteisillä mittareilla: joko osaat kieltä tarpeeksi hyvin päästäksesi ovesta sisään tai et. Tällöin kielitaito edustaa myös valtasuhdetta. Suomea äidinkielenään puhuvat ihmiset määrittelevät kielen rajat, sen milloin kielitaito on riittävää ja milloin ei. Maahanmuuttajat ovat tässä valtasuhteessa heikompi osapuoli. Ymmärretyksi tuleminen ei aina riitä. Kieliopillisesti oikea tapa puhua ja kirjoittaa rajaa monen maahanmuuttajan mahdollisuuksia päästä ovesta sisään. Vaikka kielitaito riittää jokapäiväisessä elämässä toimimiseen ja tärkeiden papereiden lukemiseen, se ei välttämättä riitä työ- tai opiskelupaikan saamiseen.

Suomen kielen osaaminen ymmärretään tarkkarajaisemmin sen vuoksi, että tavat puhua suomea eivät paikallisesti eroa toisistaan kovinkaan paljon. Vaikka Suomessa onkin paljon murrealueita, eivätkä kaikki välttämättä ymmärrä toisiaan, ymmärretään murre kuitenkin suomen kieleksi. Kun kieltä puhuu maahanmuuttaja, joka ei osaa aikamuotoja taikka sanojen taivutuksia oikein, ymmärretään kielitaito vajavaiseksi. Toisaalta keskusteltaessa kielistä, joita puhutaan lukemattomilla eri

tavoilla ympäri maailmaa (englanti, espanja jne.), ollaan opittu ymmärtämään kielitaito laajemmin kuin meillä. Näiden kielten kohdalla vajavainen kielitaito ei ole yhtä suuri este työpaikan taikka opiskelupaikan saamiselle, kuin se on suomen kielen kohdalla. Toisaalta monissa englanninkielisissä maissa maahanmuutollakin on pidempi historia, mikä vaikuttaa ihmisten suvaitsevaisuuteen erilaisuutta kohtaan.

Maahanmuuttajat kokevat, että oma aktiivisuus on keskeinen tekijä kielen oppimisessa. Toisaalta oppimiseen vaikuttaa masennus, joka syntyy elämäntilanteessa kohdatuista vaikeuksista. Maahanmuuttaja on tällöin monesti vahingollisessa oravanpyörässä, jota pyörittää huono kielitaito, kontaktien vähyys, työttömyys, masennus jne. Oravanpyörästä on vaikea päästä irti yksin. Onkin mielenkiintoista, miksi maahanmuuttajat puhuvat niin paljon oman aktiivisuuden merkityksestä. Richard Sennett (2003, 63) on tutkinut arvonantoa ja hänen mukaansa yhteiskunta muokkaa luonnetta kolmella tavalla, joiden kautta ihminen joko ansaitsee taikka epäonnistuu herättämään kunnioitusta toisissa ihmisissä. Yksi näistä on itsensä kehittäminen erityisesti kykyjen ja taitojen kautta. Maahanmuuttajat korostavat omaa aktiivisuuttaan kielen oppimisessa, jotta heidän kykyjään ja taitojaan arvostettaisiin.

Arvostuksen saamisen tarve on seurausta omanarvontuntoon kohdistuneista iskuista. Maahanmuuttajat punnitsevat itseään ja ominaisuuksiaan suhteessa suomalaisiin, koska suomenkielisten statusarvo on maahanmuuttajaan nähden korkeampi. Suomalaiset taas saattavat vierastaa maahanmuuttajaa, joka pyrkii kommunikoimaan suomalaisten kanssa suomen kielellä. Tällöin kielitaito ei muutu pääomaksi, jolla korkeampaa statusta omaavan ryhmän suosio saavutetaan, koska ryhmään kuulumista säätelee myös muut tekijät. Alisteinen asema suhteessa suomalaisiin johtaa omanarvontuntoon kohdistuviin loukkauksiin. Erityisesti pyrkimys saavuttaa suomenkielisten suosio ja kokemus ryhmään kuulumisesta statusta omaavan ryhmän ehdoilla loukkaa maahanmuuttajan kokemusta omasta arvokkuudesta.

5. Hyvinvointivaltion ambivalenttius

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta hyväksyttiin Suomessa 9.4.1999 ja se tuli voimaan 1.5.1999. Lain tavoitteena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista, tasa-arvoa ja valinnan vapautta toimenpiteillä, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen saavuttamista. Lain tarkoituksena on myös turvata turvapaikanhakijoiden välttämätön toimeentulo ja huolenpito järjestämällä turvapaikanhakijan vastaanotto. Laissa kotoutuminen on määritelty maahanmuuttajan yksilölliseksi kehitykseksi ja sen tavoitteena on maahanmuuttajan osallistuminen työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen.

Kotoutumista pidetään yksilöllisenä, vuosia jatkuvana kehityksenä maahanmuuttajan omien tarpeiden ja aikataulun mukaisesti. Aktiivisena toimijana on maahanmuuttaja itse ja kotoutuminen toteutuu vuorovaikutuksessa yhteiskunnan kanssa, jolloin muutos tapahtuu sekä maahanmuuttajassa että yhteiskunnassa. Kotouttamisella tarkoitetaan viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä ja voimavaroja. Yhteiskunnan velvollisuus maahanmuuttajien kotouttamiseen liittyy kulttuurisesti moniarvoisen, etnisesti tasa-arvoisen ja suvaitsevan yhteiskunnan kehittämiseen. Kotoutumisohjelmista keskusteltaessa tulee kuitenkin huomioida se, että ohjelmat koskevat ainoastaan maahan tulevia pakolaisia, turvapaikanhakijoita ja paluumuuttajia. Maahanmuuttajakäsite sinänsä sisältää myös muut Suomeen muuttavat ihmiset kuten työn tai avioliiton vuoksi saapuvat. Valtion taholta säädetyt palvelut eivät kuitenkaan koske muista syistä Suomeen muuttaneita ihmisiä.

Suomen laissa on siis huomioitu, että maahanmuuttajien sopeutuminen vaatii toimenpiteitä myös yhteiskunnan puolesta. Kotoutumisohjelmat onkin pyritty luomaan siten, että ne helpottavat maahanmuuton alkuvaiheeseen liittyviä käytännön ongelmia. Tarkoitukseni oli kysyä haastateltaviltani, mitä kokemuksia heillä on suomalaisesta viranomaisjärjestelmästä ja heille kohdistetuista palveluista. Päämääränäni oli ymmärtää, miten he jäsentävät kokemuksiaan valtion taholta määrättyjen toimenpiteiden kohteina.

5.1. Työ kotoutumisen ehtona

Pakolaisen työelämään ja yhteiskunnan toimintaan tähtäävä kotouttaminen on yksi suomalaisen hyvinvointivaltion palveluista. Kotouttamisjakso kestää kunkin pakolaisen kohdalla noin kolme vuotta, jonka aikana hän asioi esimerkiksi Lahdessa sosiaalipalveluiden erikoisyksikön Lahden Maahanmuuttajapalveluiden asiakkaana. Kun kolme vuotta maahan saapumisesta on kulunut, pakolainen siirtyy käyttämään yleisiä sosiaali- ja terveystalvveluita. Työvoimatoimiston tilastojen mukaan arvioitu maahanmuuttajien työttömyysaste vuonna 2002 on 29% (Tilastokeskus, Työministeriö, 23.5.2003). Tilastojen mukaan pakolaisten työttömyysaste on selvästi korkeampi kuin muiden maahanmuuttajien, jolloin myös suuri osa heistä joutuu elämään sosiaaliturvan avulla. Kysymykset haastateltavan tyytyväisyydestä pakolaisille tarjottaviin palveluihin palautuivat monesti käsittelemään sitä, että haastateltava koki turhautumista ja masennusta siitä, ettei hänellä ollut työtä. Keskustelu työstä ja työttömyydestä nousikin yhdeksi tärkeimmistä aiheista haastatteluissani. Työttömyyden syyksi nostettiin asioita, joiden voidaan nähdä olevan suomalaisesta kulttuurisista johtuvia.

Niin joudutko sä opiskelemaan täällä ihan alusta asti uudelleen, jos sä meet täällä opiskelemaan uudestaan?

- *Sekin on hyvä kysymys oikeestaan. Se ei oo vaan minulle mitä olen kuullut ja huomannut vaan monille maahanmuuttajille olisi se ongelma, koska Suomen laki koulutuksesta on vähän hankala maahanmuuttajille. Että esimerkiksi mä olen pakolainen täällä ollut ja olen, mun todistus on hävinnyt ja en mä pysty saada todistus, mutta siis täällä toimii paperi. Jos ei oo paperii ja joskus kysytään, että missä sun todistus on. No poliisi on ottanut todistus pois, että mitä voi tehdä. Että miten voit näytt... Eli näyttökokeet on mahdollista, että mä näytän, että minkälainen minulla on tietoja. Mutta ei ole järjestetty vielä tähän asti maahanmuuttajille. Ei, ei tavalla muillakaan aloilla, että ei näyttökoe ei ole järjestetty sellainen. Että vaan ainoastaan täytyy opiskella taas uudestaan. Nolla, eli tasosta taas eli kolme tai kolmen ja puolen vuoden aikana. Se on tietenkin, kuitenkin se on ärsyttävää, että siis taas joudut opiskelemaan ihan kokonaan, että ei tiedä mitä voi tehdä...*

...Onks sun mielestä jotain muita sellasia palveluita, mitä sun mielestä pitäis kehittää tai muuta tälläst niinkun, et missä maahanmuuttajat törmää ongelmiin? Et onko jotain muita, mitä sun mielestä pitäis valtion taholta muuttaa tässä niinkun maahanmuuttajien palveluissa?

- *Kyl mä olen kuullut joskus... Mulla on yks kaveri, hän on opiskellut suomalaisten kanssa ravintola-alalla ja hän on joskus näyttää jollakin tavalla, että miten on vaikea suomalaistyttöjen kanssa. Hän on inhottanut, että vaikea,*

että ei voi näyttää sellaista. Mutta miten se on vaikuttanut häneen, et vaikka hän oli siis hyvin ahkera, että jos kokeesta on otettu pari kolme henkilöä ja ne on ensimmäistä, hän oli heidän kanssa. Hyvin ahkerasti on opiskellut. Mutta siltikin on vielä oli painostavaa koulussa. Eli opiskelijan puolesta. Mun mielestä koulussakin on mahdollista opettaa suomalaisopiskelijoita. Eli peruskoulussa ja ammattikoulussa ja jokaisessa tasolla on mahdollista antaa tietoja maahanmuuttajista ja inhimillisyyttä koulutuksesta. Ainakin tällä hetkellä mä olen itse seurannut telkkarista ja lehdistä, että kerta mä törmäsin henkilökohtaisestikin puhutaan, että maahanmuuttajilla on paljon lasta ja ne saavat rahaa Kelasta tai Sosiaalitoimistosta. Mutta toisesta on, jos katsotaan tulevaisuudessa on kymmenen vuoden kuluttua, siis suurluokka menee eläkkeelle ja sitten kuka tekee töitä. Siis lapsillekin tulee suurin osa muuttavat sitten töihin. Että se on tulevaisuuden työvoima, kun ne kasvavat suomalaisille, suomalaisen koulutuksessa ja siellä ne valmistuvat tulevaisuuteen tekemään töitä. Ja toisesta maahanmuuttajat nekin ovat ihmisiä. Et suomalaisillakin on työtöntä ja nekin saavat työttömyyspäivärahaa Kelasta tai Sosiaalitoimistosta rahaa.

Niin mitä ne on ne asiat sun mielestä, mitkä on niinkun tärkeimpiä siinä, miten maahanmuuttaja voi sopeutua täällä elämiseen?

- *Maahanmuuttaja voi sopeutua esimerkiksi kielen oppiminen on maahanmuuttajalle tärkeä ja päästä töihin. Koska jos on esimerkiksi 12% työtön, ihmiset on työttömiä Suomessa, ja sitten jos verrataan maahanmuuttaja ja sitten suomalaista, niin suurin osa on maahanmuuttajia enemmän työtön kuin suomalaiset ja on vaikea saada heille töitä. Ja joskus monesta paikasta ja tv:stäkin mä ole seurannut sen, että ei oo helppoo ottaa vastaan työnantajan puolesta. Esimerkiksi siivous, jos joku haluaa tehdä siivous lentokentällä, ei anneta, ei tarjota koskaan helposti, että päästä sinne töihin. Laivalla, jos haluaa tehdä siivous laivalla, ei tarjota. Vaikka se on pelkkä siivous, huonompi, ehkä on palkkakin huono. Ei tarjota sellaista. Monessa paikassa eli työpaikat meidän eli maahanmuuttajille ovi on kiinni. Ei päästä haastattelemaan ja... eli kielen oppiminen ja koulutus on tärkeä ja sitten sillä tavalla, sillä tavalla voidaan auttaa maahanmuuttajia työskentelemään tai opiskelemaan. Sielläkin voi sitten tutustua kulttuuriin, Suomen kulttuuritapaan, millä tavalla ihmiset asuu täällä ja mikä se on lait, että laki tai säännöt yleensä. Ei oo kaikilla, mutta ihmiset yleensä, on ihmisille utoja. Esimerkiksi ei kerrota alussa, kun joku muuttaa Suomeen, että miten kerrostalossa asutaan. Siis idässä maissa ihmiset yleensä asuu tai ainakin suurin osa asuu omakotitalossa. Eli että mitä tekee lapset isossa perheessä? No hyppäävät ja laulavat tai huutavat. Se kuuluu perheeseen, ei haittaa muita. Mutta täällä on eri tavalla. Ja sitten kun kotona ei oo mitään leluja helposti saada ja se on tavarat voi olla kallista. Sitten mitä lapsi tekee, lapsi huutaa ja häiritsee se muitakin. Että mikä se on paras tie? Mun mielestä se on lapsille, että perheelle opetetaan, että miten ihmiset asuu täällä ja sitten mitä on mahdollista.*

Tässä esimerkissä haastateltavani tuo esille yhden pakolaisten työllistymiseen liittyvän keskeisen ongelman. Todistuksia omasta koulutuksesta ja osaamisesta ei välttämättä ole. Suomalainen yhteiskuntajärjestelmä kuitenkin edellyttää tietyillä

aloilla kuten esimerkiksi terveydenhoidossa, että hakija täyttää muodollisen pätevyyden, joka tarkoittaa Suomen lakien asettamien koulutuskriteerien täyttymistä. Myös julkisen sektorin ulkopuolella koulutustodistuksilla on suuri merkitys työtä haettaessa. Suomessa ei ole vielä kiinnitetty huomiota siihen, miten pakolaiset voivat todistaa osaamistaan, jos todistukset puuttuvat. Toisaalta ongelmana on myös se, että toisessa maassa hankittu koulutus ei vastaa Suomessa annettua koulutusta tai sen vastaavuudesta ei tiedetä. Työnantajalle suomalaisen hakijan töihin ottaminen sisältää vähemmän riskejä, koska tämän kohdalla tiedetään, mitä osaamista hänen koulutuksensa vastaa. Ongelmana on myös, että työ kiinnittyy kulttuuriin. Suomessa ei esimerkiksi kaivosinsinöörejä tarvita samassa mittasuhteessa kuin Irakissa, jolloin sen kaltainen tietotaito on suomalaisilla työmarkkinoilla vähemmän kysyttyä.

Edellisessä pääluvussa toin esille, kuinka aikaisemmalla panostuksella koulutukseen ei pakolaisuuden jälkeen näytä olevan enää merkitystä. Väitin myös, että ennakkoluulot ja tietämättömyys vaikuttavat siihen, miten Suomessa suhtaudumme muissa maissa hankittuun koulutukseen ja työkokemukseen. Myös ulkomaalaisuus vaikuttaa hakijan mahdollisuuksiin työllistyä. Jasinskaja-Lahden, Liebkindin ja Vesalan (2002, 127-130) tutkimuksen mukaan maahanmuuttajat olivat kokeneet syrjintää työmarkkinoilla esimerkiksi siten, että heidät oli sivuutettu joko työnhakuprosessissa tai kun he halusivat edetä työssään. Maahanmuuttajat olivat kärsineet myös irtisanomisista, kiusaamisesta ja loukkauksista työpaikoilla. Toisaalta tutkimus toi myös esille, että osittain etnisten vähemmistöjen kokema syrjintä ja ongelmat työelämässä olivat samoja kuin monilla suomalaisillakin: on oltava nuori, erittäin kielitaitoinen ja omattava pitkäaikaista työkokemusta. Maahanmuuttajien sopeutumisen suurimpana esteenä onkin pidetty heidän korkeaa työttömyyttään ja tämän nähdään olevan osaksi seurausta syrjinnästä ja rasismista.

Myös työelämässä ja opiskelupaikassa hankitut tiedot ja taidot helpottavat pakolaisen suomalaiseen kulttuuriin tutustumista ja kielen oppimista. Työn ja opiskelun kautta saadut kontaktit muokkaavat myöskin suomalaisten käsityksiä maahanmuuttajista. Esimerkin haastateltava toi kuitenkin esille, etteivät kontaktit välttämättä varmista suvaitsevaisuuden lisääntymistä ja kulttuuriin sidonnaisten tapojen oppimista, vaan siihen täytyy kiinnittää huomiota myös mediassa, opetuksessa ja koulutuksessa.

Työttömyyteen liittyy usein monia ongelmia. Koska työn ymmärretään olevan yksi keskeisimpiä yksilön elämäntehtäviä myös suomalaisessa yhteiskunnassa, on se

yksilön identiteettiä rakentava ja ylläpitävä tekijä. Työn kautta yksilö kokee olevansa osa työyhteisöä ja työtä tekemällä yksilö saa arvostusta ja palkinnon tekemästään työstä. Työttömänä yksi keskeinen yksilön identiteettiä ylläpitävä ja sosiaalista verkostoa rakentava tekijä puuttuu. Pakolaiset ovat erittäin haavoittuvaisia tämän asian suhteen. Sukulaiset ja ystävät ovat jääneet kotimaahan ja joidenkin kohdalla myös perheen muut jäsenet ovat muualla kuin Suomessa. Kuten edellisessä luvussa toin esille, sosiaalisten kontaktien rakentaminen huonon kielitaidon, työttömyyden jne. vuoksi on vaikeaa, jonka seurauksena on helposti syrjäytyminen yhteiskunnallisen toiminnan eri osa-alueilta. Moni haastateltavistani väittääkin, että pakolaisille suunnatut palvelut eivät tuota tulosta, koska työtä löytyy vain harvalle.

Onks, mitä sä sanoit, että sä olet ite töissä kuljetusfirmassa niin milloin sä sait sen työpaikan ja mitä kautta?

- *Se ei ollut semmonen, et se yleensä oli semmonen työkokeilut ja työharjoittelut. Siis ei ole sellaista työtä, mistä saa palkkaa. On kuullut ja tunnetaan siitä yleensä, että suomalaiset ne monesta asiasta maahanmuuttajista ne eivät sopivat. Vaikka jos maahanmuuttajat ovat töissä, ne sanoo, ne tekevät meidän työtä siis saavat meidän paikkoja. Jos ei tehdä töitä, sitten ne sanovat, että elävät työttömyyspäivärahalla, meidän rahalla. Mäkin toivon, että saan työpaikka, että mulle tarjotaan työpaikka ja teen työtä. Mutta kun ei ole. Että mun mielestä joku ei ole valmis tekemään töitä. No ehkä hänellä on jotain sairausta, tarkoittaa mielisairautta ja sellaista.*

Mitä sun mielestä pitäis tehdä sen eteen, että maahanmuuttajat työllistyisi paremmin, vai voiko sille tehdä mitään?

- *Tarkoitatko siis töihin, työllistämiseen?*

Joo

- *Esimerkiksi jos mulle tarjotaan no sanotaan pääsee kurssiin kaksi kolme kuukautta ajalle ja sen jälkeen tarjotaan sulle työtä. Mutta ei anneta sellanen mahdollisuuksia. Esimerkiksi Ruotsissa, Saksassa on annettu ja maahanmuuttajia on integroitunut ja siis kansan kanssa, mutta täällä ei anneta sellaista mahdollisuutta. Että siis on hyvä, että annetaan sellaista mahdollisuus, että maahanmuuttaja pääsee sisään. Avataan ovia että maahanmuuttaja pääsee sisään, tarkoittaa tekemään töitä. Ja sitten siis jokaisella alalla avataan ovia. Siellä voit sitten tehdä töitä.*

Haastateltava kokee, ettei Suomessa tueta maahanmuuttajien integroitumista yhteisöön työn kautta. Haastateltava haluaisi tehdä työtä, mutta työpaikkojen ovat maahanmuuttajilta suljetut. Hän myös vertaa Suomen tilannetta Ruotsiin ja Saksaan ja on sitä mieltä, että Suomessa integroitumiseen ja työllistymiseen ei anneta samankaltaisia mahdollisuuksia. Molempien haastateltavien mielestä suomalaiset

suhtautuvat maahanmuuttajien työllistymiseen kaksijakoisesti: toisaalta maahanmuuttajia syytetään sosiaaliturvalla elämisestä, toisaalta työpaikkojen viemisestä.

Kulttuurista kohtaamista ja etnisiä konflikteja on selitetty Morton Deutschin ja Muzaref Sherifin realistisen konfliktiteorian mukaan siten, että yksilöiden asenteet ovat seurausta ryhmien välisistä ”funktionaalisista suhteista” eli siitä, joutuvatko ryhmät käymään kilpailua sosioekonomisesta asemastaan (Forbes 1997; 13-41, 197-231). Toisaalta Magdaleena Jaakkolan (1999, 103) tutkimus osoittaa, että suomalaisten negatiivista suhtautumista maahanmuuttajiin ei selitä kamppailu sosioekonomisesta asemasta, koska negatiivisimmin suhtaudutaan juuri niihin ryhmiin, joiden työttömyys on suomalaisiin verrattuna moninkertainen (kurdit, arabit jne.).

Työn saantiin tai työttömyyteen on maahanmuuttajien kohdalla monia erilaisia selityksiä. Suvaitsemattomuus ei ole ainoa selitys, mutta se nousee pakolaisten puheessa yhdeksi keskeiseksi selittäjäksi omalle työttömyydelle. Tämä on osaksi seurausta siitä, ettei ymmärretä niitä kulttuurisia tekijöitä, jotka määrittävät suomalaisia työmarkkinoita. Toisaalta selitys myöskin siirtää vastuun työn saamisesta ja sopeutumisesta Suomeen pois itseltä. Tästä myöskin seuraa, että kokemus oman elämän hallinnasta ja vaikutusmahdollisuuksista heikentyy.

5.2. Häpeä riippuvuudesta

Haastateltavat antavat selkeästi työlle suuren merkityksen elämässään. Työttömyys nähdään tilana, jossa ihminen on yhteisön ulkopuolella eikä näin pysty osallistumaan yhteiskunnan toimintaan. Sosiaaliturvan varassa eläminen on monelle haastateltavista vaikeaa, koska he kokevat joutuvansa tällöin perustelemaan suomalaisille asemaansa.

Mikä sun koulutus on, kun sä sanoit, että sä olet käynyt kouluja ni minkälaiseen ammattiin sä valmistuit?

- *Irakissa mä oli sähköasentaja ja sitten yliopistossa olen tehnyt, mikä se on suomeksi, kylmäkoneinsinööri. Varmaan tämä ammatti Irakissa se on tosi hyvä.*

Ja täällä sulle on sanottu, että siitä ei ole mitään hyötyä, että sä olet opiskellut, että sun täytyy aloittaa alusta?

- *Joo, että täytyy aloittaa alusta. Ja se kestää monta vuotta. Esimerkiksi mä olin yli 20 vuotta koulussa Irakissa tai Romaniassa ja joka paikassa ja täällä mä*

olin, en saanut työpaikka. Ja se on vaikea saada. Ei kukaan halua se auttaa. Viime kerta olen tehnyt siellä työvoimatoimistossa sopimus: ”Pitää tulla kurssille”. ”Okei, mä tuun kurssille.” Ensimmäinen mä menin sinne kurssille ja olen puhunut johtajan kanssa, mikä se on siellä: ”Mitä kurssi? Voitko selittää mulle? Voitko auttaa mua?” Hän sanoi: ”Tällä hetkellä ei auttaa mitään. Sun pitää unohtaa koko juttu, mikä se oli Irakissa tai Romaniassa. Sun täytyy alkaa taas nollasta.” Jos mä alkaa täällä taas nollasta, ehkä se kestää kymmenen vuotta. No ja mä teen työtä. Ja sitten ei ole työpaikkaa. Systeemi se on väärä kokonaan minun mielestä, koska ei kukaan auta ulkomaalaisia.

Miten se sun mielestä pitäis tehdä?

- *Minun mielestä suomalaiset eivät ymmärrä, miten se pitää tehdä ulkomaalaisten kanssa. Pitää auttaa. Ja systeemi parempi mä annan sulle, esimerkiksi kaksi kuukautta sitten sosiaalitoimisto halusi lähettää mulle paperi, tule töihin tänne. Menin siellä ja haastattelemaan ja kysyin palkka. Se on tuhat euroa. Mä sanoin: ”Okei, mä haluan tulla töihin. Mutta nyt mä sain, minä vaimoni ja lapset, melkein tuhat euroa. Ja vuokra on maksettu ja energia on maksettu ja kaikki on maksettu. Kun mä tuun töihin ja mä otan palkka, minun pitää maksaa kaikille. Ja mitä jää mulle? Jos mä istun kotona, se on parempi. Tulee rahaa mulle.” Systeemi on tosi väärin minun mielestä. Ei auttaa sinua yhtään... ..Se oli mulle vaikeaa, koska kotimaassa mulla oli rahaa. Mulla oli kaikki. Ja meidän insinööri siellä, eli siellä arvostetaan eri tavalla insinöörejä, eli tarkoittaa, että arvostetaan hyvin. Ja sitten meidän etiikka on vähän näin, että jos kerran pyydetään jostakin vähän ujustellaan myös. Mutta seuraava kerta mä en halua pyytää apua. Vieläkään en halua käydä sosiaalitoimistossa, jos on jotain hyvin tärkeä asia, muutkin soittaa.*

Luuletko sä, että jossain vaiheessa, kun sä olet ollut täällä tarpeeksi pitkään, se muuttuisi se tilanne jollain tavalla?

- *Jos muuttuu, ei auta silloin, koska nyt mä olen 40 vuotta. Milloin se muuttuu? Kun mä olen 60, jos se muuttuu, kaikki ei auta enää silloin. Nyt mä oon vanha ja silloin.*

Minkälainen olis sun haave, minkälaisen elämän sä haluaisit täällä näin, jos sä voisit valita?

- *En saa sellainen elämä.*

Minkälainen se olisi?

- *Koska elämä täällä Suomessa se on hyvä. Ensimmäinen koska se on rauha, ei oo sota, ei oo mitään. Meidän maassa, se on rikas maa, mutta siellä aina sota ja ongelmia jollekin. Mutta oma maassa mä olin insinööri. Mulla oli hyviä ystäviä. Mulla oli elämässä se oli erilainen. Mutta täällä Suomessa ei saa sellainen elämä.*

Täällä jos sä saisit ystäviä ja voisit tehdä työtä niin se olis, sun elämä olis silloin parempi?

- *Joo varmaan. Mutta jos mä teen jotain mistä mä tykkään ja se on oma ammattia.*

Kuten edellisissäkin esimerkeissä myös tässä haastateltava tuo esille, ettei hänen osaamisestaan ole hyötyä suomalaisilla työmarkkinoilla. Haastateltava myös kritisoii järjestelmää, jossa työtä tekemällä ansaitsee vähemmän kuin työttömänä.

Haastateltava on toiminut arvostetussa ammatissa Irakissa ja opiskellut useita vuosia ja nyt hänen täytyisi aloittaa alusta. Haastateltavan mielestä opiskeluun kuluva aika on liian pitkä suhteessa siihen, ettei työn saanti ole sen jälkeen vielääkään varmaa. Haastateltava kokee myös ylpeytensä tulleen loukatuksi, koska viranomaiset, joilta hän on pyytänyt apua, eivät ole auttaneet häntä.

Richard Sennettin (2003, 101-102) mukaan toinen tapa kyvykkyyden lisäksi, jolla yhteiskunta muokkaa ihmisen luonnetta, on ihmisen pyrkimys herättää kunnioitusta pitämällä huolta itsestään. Julkisessa keskustelussa ollaan viime aikoina tuotu esille, kuinka valtion tulisi kannustaa tekemään työtä, ei riippuvuuteen palveluista. Sennettin mukaan riippuvuudesta tehdään tällä tavalla asia, jota tulee hävetä. Koska riippuvuuteen liitetään häpeän tunteita, nähdään itsestään huolehtiminen kunnioitusta herättävänä. Myös pakolaisten kohdalla riippuvuus sosiaaliturvasta nostaa esiin häpeän tunteen ja erityisesti niiden kohdalla, jotka ovat aikaisemmin saaneet arvostusta ja kunnioitusta asemansa kautta. Edellisissä esimerkissä haastateltava kertoo toimineensa insinöörinä ja siitä, kuinka häntä arvostettiin sen vuoksi. Oman statusaseman menettäminen ja siitä seuraavasta riippuvuudesta koettu häpeä aiheuttaa katkeruutta suomalaista sosiaalijärjestelmää kohtaan.

Haastatteluissa tuli esille, että työttömyys koettelee ihmisen itsearvostusta. Islamilaisissa maissa etenkin miehen tehtävänä on oman perheen elättäminen. Tämän roolin menettäminen pakolaisuuden ja työttömyyden myötä koettelee miesten omanarvontuntoa. Heidän kokemus omasta arvokkuudesta on kietoutunut niihin rooleihin, statuksiin ja asemiin, joita heillä on ollut kotimaassaan. Kun perheen elättäjän rooli sekä työstä ansaittu status ja asema yhteisössä häviävät pakolaisuuden myötä, joutuu miesten itseymmärrys koetukselle.

Myös hyvinvointivaltio määrittelee tätä itseymmärrystä. Hyvinvointivaltion ideana on ollut luoda tasa-arvoisuutta ihmisten keskuudessa. Tätä tasa-arvoisuutta ollaan pyritty rakentamaan hyvinvointipalveluilla, joita tarjotaan apua tarvitseville. Richard Sennettin (2003, 177-178) mukaan palvelut rakentuvat kuitenkin pääasiassa viranomaisista käsin, ei apua tarvitsevista. Tällöin hyvinvointivaltio määrittää tarpeet apua tarvitsevan puolesta ja kiistää ihmisen oman kykenevyyden päättää, mihin

resurssit kohdennetaan. Ihmisen autonomiaan puuttuminen johtaa siihen, että hyvinvointivaltion lonkerot kurottautuvat syvälle ihmisen elämäntarinaa, itseymmärrykseen ja kokemukseen omasta arvokkuudesta.

5.3. Erottumisen pelko

Edellisissä esimerkeissä haastateltavat toivat esille kriittisiä näkemyksiä heille tarjotuista palveluista. Osa haastateltavista kuitenkin toi esille, kuinka heidän mielestään palvelut pakolaisille ja maahanmuuttajille ovat riittäviä.

Mites sitten nää palvelut, mitä teille on tarjottu siinä vaiheessa, kun te tulitte Suomeen niin minkälaisia, nää sosiaalipalvelut?

- *Ihan tavallisia, sama kuin kaikki ihmisillä. Me olemme täällä ihan samassa, jos ajatellaan nyt mä olen atk-kurssi, sama kuin kaikki muu. Vaikka suomalaiset mun kanssa ihan sama, työttömiä ihmisiä on, sama juttu. Ei ole muu, tavallinen juttu tää.*

Eli siinä sä koet, että teit ei ole kohdeltu mitenkään eri tavalla kuin suomalaisia?

- *Ei, aina sama. Sama kuin suomalaiset. Ei me olla tuolla ylemmällä kuin muut. Sama pitää maksaa vuokra, 70%. Ja vaikka olen kurssi, pitää olla kurssi ja työharjoittelu vaikka missä. Mutta tärkeä asia se tää on mä en voi suututtaa sitä juttu, kun valtio täällä, Lahden valtio on, ei o rikas valtio. Se on köyhä. Sitten Lahti on pieni ja paljon työttömiä ihmisiä on. Joo suomalaiset on samanlaisia meidän ajattelevat. Ei mä voi sanoa. Sitten tämä on nuori maa, Suomi on nuori maa. Paljon työttömyyttä on. Ei ole silloin firma ja iso komppania, sama kuin Ruotsi ja Saksa. Vaikka meidän kotimaa, vaikka ei ole iso maa, mutta on rikas on. Voi tehdä mitä vaan. Se eri juttu...*

...Onks jotain sellasia palveluita, mitä teidän mielestä pitäis olla maahanmuuttajille tai pakolaisille?

- *Mitä pitäis olla. Kaikki me olemme samanlaisia. Ja taas täällä maassa on laki. Laki, jossa kaikki ihmiset on sama.*

Eli sun mielestä ei tarvita mitään?

- *Me olemme vapaasti täällä, voimme tehdä työtä. Voimme tehdä mitä tahansa. Me menemme ja opiskelemme ja on kaikki valmiina. Mutta täällä on vain tärkeä asia sä tiedät. Kun laitta hakemus työhön ja näin vain ulkomaalaisia, sä menet pois. Ensin suomalaiset, sitten ulkomaalaisia.*

Onko se sulla ollu sama tilanne?

- *Ei, mä en vie hakemus, koska mä tiedän. Mä itse tiedän, jos mä käyn täällä yhtä ammattikoulua, sitten minun ikä ei sovi työhakemus: 52 vuotta. En mä usko. Vaikka mä oon kotimaa matkamies, en mä usko. Mä tiedän, mitä on oman yritys pitäminen ja mitä mä voin hoitaa itse. Mutta ei firma missä vain, koska on niin paljon nuoria on, mä en saa ottaa heidän paikka. Eilen juttelin*

yhden opettajan kanssa täällä. Vanhat naiset on meillä kurssissa ja puhuu aina miksi ei työtä, miksi ei työtä. Mä sanoin, se on laki, laki sanoo tällaista. Jos sulla on firma, otatko vanha tai nuori mies. Tottakai otat nuori mies.

Se on kannattavampaa yritykselle. Siinä merkitsee varmaan raha enemmän.

- *Ei merkitse raha, vaan se on palvelu. Se ajattele, jos mä menen, mä en voi palvella ja tehdä työtä kuin nuori mies. Sama kuin minun poika. Hän pystyy ja kestää enemmän kuin mua. Mutta se auttaa myös meitä tässä asiassa. Sitten jos on suomalaiset hae hakemus ja ulkomaalaiset hakee, tottakai ensin pitää aina suomalaiset, sitten muun maalaiset.*

Onko se sun mielestä oikein, että niin tehdään?

- *Minun mielestä se on. Jos mä sanon ei, se on vale. Koska jos mä ajattelen meidän kotimaa, jos mä näkee meille tulee hakemus tällaisia, mä otan oman kansalaisia ensin ja sitten muita.*

Haastateltavan mielestä pakolaisilla tulee olla samat palvelut kuin muillakin Suomessa asuvilla. Hänen mielestään Suomessa laki on kaikille sama. Hän kokee, että työhön liittyvät ongelmat eivät ole tulosta huonosti järjestetyistä palveluista vaan siitä, ettei Lahdessa ole riittävästi työtä tarjolla. Hän myös tuo esille, että ikä ja kansalaisuus ovat merkittäviä tekijöitä työn saannissa. Haastateltavan mielestä ikään ja kansalaisuuteen liittyvä syrjintä on oikeutettua. Nuori kykenee hänen mielestään työskentelemään tehokkaammin ja hänen mielestä oman maan kansalaiset tulee palkata ennemmin kuin muut. Haastateltavan mukaan hän itsekin toimisi työnantajana niin. Haastateltava on tyytynyt asemaansa, jossa häntä ei iän ja ulkomaalaistaustan vuoksi palkata.

Haastateltavan mielipide, jonka mukaan maahanmuuttajia ei tule nostaa sosiaalijärjestelmässä erityisasemaan, kertoo haastateltavan pyrkimyksestä sulautua yhteisöön. Hän ei halua erottautua joukosta siten, että häntä yhteiskunnan taholta kohdeltaisiin jotenkin erityisenä. Oman aseman hyväksyminen kertoo halusta kuulua suomalaisten kanssa samaan ryhmään. Jos pakolaista kohdeltaisiin eri tavalla ja hänet nostettaisiin erityisasemaan, kertoisi se erilaisuudesta muuhun väestöön nähden. Tämä erityisasemaan nostaminen johtaisi siihen, että pakolaisen tulisi olla kiitollisuudenvelassa valtiolle. Kun pakolaista kohdellaan samalla tavalla kuin muitakin, hänen ei tarvitse kokea häpeää hänelle suunnattujen resurssien käyttämisestä.

Richard Sennettin (2003, 64) mukaan kolmas tapa ansaita kunnioitusta onkin antaa sitä vastavuoroisesti myös toisille. Hyvinvointivaltion olemassaolo vaatii ihmisiä, jotka uhraavat elämänsä niiden auttamiseen, joilla lähtökohdat eivät ole

tasavertaiset. Sennett kuitenkin väittää, että tämän auttamisen halun taustalla on sääli, joka loukkaa avun tarvisijaa. Kun yhteiskunta perustuu vastavuoroisuudelle, jää apua saaneelle kokemus kiitollisuudenvelasta. Pakolaisten kohdalla tämä tilanne johtaa siihen, että he pyrkivät legitimoimaan tarvettaan apuun, jotta he voisivat ehkä joskus palata takaisin kotimaahan ilman kokemusta kiitollisuudenvelasta. Toinen vaihtoehto on edellisen esimerkin haastateltavan tapa sulautua osaksi yhteisöä kieltämällä avun tarve.

5.4. Vastavuoroinen kunnioitus

On itsestään selvää, että työttömyys on selkeästi yksi suurin maahanmuuttajien kotoutumista vaikeuttava tekijä. Yhteiskunnallinen ilmapiiri, jossa työttömyysturvan varassa elämistä hävetään, koettelee myös maahanmuuttajien kokemusta omasta arvokkuudestaan. Eläminen yhteiskunnan varoilla rajoittaa maahanmuuttajien toimintamahdollisuuksia, jolloin valintoihin liittyvä vapaus rajoittuu.

Hyvinvointiyhteiskunta näyttäytyy toisaalta huolehtivana, mutta huolehtimisen seurauksena koettu arvostuksen puute aiheuttaa turhautumista ja vastustusta järjestelmää kohtaan. Kun kritiikin kohteena on kasvoton järjestelmä, joutuu maahanmuuttaja yleensä tyytymään asemaansa. Maahanmuuttajalla ei ole pääomaa, jolla osallistua järjestelmän muuttamiseen. Heiltä myös puuttuvat kansalaisoikeudet, joiden kautta vaikuttaa heidän asioitaan käsittelevien päättäjien mielipiteisiin.

Richard Sennettin (2003, 260-261) mukaan tämä kaikki johtaa tilanteeseen, jossa hyvinvointiyhteiskunnan käytännöt epäävät mahdollisuuden vastavuoroiseen kunnioitukseen. Hän näkee hyvinvointivaltion suurimpana haasteena nipun ongelmia, jotka liittyvät siihen, miten yhteiskunnan vahvemmassa asemassa olevat antavat kunnioitusta niille, jotka jäävät heikompaan asemaan. Hänen mukaansa tilanteen ratkaisu liittyy kunnioituksen käsitteen liittämiseen myös muihin kuin konkreettisiin saavutuksiin, kuten työhön tai kielen oppimiseen, sekä mahdollistamalla apua tarvitsevien kokemus itsenäisyydestä antamalla myös heidän osallistua aktiivisesti heille tarkoitettujen palveluiden kehittämiseen. Maahanmuuttajien kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että heidän kulttuurinen erityisyytensä, työhön liittyvät resurssinsa sekä mahdollisuus osallistua heidän hyvinvointiinsa vaikuttavien päätösten tekemiseen huomioidaan niin poliittisessa päätöksenteossa kuin hyvinvointivaltion viranomaishallinnossa.

6. Kulttuurista kohtaamista

Raporttini alussa avasin sosiologisen keskustelun avulla suomalaisuuteen ja monikulttuurisuuteen liittyviä käsitteitä. Sekä suomalaisuus että monikulttuurisuus ovat käsitteitä, jotka ovat liikkeessä ja joiden sisältöä rakennamme globalisoituvassa maailmassa. Halusin tutkimuksessani selvittää, miten Suomessa elävät maahanmuuttajat käsittelevät suomalaisuutta ja kulttuurien eroavaisuutta. Tarkoitukseni on tarkastella, miten kulttuuriset tavat, normit ja traditiot heijastuvat pakolaisten puheeseen.

Keskustelu kulttuurista sai monia muotoja. Toisaalta kulttuuriset tavat kiinnittyvät konkreettisiin asioihin, kuten ruokaan, juomatapoihin ja pukeutumiseen. Toisaalta keskustelu kulttuurista johti myös pohdintaan käsityksistä mm. vapaudesta, ihmisoikeuksista, tasa-arvosta ja kasvatuksesta. Islamin usko on vahva kulttuurinen vaikuttaja ja se kuuluu erottamattomana ja näkyvänä osana monien pakolaisten elämään. Irakista ja Somaliasta paenneina pakolaisina moni kokeekin kohtaavansa suomalaisen kulttuurin nimenomaan länsimaisena kulttuurina, joka eroaa olennaisesti islamilaisesta kulttuurista. Länsimaalaisuus asettuu kokemuksissa myös islamilaisuutta vastaan. Historialliset valtioiden ja kulttuurien väliset kiistat tulevat osaksi maahanmuuttajien yksityistä ja jokapäiväistä elämää. Taipumus yleistää jokainen Lähi-idästä kotoisin oleva muslimiksi sekä stereotyyppiset käsitykset islamista ja muslimeista aiheuttavat ristiriitoja ja väärinkäsityksiä suomalaisten ja maahanmuuttajien välillä.

Suomalaisessa kulttuurissa hämmennystä aiheuttaa haastateltaville myös se, ettei heidän mielestään suomalaisilla ole yhteisöllisiä siteitä kanssaihmiin. Yhteisöllisessä kulttuurissa kasvaneet kokevat yksilöllisen kulttuurin juurettomana ja itsekkäänä. Toisaalta joillekin suomalainen kulttuuri on vapauden ja tasa-arvon kulttuuri. Osa haastateltavista puhuu länsimaisesta yksilönvapaudesta ja yhteisöstä riippumattomista oikeuksista ihanneyhteiskunnan mallina. Tutkimuskysymykseksi aineistosta nousikin, mitkä asiat ovat syynä eroaviin mielipiteisiin suomalaisen kulttuurin ja elämäntavan luonteesta.

6.1. Stereotyyppiset käsitykset toisista

Haastattelemani pakolaiset olivat kaikki kotoisin islamilaisesta maasta. Irakista, josta osa haastateltavistani on paennut, keskustellaan jatkuvasti tiedotusvälineissä. Irakin sodan aikana mediassa on myöskin kiinnitetty huomiota Irakissa asuvaan kurdivähemmistöön, johon suurin osa haastateltavistani kuuluu. Islam on värittänyt sitä kulttuuria, johon niin kurdit kuin muutkin Irakissa asuvat ovat kasvaneet ja sosiaalistuneet. Suomessa Lähi-idästä kotoisin olevia on vähän ja islam on verraten pieni uskontokunta. Haastateltavien kertomusten mukaan Suomessa liitetäänkin islamin uskontoon ja Lähi-idän kulttuureihin monia stereotyyppisiä käsityksiä. Seuraavassa esimerkissä eräs haastateltava tuo esille, kuinka kulttuurista keskusteltaessa islam nousee usein ihmisen identiteettiä määrittäväksi tekijäksi.

Nii, miten tota, miten sä kuvailisit, miten kulttuuri eroaa täällä sun... Kun sä puhuit, että sä olet elänyt kurdikulttuurissa, niin mitkä on ne suurimmat erot sun mielestä niin kun suomalaisen ja kurdilaisen elämäntavan välillä?

- *Mun mielestä siis kulttuurin on mahdollista muuttua. Eli kun mä sanon että mä olen äidinkieleni on kurdi, mutta mä olen Irakista. Tai mitä mä ajattelen kansasta, se on toinen asia. Se on pitkä tarina, jos puhutaan siitä. Kansat ei mulle ole niin merkitystä, vaan että voi tutustua kulttuurin kanssa. Ja kun joku sanoo, että mä olen suomalainen, niin voin tietää minkälainen on yleiskulttuuri. Mut Suomessakin on muuttunut hyvin paljon. Jos mennään taaksepäin sadan vuoden tai kahdeksankymmenen vuoden taakse päin, se oli joku toinen kulttuuri mikä toimi täällä. Mutta se on vaikea kuitenkin... Se vaikuttaa meille, että sanotaan että olen Aasiasta tai Irakista, niin heti kysytään ”oletko muslimi”. Jos ei, miten sä ajattelit selittää, että mä... Miksi minulle se pitää kertoa, että sinä olet muslimi. Ja sielläkin on kristittyjä ihmisiä ja muita ateisteja ja kaikenlaisia. Ja sitten sanotaan: ”Oletko kurdi? Puolustatko Saddam Husseinin valtiota, kun muutkin?” Siis ei katsota yleensä valitettavasti ihmistä, kun ihminen. Siis ihmisenä mä voin kertoa, että millä tavalla mä voin elää, että minkälainen minulla on näkemys jostain asiasta. Mutta jos määrätään, että olet kurdi. Joo mut kurdejakin on erilaisia, että uskonnollisia ja ateisteja ja muutkin. Ja toinen on moderni ja toiset on vanhanaikaisia ihmisiä. Sortajia ja sorrettuja ja kaikenlaisia löytyy.*

No onks niitä eroja sitten loppujen lopuksi hirveen paljon ihmisten välillä? Vai ollaanko me loppujen lopuksi pohjimmiltaan kaikki aika samanlaisia?

- *Mun mielestä oikeudessa me ollaan samanlaisia ja kaikki ovat ihmisiä. Et kun puhutaan kulttuurierosta niin ei välttämättä... että sanotaan että ei, integroituminen ei mahtuu. Kyl me voidaan, siis Suomessakin voi tulla tulevaisuudessa monikulttuurinen, mutta sitten mun mielestä täytyy saada tukea. Eli suomen kansastakin, eli kansaa pitää puolustaa maahanmuuttajien oikeudesta ja sitten suhtautuu maahanmuuttajien kanssa.*

Mikä se olis se suurin tekijä sun mielestä, mikä muuttas Suomen monikulttuuriseksi? Tai millä tavalla Suomessa voitais, onks se koulutus, vai mikä se ois mikä muuttas Suomen monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi?

- *Mun mielestä valtio voi osallistua rasismiin ja sitten Suomen sellainen yhdistykset, aktiiviset nekin voivat vaikuttaa. Eli media mun mielestä vaikuttaa tv:n ja lehtien kautta. Et media voi viikon aikana siis vaikuttaa maahanmuuttajien elämään parhaaksi tai huonoksi. Jos tehdään iso propaganda, että maahanmuuttajat saavat paljon tyött... siis työttömyyspäivärahaa lapsille ja perheelle ja ne eivät tekee töitä ja sellaista sosiaalitoimistosta ja ketkä maksavat. Siis osa on ihmisten vero maksetaan sosiaalitoimistossa, mutta suurin osa on kuitenkin valtio. Ja se vaikuttaa suomalaisten mielipiteisiin huonompi. Mutta jos tehdään propaganda toisenlainen, vaikka että maahanmuuttajilla on lasta ja ne saavat semmonen tuki valtiosta, mutta tulevaisuudessa ne tekevät töitä. Et toisestakin, jos puhutaan inhimillisyydestä. Et ihmiset joutuvat pakolaiseksi, koska ei halua puolustaa diktatuuria ja vastustaa sitä. Ei halua osallistua ja olla uhrina, diktatuurin uhrina. Ja mikä se on, ihmisoikeus, sekin vaikuttaa parhaaksi ihmisten elämään. Ja sitten aikakin, joskus tarvitaan aikaa taistella.*

Haastateltavan mukaan stereotypiat, joita suomalaisilla on Irakista muuttaneita ihmisiä kohtaan liittyvät juuri uskontoon. Haastateltava kokee, ettei pakolaisten anneta kertoa kansaa ja uskontoa koskevista mielipiteistään, vaan ihmiset yleistävät kaikki Irakista kotoisin olevat muslimeiksi ja tämän jälkeen luulevat tietävänsä, millaisia nämä ovat. Stuart Hall (1997, 257-259) on kirjoittanut, että stereotyyppioilla nähdään yleensä olevan haitallisia vaikutuksia ihmisten ajatteluun. Ensinnäkin stereotypiat yksinkertaistavat, liioittelevat ja luonnollistavat käsityksiä toisista ihmisistä. Tämä tarkoittaa sitä, että tietyn mielivaltaisesti valitun piirteen katsotaan olevan yksilöä määrittävä ominaisuus. Stereotyyppinen ajattelu myös jaottelee ihmiset normaaleihin ja hyväksyttäviin sekä epänormaaleihin, joita ei voida hyväksyä. Tästä seuraa eksklusio ja sulkeminen ryhmän ulkopuolelle. Toisin sanoen stereotypiat ylläpitävät symbolista järjestystä, jossa kaikki "normaalit" kuuluvat yhteen kuviteltuun yhteisöön, joka viestittää toisille, että he ovat jollain tavalla erilaisia, poikkeavia.

Haastateltava haastaa suomen kansaa, valtiota ja mediaa osallistumaan monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamiseen. Tulkitsen haastateltavan tarkoittavan monikulttuurisuudella yhteiskuntaa, joka koostuu erilaisista kulttuureista kotoisin olevien ihmisten tasavertaisesta yhteisöstä, jonka säännöt ja normit eivät toteuta hegemonista kulttuurimallia. Hänen puheensa työttömyyspäivärahan saamisesta ja ihmisoikeuksista kertoo halusta tulla kohdelluksi tasavertaisena. Hänen antamansa selitys pakolaisuudelle kertoo tarpeesta tulla kuulluksi ja ymmärretyksi ihmisenä, joka

on joutunut itsestä riippumattomista syistä keskelle suomalaisen yhteiskunnan paineita ja odotuksia. Myös seuraava haastateltava puhuu stereotyyppioista, jotka määrittelevät hänen olemustaan.

Sota terrorismia vastaan alkoi 11.9.2001, jonka seurauksena Amerikan yhdysvaltojen presidentti George W. Bush päätti vapauttaa irakilaiset Saddam Husseinin diktatuurista. Tämä sota on vaikuttanut myös Suomessa asuvien pakolaisten elämään. Haastattelemani Irakin pakolaiset ovat paenneet juuri Saddam Husseinin politiikan seurauksena kodeistaan. Suomessa heidän ulkonäköönsä kuitenkin liitetään käsitykset ääri-islamista ja terrorismista. Keskustelimme erään haastateltavani kanssa aiheesta.

- *Sanotaan ihan lyhyesti, mä aina puhun, kun mä sanon, että miksi sä liität aina jos joku muusta maasta tekee jotakin, heti liittyy hänen uskontoon. Mutta jos on kristitty tai jostakin, eivät liitä tähän mikä on kristiläinen. Heti sanovat että tämä on masentunut, hullu, jotakin tällainen. Mutta jos muusta maasta tekee jotakin, ne ei kattovat mikä hänellä on, heti sanovat että terroristi. Kun tapahtu räjähdys, ei tiedetä kuka sen takana, terroristi. Pitäis odottaa vähän aikaa ja kattoa, mikä on tilanne ja mikä se on takia. Ja millä perusteella hän teki tätä. Jos suomalainen teki jotakin ja hän masentunut elämästä tai ei jaksaa elämää, voi olla hänkin ajattelee samanlainen. Ei kukaan kattoo heitä, mikä on ihan oikein. Ihmiset kuolee joka päivä satoja, nälästä ja heittävät niitä siellä pommilla ja ei kukaan sano ei. Mutta jos tapahtuu toisaalla maailmassa sanovat, jos muslimi tekee jotakin, se terroristi.*

Onks sulla jotain sellaista mitä sä haluaisit sanoa tai jotain sellasia asioita, jotka ovat tärkeitä joita suomalaisten pitäis kuulla?

- *Mä toivon että ne seurais paljon uutisia ja lehtiä ja toimittajat kertovat kaiken mitä siellä on tapahtunut eikä peitä jotakin. Se on vaikee mä tiedän toteuttaa, että ne näyttävät ihmisille, mitä oikein mitä tapahtuu siellä. Jos ne kattovat niin ihmiset heräävät tästä. Koska ne haluaisivat, että mä tiedän, että on sellaisia valtioita, jotka halusivat että kansa on koko ajan kuin nukkumassa. Hänelle annetaan mikä on vapaus, ei tarvii miettiä. Hän tietää: aamulla hän lähtee töihin, yöllä mä menen juomaan tai jonnekin. Ei tarvii ajatella mistään. Tää on niinkun mun elämäni ja mitä sen jälkeen ja mitä sen yli, en tiedä. Ei mun, ei mulla oikeus. Jos mä tiedän, sitten valtio rupesi keksimään jotakin. Ja tästä mikä on joskus, valtiot haluaisivat, että ihmiset koko ajan on nukkumassa. Eivät tiedä, mitä tapahtuu heidän ympärissä...*

...Mistä se johtuu, mikä siinä on sun mielestä syynä, että niin tehdään?

- *Se on politiikkaa, se on ensimmäinen asia. Toinen asia mikä on toiset uskonnot, että ne eivät pidä islamin. Ne halusivat aina näyttävät, että islamin uskonto on paha. Hänestä ei tule mitään. Mutta jos mä rupesi tekee ne asiat ja verrataan mikä on hyvä ja mikä on huono. Onks se oikein jos ihminen rupesi, miksi mä en sitten voi muuttaa mun uskonto, jos teidän uskonto on parempi, kun mun uskonto. Jos teillä on hyvät asiat kun meillä. Miksi mä en voi*

muuttua. Että mä kattoo. Se ei pidä paikkaansa. Jos mä muuttaa teille, mä tarkotan, mitä mä hävisin. Että voi sanoa, että mä muuttaa teille mutta ei muuttua. Jos mä katon teitä, on paljon asiat joita puuttuu tästä. Jos mä muuttua, se tarkoittaa että muutan koko elämäni. Muutan paljon asioita mitä mä tiedän että pitäis tehdä näin, ei voi tehdä toisin, toisen lailla. Näin mikä on mä ajattelen.

Haastateltava väittää, että suomalaiset eivät tiedä terrorismin syitä ja historiaa. Hänen mukaansa kaikki Lähi-idässä tapahtuva väkivalta ja itsemurhat liitetään terrorismiin, jonka syitä ei sen kummemmin pohdita. Haastateltavan mukaan länsimainen politiikka ja media ylläpitävät tietämättömyyttä sen vuoksi, etteivät kansalaiset vaadi puuttumista epätasa-arvoa aiheuttaviin ristiriitoihin. Haastateltava joutuu perustelemaan uskoaan islamiin, koska hänen mielestään islamin uskonto nähdään pahana. Haastateltava kysyykin, miksi hän ei vaihtaisi uskontoaan, jos muiden väitetään olevan parempia.

Haastateltavan kokemukset kertovat historiallisista uskonnolliseksi puetuista valtioiden ja kulttuurien välisistä ristiriidoista, jotka tulevat osaksi yksilöiden välistä vuorovaikutusta. Kulttuuri voidaan nähdä osana ihmisen maailmankuvaa, joka periytyy menneisyydestä. Stuart Hallin (1999, 223-230) mukaan kulttuurinen identiteetti voidaankin ymmärtää ainakin kahdella eri tavalla. Ensimmäinen määrittelee kulttuurisen identiteetin yhden, yhteisen kulttuurin, eräänlaisen ”kollektiivisen minän” kautta. Kulttuuriset identiteetit heijastavat niitä yhteisiä historiallisia kokemuksia ja kulttuurisia koodeja, jotka toimivat yksilöille muuttumattomina, jatkuvina viitekehyksinä ja merkityksinä, ja saavat näin heidät kokemaan itsensä ”yhdeksi kansaksi”. Toisaalta kulttuurinen identiteetti voidaan nähdä myös toisella tavalla. Kulttuuriset identiteetit tulevat jostakin ja niillä on historiansa, mutta kaiken muun historiallisen tavoin ne käyvät läpi jatkuvia muutoksia eli ne eivät ole paikan, ajan, historian ja kulttuurin rajojen ylittäviä. Hallin mukaan emme voi kovinkaan pitkään puhua ”yhdestä identiteetistä” ellemmme tunnusta niitä murtumia ja epäjatkuvuuksia, jotka nimenomaan muokkaavat kulttuurista identiteettiä.

Suomalaisten jakamat erilaisuutta ja toiseutta korostavat stereotypiat rakentavat käsitystä muuttumattomasta, yhdestä yhteisestä kansasta ja kulttuurista. Niiden avulla myöskin korostetaan oman järjestelmän paremmuutta suhteessa muihin kulttuureihin. Haastateltava pyrkii kyseenalaistamaan ja tuomaan esille näitä stereotyyppioita ja haastaa suomalaiset keskustelemaan kanssaan islamin ja

kristinuskon, länsimaiden ja Lähi-idän kulttuurien todellisista heikkouksista ja vahvuuksista. Kappaleessa 2.2. avasin keskustelua monikulttuurisuudesta ja tuohon keskusteluun viitaten tulkitsen edellisten haastateltavien kertovan suomalaisen kulttuurin hegemonisesta asemasta muihin kulttuureihin nähden. Suomessa tuotetaan ja ylläpidetään stereotyyppioita toisista ihmisistä, jonka seurauksena kulttuurien välisistä eroista ei käydä tasavertaista keskustelua. Suomalaiseen kulttuuriin sopivat tavat ja normit nähdään hyväksyttävänä, mutta sille vieraita työnnetään syrjään.

6.2. Kaipuu yhteisöön

Olen tuonut esille edellisissä kappaleissa, kuinka huono kielitaito ja työttömyys vaikeuttavat haastateltavien sosiaalisten verkostojen muodostumista. Haastateltavat kuitenkin puhuivat suomalaisten heikoista kontakteista sukuun ja ystäviin kulttuurille ominaisena ilmiönä. Kulttuurien välisistä eroista keskusteltaessa yhteisöllisyys tai sen puute nousi keskeisimmäksi eroksi suomalaisten ja kurdien tai arabien välille. Yksi merkittävimmistä kulttuurieroista aiheuttavista seikoista onkin yksilön suhde lähiyhteisöönsä, perheeseen ja sukuun. Kulttuurit voidaan jakaa karkeasti sen mukaan, arvostetaanko niissä enemmän ihmisen yksilöllisyyttä vai yhteisöllisyyttä. Kaikissa kulttuureissa on kuitenkin molempia piirteitä. Individuaalisessa kulttuurissa ihmissuhteet ja lähiyhteisöt voivat vaihtua tilanteiden mukaan: yksilöiden väliset suhteet ovat löyhiä ja perheet ovat pääasiassa pieniä ydinperheitä. Kollektiivisessa kulttuurissa ihminen kokee olevansa olemassa nimenomaan ryhmän jäsenenä. Perheen maine kunnia ovat usein erittäin tärkeitä perheen jäsenille ja perheyhteisöt ovat laajoja. (Räty 2002, 59-60.)

Miten sun mielestä, eroaako suomalaiset ihmiset sun mielestä kurdeista, vai miten kulttuurit ovat erilaisia toisistaan?

- *Esimerkiksi on jotain sana mä joudun selittämään, ei ole semmonen vastaava. Kurdiksi sanotaan rahan, eli joku rakastaa toinen tai esimerkiksi äiti suojelee lasta ja huolehtii hyvin tarkkaan. Jos tapahtuu joku onnettomuus ulkona, heti sattuu ihmisten kohtuun ja ihmiset haluavat auttaa häntä. Mutta Suomessa ei ole semmoista.*

Mistä se sun mielestä johtuu?

- *Sen takia koska meidän lapset asuvat vanhempien kanssa siihen saakka kun ne menevät naimisiin. Mutta täällä ei. Lapset eroavat äidistä ja isästä ja sitten eli vuodet ne eivät nähdä toisiaan.*

Suomalaisia kuvattiin myös seuraavalla tavalla.

Jos sä vertailisit nyt suomen kansaa kurdin kansaan niin mitä eroja niissä on?

- *Tietysti kulttuurien on ero, mutta jos verrataan tällaista, että me tykätään nauraa, nauramisesta ja siis kontakteista siis on vahva. Ja täällä jos verrataan, se on erilainen. Olen ymmärtänyt näin, että suomalaiset ovat sulkeutuneet semmonen tai kansa on semmonen sulkeutunut kansa. Ja sitten tietysti siis kohtelias tapa ja ujostelevinen on meillä perheessä tapa ja se on hyvä mun mielestä. Mutta täällä on jotain vähän liberaalisti, liberaalisesti. Siis lapset ja nuoret ne kadulla ne polttavat tupakka ja juovat alkoholia. Se ei ole hyvä kuitenkin. Ja kuitenkin kohtelias... kohtelias tapa on kiva...*

...Mistä se sun mielestä johtuu, että Suomessa ihmiset eivät ole niin kohteliaita ja lapset eivät arvosta vanhempiaan samalla tavalla?

- *Mun mielestä on semmoinen ei huolehdi tarpeeksi lasta ja nuorta. Esimerkiksi vanhempien rooli se vaikuttaa hyvin paljon. Ja sitten ympäristö siis ympäristö on, siis ihmiset mitä ne on lasten ja nuorten lähellä. Ja sitten tieto, on hyvin vähän tietoa. Jos puhutaan siitä maahanmuuttajia kohtaan, sekin on kuitenkin vanhempien rooli on, kun ne eivät varmaan kertonut tarpeeksi tai ei puhu tarpeeksi lasten kanssa maahanmuuttajista. Esimerkiksi Multi-Cultista on mennyt henkilö puhumaan opiskelijoille, mutta ei auttanut mitään, koska kotona ei korosteta tarpeeksi lapsille ei opeteta heidät. Kuitenkin se on epäkohteliaskin ympäristö vaikuttaa, että lähi-i ihmiset ketkä ovat yhdessä.*

Pakolaiset puhuvat suomalaisten kontakteista kanssaihmissiin kylminä ja heikkoina.

Suomessakin on keskusteltu yhteiskunnan modernisoitumisen myötä perinteisen yhteisöllisyyden katoamisesta. Kuitenkin tutkimukset suomalaisten arvoista osoittavat, että perhe ja ystävät ovat suomalaisille tärkeimpiä elämän osa-alueita (Blom 1999, 231). Pakolaisten käsitys suomalaisten kontakteista perheeseen ja ystäviin näyttäisi siis olevan ristiriidassa tutkimustulosten kanssa. Syytä voidaan lähteä hakemaan erilaisista kulttuurisista käsityksistä sosiaalisista suhteista.

Kollektiivisesta kulttuurista kotoisin olevan ihmisen näkökulmasta länsimaissa yksilöt toimivat itsekkäästi ja omaa etuaan tavoitellen. Yksilökeskeisen kulttuurin kasvatuseriaatteet, joiden mukaan lapsen itsenäisyyden merkitystä korostetaan ja murrosiästä lähtien yksilön suurimpana haasteena nähdään vapautuminen vanhemmasta ikäpolvesta, tuottavat kollektiivisen kulttuurin näkökulmasta juurettomia ja irrallisia yksilöitä. (Räty 2002, 59-60, Ahlberg 1993, 376-377.)

Mitä sun mielestä vois olla suomalaisuus? Tai mitä on suomalaisuuden erityispiirteet?

- *On suomalainen vähän kylmä ihmistä, ihan totta. Ja ei ole vahva kontaktia. Nyt minä olen 8 vuotta Suomessa, minulla ei ole kymmenen ystävää suomalainen. Hänen ei halua ja mutta ehkä meidän kulttuuri erilainen tai kieli. En ymmärrä. Mutta minä kuullut, suomalainen itse kontakti yhdessä vähän kylmä tai paljon kylmä, ei vähän. Minulla on ollut naisystävä ja hän sanoo minä en nähnyt oma veli melkein 12 vuotta. Minä ajattelin ehkä hänen veli asunut Australia tai Amerikka. Mä sanon: "Missä hän asuu?" Hän sanoi: "Helsingissä". Ja no sen takia minä tiedän täällä et sitten tämä ei hätää, tämä kulttuuria. Kaikilla oma kulttuuri. Ja minä tiedän täällä vähän kylmä. Ei hätää, ei hätää, minä en laske että tämä ruma, ei. Kaikki oma kulttuuri. Ehkä tämä hyvä. Ei voi olla, jos lämmin kontakti, sitten hyvä, ei. Joskus voi olla ongelma. Nyt esimerkiksi minä lämmin kontakti, vauvakontakti kanssa oma perhe. Ja aina pitää auttaa ja aina pitää mennä hänen kanssaan ongelma. Ja sitten täällä kaikki tekee oma elämä. Ja sitten ei vain tässä Suomessa, minä ajattelen tämä kristimaa samanlainen. Mutta on ei mitään hätää tässä.*

Yhteisöllisyyden puute ei ole edellisen haastateltavan mukaan ainoastaan suomalaisille ominaista vaan se kuvaa myös muita länsimaita. Pienten paikallisten kyläyhteisöjen ollaankin väitetty hajonneen urbanisoitumisen myötä. Toisaalta Suomessa uusien kommunikaatiomuotojen määrä on lisääntynyt viime aikoina. Erilaisia "heimoja" ja "remmejä" luodaan matkapuhelinten välityksellä ja näiden voidaankin nähdä kyseenalaistavan väitteet yhteisöllisyyden katoamisesta. Myös suomalaisten käsitys siitä, keitä perheeseen kuuluu eroaa haastattelemini ihmisten näkemyksistä. Perheen muodot ovat viimeisten vuosikymmenien aikana monipuolistuneet avioerojen, yksinhuoltajaperheiden, uusperheiden ja avoliittojen yleistymisen myötä. Nämä myös nähdään Suomessa hyväksyttävänä vaihtoehtoina perinteisen ihannekuvan, avioparin ja heidän yhteisten lastensa muodostaman ydinperheen, rinnalla.

Suomalaista perheyhteisöä ei voidakaan rakenteellisessa mielessä tarkastella pysyvänä ja muuttumattomana. Se muuttuu moneen otteeseen yksilön elämänkaaren aikana. Myös ihmisten määritelmät siitä, ketkä perheen muodostavat, vaihtelevat tilanteiden mukaan. Uusperheiden yleistymisen myötä perheeseen voi kuulua myös entiset puoliset ja heidän uudet perheensä. Vaikka perheen rakenteet muuttuvatkin, sen merkitys ihmiselle on varsin pysyvä. Perhe edustaa jatkuvuutta, yhteenkuuluvuutta ja turvaa, eli se ei perustu vain yhdessä asumiseen, avioliittoon tai verisiteisiin vaan ennen muuta sosiaalisiin ja emotionaalisiin suhteisiin. (Blom 1999, 229.)

Yhteiskunnassa, joka rakentuu kollektiiviselle ajattelulle, yksilö tunnetaan sen perusteella, mitä hän on suhteessa muihin, jonkun tyttärenä, serkkuna tai äitinä,

sukulaisuussuhteesta riippuen. Yksilö on mitä suuremmassa määrin riippuvainen ryhmän muista jäsenistä, suurperheestä tai suvusta. Verisiteitä pidetään islamilaisen yhteiskunnan kulmakivenä ja avioliittoa perheen lähes ainoana hyväksyttävänä muotona. Länsimainen sisäistetty selitysmalli, joka erottaa yksilön omaksi suljetuksi, ”egovahvaksi”, järjestelmäkseen, asettuu vastatusten ulkoisten, eksternalisoivien mallien kanssa, jossa henkilöllisyys määräytyy paljon enemmän ympäristössä vallitsevista vaikutteista käsin. (Ahlberg 1993, 377)

Myös perheen sisäiset valtasuhteet eroavat toisistaan individuaalisessa ja kollektiivisessa kulttuurissa. Seuraava esimerkki on parihaastattelusta.

Minkälainen muuten on sun mielestä suomalainen elämäntapa? Sä oot vähän kuvaillut, mut että?

- *Joo mä tiedän suomalaisilla on, ei kaikki, suomalaiset on erilaisia, ei voi sanoa kaikki suomalaiset samanlaisia. Ei voi sanoa kaikki suomalaiset on samanlaisia. Näin mä jo paljon lapset käyvät koulussa, mutta paljon ovat kadulla. Paljon on kadulla. Ei äiti tiedä, missä hänen lapsi on. Ei hän tiedä, missä äiti on. Se voi sanoa erilaisia. Mulla on paljon ystäviä on erottua alkoholipolussa ja sen jälkeen oma perhe, vain pikku juomassa monta paukkua, ei mitään muuta. Mutta ei voi sanoa kaikki samanlaisia.*

Mistä se johtuu sitten, että Suomessa on, kun sä sanoit, että on paljon lapsia kadulla, ketkä ei tiedä että?

- *Opetus. Kulttuuri ja opetus. Koska mitä mä sanon. Täällä on, suomalaiset on mä sanon kaikki välittää vain itsestään, ei kukaan muu. Jos hän menetti oma lapsi ja vaikka menee naimisiin toisen kerran, ei muista hänellä oli lapset. Joskus tuli mielessä: mulla oli veli, mulla oli veli. Tunnen paljon ihmisiä täällä, ystäviä juttelee mun kanssa. Ehkä vuotta, kerran joulukuu haudalla tavata toisen, ei tavata toisen ei kukaan, ei kukaan.*

Se, onks se sitten niin, että Suomessa vanhemmat ei välitä niin paljon lapsistaan vai?

- *Mä en tiedä mikä syy on. Joskus sä näät, että perhe on, monta lasta, mutta jokaisella on oma isä. Sä ajattele, jos he kasvavat he ei kunnioita toiselle. Tai ajattele, jos naiset on ja hänellä kaksi lasta ja sitten hän eroo ja ottaa toisen mies mukana koti ja lapset kasvavat. Ja mä kuulin, mitä suomalaisena sanoo ”väärä äiti, väärä isä”. Meidän, meillä ei ole tällaiset jutut. Se on vaikea ja sitten lapset kasvaa, kasvaa, kasvaa. Mitä sai sitten? Jos haluaa polttaa tupakkaa, isä ei voi sanoa ”älä polta tupakkaa”. Ei voi pakottaa hänelle. Ja koska hän polttaa. Mutta mä voin pakottaa, se eri juttu.*

Miten onks sun mielestä elämä Suomessa naisena erilaista, kun kotimaassa?

- *Vaimo vastaa ja mies kääntää*
- *Hän tarkoittaa, että meidän kotimaa meillä naiset on elää rauha. On parempi, ei tarvii tehdä yhtään mitään. On kotona ja hoitaa lapset ja on kotiruokaa. On töissä jotakin menee töissä. Mutta tarkoittaa, kun mies aina huolehtii enemmän hänelle ja kaikki mitä hän haluaa. Mies on isäntä siellä ja vaimo on*

äiti kaikille. Ei kukaan jätä äitiä koskaan. Vaikka vanhemmat on sata vuotta, hänen lapset aina perheen ja hänen kanssa.

Onko se sitten sun mielestä niin, että naisia kunnioitetaan enemmän siellä teidän kulttuurissa? Eli mä tarkoitan juuri sitä, kun sä sanoit että kukaan ei jätä äitiään yksin...

- *Siitä mä sanon sulle ihan suoraan. Miksi te ajattelette, että mä en kunnioita omaa vaimoa? Mä kunnioitan vaimoa enemmän kuin kaikki. Me jätettiin oma perhe ja vaimon puolesta. Nyt mulle ei jää mitään muuta, vain mun vaimo ja lapset. Ja vaikka on vakava sairas, ja koska mä haluan. Hän hermostuu ja hän menetti jotakin. Mutta jos olen suomalainen ehkä ensi vuotta mä erotin, koska hän sairas, en voi olla hänen kanssaan. Mutta mä olen, mulla on omaisuus hoitaa hänen kanssaan. Vaikka mä kävelen kadullakin niin otan mukaan. Ja jos ei ole mulla tekemistä, mä olen kotona hänen kanssaan. Jos mä en kunnioita hänen ja en rakasta hänen, mä jätän hänen. Joo mä saan nyt ehkä nuorempi, hän hoitaa mua, en minä hoida häntä. Mutta mä teen tän, koska 27 vuotta olemme olleet naimisissa. Mä voisin jättää 20 vuotta sitten. Miksi en jättänyt? Koska mä kunnioitan oma perhe, oma lapsi. Se on minun vain.*

Onks se sun mielestä just siin ero sitten, niin kun johtuuko se sun mielestä enemmän siitä teidän kulttuurista vai onko se ennemminkin sitä, että sä olet ihmisenä...?

- *Mä olen ihmisenä, ei kulttuuri. Kulttuuri voi... meidän uskonto voi mulle antaa eron, ja saan toinen vaimo. Meillä ei uskonto eri juttu, jos sulla on vaimo sairas, voit ottaa toinen. Jos jos sä olet sydämessä ihminen, se on sydän asia, se ei pysty tekee.*

Myös edellisen esimerkin haastateltavat kritisoivat suomalaisia välinpitämättömyydestä ja heikoista siteistä perheeseen. Vaimon mielestä kotimaassa asiat ovat paremmin siinä mielessä, että naisen tehtävänä on hoitaa koti ja lapset ja mies pitää huolen perheen toimeentulosta. Mies taas toi esille, kuinka uusperheet hajottavat perinteiset vanhempien roolit, jolloin vanhempien auktoriteetti kyseenalaistetaan ja vastuu lasten hoidosta on epäselvä. Muslimin identiteetti taas on pitkälti monien ihmisten keskinäisten suhteiden tulosta. Minuutta ei luoda itsensä toteuttamisen tietä, vaan suhteessa oman paikan löytämiseen hierarkkisessa järjestelmässä, jossa vanhemmat ihmiset – myös vanhemmat naiset – lisäävät pikemmin kuin menettävät arvovaltaansa. (Ahlberg 1993, 377.)

Yhteiskuntajärjestelmä, joka perustuu yksilön vapaudelle ja vastuulle, aiheuttaa paineita sosiosentristä persoonallisuuden luonnetta korostavalle elämäntavalle. Kun miesten rooliin on kuulunut paljon vaikutusvaltaa ja velvollisuuksia, länsimaisen elämänmuodon kohtaaminen voi koitua heille erittäin raskaaksi. Kyseessä on ennen kaikkea kotipiirin ulkopuolisen elämänmuodon radikaali muutos samalla kun arvovaltan menettäminen ja usein perheen saattaminen

sosiaalijärjestelmän holhoukseen koskettaa ensisijassa heitä. Vaikka eristyneisyys muusta perheestä koetaan naisten kannalta pulmallisena, heidän kotiroolinsa säilyy samanaikaisesti koskemattomampana. (Alhberg 1993, 178.) Toisaalta naisen perhepiiri pienenee pakolaisuuden myötä, jolloin hänen roolinsa perheperinteiden ylläpitäjänä heikkenee.

Edellinen esimerkki kertoo myös haastateltavien parisuhteeseen kohdistuvista paineista. Miehen reaktio hänen vaimolleen esittämäni kysymykseen kertoo aiheen arkuudesta. Mies toi haastattelussa hieman ärtyneesti esille, että hän kyllä kunnioittaa vaimoaan. Hän kertoo, että vaikka vaimo on vaikeasti masentunut, hän pitää tästä huolta ja rakastaa tätä sydämestään. Tulkitsin miehen reaktion siten, että mies kokee joutuvansa puolustelemaan omien arvojensa mukaista suhdetta. Suomessa keskustellaan ääri-islamilaisten maiden naisten oikeuksista ja uskon tämän keskustelun vaikuttaneen myös haastattelemaani mieheen. Miehen voimakas puolustautuminen kertoo hänen kokemastaan suhteeseensa kohdistuvasta arvostelusta. Yhteisömme käsitykset miesten ja naisten välisestä suhteesta uhkaa miehen omia parisuhteeseen liittyviä arvoja. Tavat, joilla hän osoittaa kunnioitusta ja rakkautta vaimolleen, on kyseenalaistettu suomalaisesta kulttuurista käsin.

Ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja yhteisöllisyyteen liittyvät keskustelut tuovat esille kulttuureiden välisiä rakenteellisia eroja. Kulttuuriin kiinnittyvät tavat asettuvat toisiaan vastaan yksilöiden välisessä kommunikaatiossa ja toimintatavoissa. Esimerkiksi kokemus siitä, että suomalaiset ovat kylmiä ja epäkohteliaita syntyy vertauksena oman yhteisön käyttäytymissääntöihin. Länsimaalainen yksilöllistynyt elämäntapa ei tuota yhteisöllisyyttä, johon haastattelemani ihmiset ovat kotimaassaan tottuneet. Yhteisöllisyyden luoma kokemus ystävydestä ja välittämisestä ylläpitää myös kokemusta hyväksytyksi tulemisesta ja turvallisuudesta.

Pakolaisena Suomessa yhteisöllisyyden kokemusta on vaikea saavuttaa. Ainoat kontaktit muihin ihmisiin saattavat rajoittua ydinperheeseen ja sosiaaliviranomaisiin, eikä ystävyystyminen suomalaisten ihmisten kanssa ole helppoa, koska maahanmuuttajat eivät välttämättä kuulu yhteisöihin (työyhteisöt, harrastukset, kirkko jne.), joissa kontakteja luodaan. Länsimaalainen kulttuuri tuottaa maahanmuuttajille, jotka ovat tottuneet yhteisöllisyyteen ongelmia sosiaalisen identiteetin rakentamisessa. Pakolaisten kohdalla ongelmat korostuvat, koska taustalla on pakollinen luopuminen omasta suvusta, ystävistä ja kansasta. Suomessa monikulttuurisen yhteiskunnan pulmaksi muodostuukin, kuinka maahanmuuttajien ja

erityisesti pakolaisten kollektiivisia perheperinteitä voidaan säilyttää meidän voimakkaasti yksilöllistyneessä yhteiskunnassamme.

6.3. Tasa-arvon ja vapauden maa

Yhteisöllisyydestä käytyjen keskustelujen lisäksi haastateltavani toivat esille, kuinka monet asiat, jotka ovat Irakissa kiellettyjä, ovat Suomessa sallittuja. Joissain asioissa haastateltavani olivat sitä mieltä, että vapaus on vahingollista. Erityisesti kasvatusta kommentoitiin siten että, suomalainen kasvatusmalli on monen mielestä liian liberaali. Haastateltavien mielestä humalaiset lapset ja nuoret kaupungilla kertovat suomalaisen kasvatuksen epäonnistumisesta ja välinpitämättömyydestä, joka kulttuuria vaivaa. Vapaus johtaa myös joidenkin mielestä moraalin rappeutumiseen. Vapaus ei kuitenkaan ole kaikille negatiivinen asia. Toisten mielestä suomalainen vapaus tarkoittaa nimenomaan sukupuolten ja eri sosiaaliluokkien välistä tasa-arvoa.

Onko sun mielessä suomalaisessa kulttuurissa joitain asioita, jotka ovat kovasti ristiriidassa niiden asioiden kanssa, mihin sä uskot tai mitkä on sun arvoja? Niin onko suomalaisessa kulttuurissa jotain sellaista, mikä loukkaa niitä sun arvoja?

- *Mikä on loukkaa?*

Niin kun, et ne jollain tavalla vahingoittas sitä sun uskomustasi.

- *Jos takasin uskonto asia, tää on kristianin uskonto ja islamin uskonto on muutama asia ihan sama tarkoitus. Joko kristian pyytää elää rauhallisesti ja islamin sama asia pyydetty. Ja täällä asiat joku esimerkiksi elämänasiat esimerkiksi ihminen oikeus tai, täällä on ihminen enemmän vapaa kuin islamin kulttuuri. Mut ei mun mielestä, se on kristianin kulttuuri tapahtuu näin. Se on joku mitä mä sanon materiaaliuskonto täällä. Ihminen on enemmän vapaa kuin muslimiuskonto tai kristianin uskonto. Esimerkiksi nainen tai miehen, nuoret on erilainen kuin meidän kulttuuri. Esimerkiksi täällä nainen on vapaa, kun hän täytti 18 vuotta. Hän voi päättää itte, mitä hänen mieli on hyvä. Mutta meidän maassa siellä on tarkoittaa islamin kulttuuri, mutta se tulee ehkä tulee islamin kulttuuri, että meillä näin asia. Tyttö ei o vapaa. Jos haluaa naimisiin, täytyy veli, isä, äiti olla samaa mieltä kun hän haluaa naimisiin kenen kanssa. Täällä on erilainen. Täällä on suomalainen tyttö esimerkiksi on vapaa, jos haluaa naimisiin. On vapaa ennen kuin täyttää 18 vuotta, jos hän menee ottaa joku poika kaveri. Poikakaveri tai tyttö kaveri täällä on ihan mahdollisuus ja ihan normaali täällä Suomessa. Mutta siellä Irakissa se on hankala. Jos sinä rakastat joku poika tai minä rakastan joku tyttö, siellä on vaikea ja ihan hankala sun tavata häntä. Täytyy olla ihan salaiset ja... ja jos joku siskon veli tai isä tietää tämän asia, se on joku tulee vaikea päätös. Joskus tulee tappaa ihminen, jos tietää että sinä rakastat hänen sisko tai hänen tyttö. Tämä on eri asia mä tunnen täällä. Ja täällä on naisille oikeus ennen kun eri muu maassa Suomessa. Mutta mun mielestä on hyvä, jos naisille on oikeus. Mutta ei ole*

tarkoitus, että naiset tekee kaikki ja täytyy olla, naiset on yllä ja miehet alla. Täytyy olla ihan yhdessä täytyy sovittaa asiat.

Miten tota, mikä sun mielestä on paras asia suomalaisessa elämäntavassa tai kulttuurissa?

- *Paras asia on ihminennoikeus. Täällä on ihminennoikeus ja oikeasti sanot joku, eikä valehtelee, mitä sä opettele kun hän on lapsi varmaan. Suomen kulttuuri opettelee lapsille, että ei saa valehtelee, täytyy puhua suoraan. Paha tai hyvin, sano suoraan. Elikä jos paha, voi korjata. Jos hyvin, on hyvin. Tää on näin mä ajattelen, on paras asia.*

Haastateltavan mielestä ihmisoikeuksiin liittyvät vapaudet, kuten miesten ja naisten välinen tasa-arvo, ovat parasta suomalaisessa kulttuurissa. Suomessa vallitseekin erilainen oikeuskulttuuri kuin islamilaisissa maissa. Perheoikeutta koskevan lainsäädännön erilaisuudet samoin kuin naisen asemaa koskevat tulkinnat eroavat toisistaan hyvinkin radikaalisti. Osa muslimipakolaisista pitää olennaisena tavoitteena, että heihin sovelletaan Suomessa islamilaista perhelainsäädäntöä. Osa pakolaisista taas hylkää tai on eri mieltä islamilaisen lainsäädännön tulkinnoista. Haastatteluissa monet kurdipakolaiset kertoivat suhteensa islamiin liittyvän kotimaassa koettuihin vainoihin. Irakissa uskonnolla legitimoitujen kurdeihin kohdistuneiden hyökkäysten seurauksena moni kyseenalaistaa uskonnollisen lainsäädännön periaatteet.

Myös Suomessa kohdattu yksilön ja naisen oikeuksien kunnioittaminen on johtanut joidenkin pakolaisten kohdalla omien kulttuuristen ja uskonnollisten periaatteiden kyseenalaistamiseen. Koska naisten asema ja käyttäytyminen Suomessa eroaa voimakkaasti islamilaisista perinteistä, pakottaa se miettimään selitystä sille, mistä tämä johtuu. Seuraavassa esimerkissä nuori nainen kertoo suomalaisen kulttuurin kohtaamisesta.

Miten kun mä oon katellu tääl Multi-Cultissa, tääl on aika paljon miehiä yleensä istuskelemassa. Tääl hyvin harvoin käy naisia kahvilla niin onks se niin, että te tapaatte enemmän kotona naisten kesken vai minkä takia, eikö Multi-Culti ole sellainen paikka, mihin naiset tulee? Vai minkä takia se on?

- *Ihan oikeasti, minä kerron sinulle tämä asia, kun mekin niin kun, meidän perhe on vähän niin kun erilainen kun muut. Ja mekin, meidän miehetkin puhuu sillä tavalla. Kun rannalla esimerkiksi, kun sä meet rannalla, en mä kenestäkään ihan tarkka, mutta esimerkiksi arabialaiset miehet ja sitten kurdilaiset miehet ne tulee rannalla ja ei nekin mene uimaan, vaan ne kiertelee. Ja sit naiset ne ei... ei ne varmasti antaa omalle naiselle niin kun tulee niin kun käymään tänne. Kyllä mä oon niin kun ihan vapaa mun miehen puolesta niin kun meidän koko perhe on semmonen. Voi niin kun käydä ihan*

minne vaan, koulu... ...Se on vaan niin kun ne uskonto. Siitä varmasti tulee tämä juttu. Mutta miehet niin kun niiden silmällä miehet saa tehdä ihan mitä vaan ja naiset ei saa...

...Se on aika erilaista kuitenkin

- *Tosi erilaista tosiaan. Mutta ketkä asuvat täällä minun mielestä, me muutimme tosi paljon meidän perhe. En tiedä miksi. Ei kaikki samanlaiset. En mäkään tykkää, sen takia me ei käydä täällä Multi-Cultissa paljon, kun on paljon miehiä täällä ilman naisia. Sen takia emme tykkää tällaista. Esimerkiksi mä käyn usein meillä on oma uimavuoro Lahdessa, naisten uimavuoro. Mutta naiset ei tule... eivät tule, en tiedä miksi. Meidän perhe ja muutama suomalaiset niin kun he tulevat. Ja Multi-Culti on varannut nyt tuolla Saksalassa uimahalli se vain naisille. Ne ei varmaan päästä omia naisia sinne. Se on vähän vaikea niille.*

Oletko sä muuttanut sen kautta, kun sä olet ollut täällä Suomessa vai oliko sun... ajattelitko sä jo silloin kun sä asuit siellä Kurdistanissa samanlailla, että miehen ja naisen pitäis olla tasa-arvosia ja?

- *Ei, täällä mä oon muuttanut. Siellä olin samanlainen, samaa mieltä kun ne. Mies on mies, mies tekee ihan mitä vaan. Naiset pitäis olla kotona, hoitaa lapsia ja laittaa ruokaa. Mä olin siellä koulussa, mutta sama ajatus, kaikilla on sama ajatus, kaikilla on sama ajatus. Pitäs olla niinku kotona ja hoitaa lapsia ja mies. Ja mies on mies. Jollakin miehellä siellä on kolme vaimoa ja kaks vaimoa ja, pyh.*

Onko se ollu hankalaa sun mielestä niinku sä oot nyt muuttanut aika paljon nyt ku tulit Suomeen, niin onko siitä ollu sulle hankaluuksia siitä et, sulla on kuitenkin jonkin verran jäljellä sitä omaa kulttuuria ja sitten taas sä olet oppinut uusia asioita ollessas täällä, ni miten sä asioitten välillä elät?

- *Esimerkiksi Suomessa mulle on helppo, mutta jos mä meen sinne, varmasti se on hankalaa. Täällä on helppo, koska täällä ei, ei kukaan puhu minusta eikä pakota mua. Kaikki on kurdilaiset on melkein samanlaisia täällä. Esimerkiksi arabialaiset ne vielä pitävät huivia ja kaikki tämmöstä. Mutta jos on oikeasti, oikeasti mies ja nainen niinku sama asia pitää, se on hyvä asia, mutta jos mies niinku pakottaa naista huivi niin. En mä koskaan nähny, kaupassa enkä missään, vaan perhepuisto, perhepuisto on niitten niinku ainoa kiertely paikka. Ja miehet, jos miehet on samanlaiset, okei, minä olen sen puolesta. Mutta jos mies tekee ihan mitä vaan, en ole samaa mieltä. Se ei ole hyvä asia... ...Kyllä minusta, kun mä tulin Suomeen, mä katoin kaikki ajavat autoa ja he työskennellä joka paikassa, ravintolassa ja kaikki paikoissa. Kyllä minäkin haluan ja yritin ja yritin kovasti. Joskus mä olin mun miehen kanssa meidän ravintolassa kassalla. Kyl mä niinku, mä olin jos niinku kolme kuukautta. Hän antaa minulle olla siellä ja kyl mä tykkään ja... ...Minusta jokainen niinku halua olla sellanen, eikä tää mikään huora eikä mitään sellasta. Me kutsutaan huoraksi jos joku on, sillä on minihame tai niinku täällä hihatton vaate tai hienosti meikkattu. Kaikki niinku sanovat: ”pyh, tää ei oo hyvä nainen”.*

Ajattelitko sä kun sä tulit Suomeen ensimmäistä kertaa niin hämmästyttikö se sua, että täällä naiset on aika paljon erilaisia?

- *Kyllä, kyllä. Kyllä tottakai, koska Irakissa kaikilla on niinku pitkä hame. En mä sano ei. Kyllä, kyllä se. Kun mä näin rannalla kaikki on bikiniillä ja mä näin niin monta naista oli raskaanakin ja pakko, pakko kattoa. Tiiätkö sä, pakko oli kattoa, kun se mulle ihan uusi asia. En mä koskaan nähny ketää, vain omia sisaruksia, kun me mentiin suihkuun. Jos me tehtiin vain pikkuhousulla ja rintsikalla, vain omia siskoja mä oon nähny ei ketään muuta. Kun mä tulin Suomeen, kaikilla on toppia ja bikiniillä rannalla. Kyllä, kyllä mä olen hämmästynyt tosi paljonkin. Mutta pikku hiljaa, pikku hiljaa, kyllä mäkin olen tottunut siihen ja mä nyt kanssa... ..Mutta kun mä tulin tänne, jokainen on oma perhe, on oma koti, on oma poikaystävä, on töitä ja ei mitään muuta. Kyllä mä niinku ymmärsin pikku hiljaa, se niinku on ihan erilainen, tosi erilainen. Mutta jos joku asuu täällä Suomessa ja näkee koko ajan, kyllä se pikku hiljaa tottuu. Kun mä tulin Suomeen, mä koko ajan rukoilin enemmän. Ja mikä täällä on kaikki, mitäs ne sanoo ”kafer” meidän kielellä. Jos joku ei rukoile, ei o hyvä ihminen. Ei laita näin vaatteita vaan bikiniini, me kutsutaan ”kafer”. Paha sana. Mä koko ajan (rukoilin). Sitten mä katoin no, ja sitten mä ymmärsin pikku hiljaa, ei kukaan niinku tee mitään väärin eikä tee mulle mitään. Ja kyllä mäkin tottunut niinku pikku hiljaa siihen.*

Naisen asemaan liittyvä kulttuurinen muutos on johtanut edellisen naisen kohdalla opittujen arvojen kyseenalaistamiseen. Suomalainen lainsäädäntö ja sukupuolten tasa-arvoa korostava kulttuuri mahdollistaa naisten laajan osallistumisen niin palkkatyöhön, koulutukseen kuin muillekin yhteiskunnallisen toiminnan eri osaluille. Naisten pukeutumista eivät määrittele tiukat kulttuuriset normit eivätkä avioliiton solmimista tai avioeroja määrää suvun miespuoliset jäsenet, vaan naisella on itsellä valtaa tehdä valintoja. Islamilaisessa kulttuurissa nainen ja mies erotetaan selvästi toisistaan, molemmilla on omat oikeutensa ja velvollisuutensa. Avioliitto ja sukupuolisuus ovat tärkeitä islamilaisissa maissa. Avioliittojen solmimista eivät välttämättä enää määrittele nuorten vanhemmat tai suku, mutta avioliittojen ulkopuolisia suhteita ei sallita. Islam sallii miehen ottaa neljä vaimoa, mikäli hän pystyy huolehtimaan heistä tasa-puolisesti, mutta yksiavioisuus on kuitenkin yleisin käytäntö islamilaisissa maissa. (Räty 2002, 73.)

Sukupuoliroolien erojen lisäksi myös suhtautuminen alastomuuteen on erilaista. Islamilaisessa kulttuurissa naisen tulee verhota hartiansa, kun taas Suomessa naisen pukeutumista määrittelee enemmän muoti kuin säädyllisyys. Myös suhtautuminen alastomuuteen on Suomessa vapaampaa kuin islamilaisissa maissa. Esimerkin nainen kertoo, ettei ole nähnyt edes perheenjäseniään alasti. Nyt hän kuitenkin käy uimahallissa naisten vuoroilla ja kesällä pukeutuu bikineihin uimarannalla. Nainen kertoi myös säädyllisyyteen liittyvistä säännöistä, joista neitsyys on kaikkein ratkaisevin. Jos nainen ei ole koskematon ennen avioliittoa,

hänenstä tulee koko yhteisön hyljeksimä. Yhteisöstä hylkääminen ja siitä koettu syyllisyys ja häpeä kontrolloivatkin yksilöiden toimintaa.

Sukupuolten asemat ja roolit siis eroavat toisistaan hyvinkin paljon suomalaisen ja islamilaisen kulttuurin välillä. Edellisen esimerkin haastateltava kertoo hämmästyksestään, joka liittyi naisten oikeuteen ajaa auto, käydä töissä ja pukeutua bikineihin. Hän kuitenkin ajan myötä alkoi omaksua ajatuksen, jonka mukaan naisilla on oikeus päättää asioistaan ja kritisoi tänä päivänä oman kotimaansa kulttuuria ja lakeja. Keskustelimme myös siitä, miten hänen ajatuksiinsa suhtaudutaan muiden pakolaisten keskuudessa. Nainen kertoi, että monet kurdipakolaiset ajattelevat hänen kanssaan samoin ja ne, jotka elävät perinteidensä mukaan, liikkuvat eri yhteisöissä. Keskustelimme myös siitä, miten hänen kotimaahan jääneet perhe ja ystävät suhtautuvat muutokseen.

- *Koko ajan on mun äiti pelkää mun puolesta. Koko ajan kysyy minulta: ”Rukoiletko sä? Miksi sinä et pidä huivia? Älä puhu noin. Miten sinä puhut noin vapaasti, hiljaa, voi että!” Se niinku pelkää. Sillon kun mä tulin Suomeen, heti mä tein se tatska (tatuointi) tänne. En mä halusin näyttää sille ja sitten vahingossa se näki, kun mä olin niinku suihkussa. Se itki kauheesti: ”Mitä sä olet tehnyt? Sinä menet helvettiin. Mitä sinä olet tehnyt?” Sitten mä sanoin, että se ei o oikee, se lähtee pois. Se yritti koko ajan pestä. Sen mielestä se ei o yhtään hyvä asia. Mun äitikin mielestä, koska hän asuu siellä. Ja koko ajan niinku se laitto mulle nauhuri päälle, että mä kuuntelen että mitä muslimin pitäis olla ja näin ja näin. Mä sanoin, no hiljaa ja vähän ääntä. Se sano, että sun pitää kuuntele näitä, ei ole hyvä asia. En tiedä joka asuu siellä niinku pitää olla sitä...*

...Jos sun pitäis jollekin sellaiselle kertoa Suomesta, joka ei ole ikinä ollut täällä tai ei tiedä mitään Suomesta niin mitä sä kertoisit?

- *Kyllä mä olen kertonut mun kotimaassa aika paljon Suomesta. Miten niinku lapsen kasvamista ja niinku sairaaloista ja niinku elämästä ja sitten naisten tasa-arvosta mä olen puhunut Irakissa niinku aika paljon. Mulla oli niinku kun me, me menttiin sinne viikko melkeen suunnilleen meidän koti on ihan täynnä naisia. He tulevat niinku kuuntelemaan. Ja mä koko ajan kehun, että Suomessa on nainen on tällainen ja näin kasvatan lapsia ja näin. Ja mä puhua niinku Suomesta... Suomi on... sekin on hyvä. Kun sä menet naimisiin Kurdistanissa, esimerkiksi jos niillä ei ole hyvä elämä, sinun on pakko asua anopin ja apen ja sitten miehen velin ja siskon ja kaikki kanssa istut niinku. Se on tosi huono asia. Kun mä tulin Suomeen, ensimmäinen päivä mä söin päivällinen anopilla ja sitten mulla oli niinku asunto ja koko sisustus ja ne vaan anto mulle avaimet ja: ”Täällä on sinun asunto”. Ajattele mä tulin Kurdistanista suoraan niinku. Heti mä tulin hulluksi! Tiedätkö sä kun mä itkin kauheasti ja se oli aika jännä. Mä kerron aina äidille ja kaikille, että mitä tapahtu ensimmäistä päivää, kun mä tulin Suomeen. Anto mulle avaimet ja kaikki! He kaikki, oli tosi jännä, ne ihmettelivät kaikki tosi paljon.*

Toisaalta arvomaailman muutos aiheuttaa ristiriitoja naisen elämässä. Ihmiset, jotka pitävät kiinni perinteistään Suomessa, sekä kotimaassa olevat vanhemmat eivät hyväksy naisen uutta arvomaailmaa. Suomalaisen yhteisön tuki naisen identiteetille on kuitenkin vahvempi, jolloin nainen tukeutuu suomalaisen kulttuurin toiminta- ja ajattelumalleihin. Myös hänen miehensä ja miehen Suomessa asuva suku tukevat naisen uutta arvomaailmaa, koska he ovat tehneet naisen kanssa samoja valintoja. Nainen kuitenkin kertoo, että pyrkii välttämään ristiriitoja aiheuttavia tilanteita esimerkiksi valehtelemalla tatuoinnista, jottei joutuisi ongelmiin Irakissa asuvan sukunsa taikka Suomessa asuvien tuttavien kanssa. Naisen varovaisuus kertoo islamilaisen kulttuurin tiukasta yhteisöllisestä kontrollista. Yhteisöllisessä kulttuurissa ihmisen yksityinen piiri on alistetussa asemassa, ryhmän etu menee yksilön edelle. Sosiaalista kontrollia leimaa ilmapiiri, jossa kukin ikään kuin toimii toistensa ulkoisena poliisina. (Ahlberg 1993, 376.)

Nainen kuvaa tapahtumia, jotka hämmästyttivät häntä Suomeen tulon jälkeen. Hän korostaa omien valintamahdollisuuksiensa lisääntymistä. Nainen kertoi, kuinka perheen olot kotimaassa eivät sallineet hänelle yhtä suuria vapauksia kuin hänellä on Suomessa. Sukupuolten välisen tasa-arvon lisäksi suomalaisen yhteiskunnan sosiaalijärjestelmä tarjoaa kaikille edellytyksiä oman elämän hallinnan saavuttamiseen. Nainen puhuu siitä, että hänen vapautensa sosiaalisena toimijana on lisääntynyt pakolaisuuden myötä ja tämä on yksi syy siihen, että hän haluaa toteuttaa suomalaisen kulttuurin toiminta- ja ajattelumalleja. Tämän naisen kohdalla aiempi asema sosiaalisessa hierarkiassa ei tuota ristiriitaa ja ongelmia uuden roolin omaksumiselle.

Myös osa haastattelemistani miehistä kokee suomalaisen tasa-arvon ja ihmisoikeuksien vastaavan omaa arvomaailmaansa. Nämä miehet olivat naimattomia ja suhteellisen nuoria, joka voi olla yksi syy siihen, että heidän on helpompi omaksua suomalaisen kulttuurin tapoja ja arvoja. Heillä ei kotimaassa ole ollut vielä vankkaa yhteiskunnallista asemaa ja statusta perheessä, jonka vuoksi näistä luopuminen ei tuota Suomessa yhtä suuria ongelmia kuin niillä miehillä, joiden statusasema on kotimaassa ollut korkeampi. Mahdollisuus tavata vapaasti naisia ja seurustella heidän kanssaan oli nuorten miesten mielestä hyvä asia. Tämä kulttuuriin liittyvä piirre on heidän kohdallaan mahdollisuus, jota ei Irakissa ole ollut.

6.4. Perinteet turvana ja taakkana

Suomalaisessa yhteiskunnassa eläminen sosiaalista yksilöitä omaksumaan suomalaisen kulttuurin tapoja ja normeja. Haastateltavien mielipiteet suomalaisen kulttuurin muodoista kuitenkin erosivat toisistaan paljon. Toiset omaksuvat suomalaista kulttuuria enemmän ja toiset vähemmän. Suomalaisen kulttuurin erilaisten tapojen ja arvojen omaksumisen taustalla onkin monia erilaisia syitä. Syynä siihen, miksi ihmiset käsittelevät eroavaisuuksia eri tavoin, voidaan olettaa olevan sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä tekijöitä. Pakolaiset lähtevät hyvin erilaisista rooleista ja asemista, jotka ovat määritelleet ja rakentaneet heidän identiteettiään.

Yksi suomalaisuuteen suhtautumista selittävä tekijä on yhteisöllinen hierarkia kotimaassa. Miehillä, joiden tehtävä islamilaisessa kulttuurissa on olla perheenpää, suomalainen elämäntapa tuottaa monia hankaluuksia. Asema perheen sisällä muuttuu, kun toimeentulosta huolehtii valtio. Miehen ja naisen välistä tasa-arvoa korostava kulttuuri kyseenalaistaa perheiden sisäisiä valtasuhteita. Toisaalta myös suomalaisten stereotyyppiset käsitykset islamilaisen kulttuurin sukupuolirooleista aiheuttaa miehissä ärtymystä. Heidän käsityksiensä naisen kunnioituksesta ja parisuhteeseen liittyvästä rakkaudesta kyseenalaistetaan myös aiheettomasti, kun kunnioituksen ja rakkauden osoitukseen liittyviä kulttuurieroja ei oteta huomioon.

Myös kotimaassa omaksutun yhteisöllisen statusaseman menettäminen aiheuttaa tilanteita, joissa yksilö takertuu voimakkaasti traditioihin ja opittuihin normeihin. Toisaalta taas niiden, joilla statusarvo kotimaassa ei ole ollut merkittävä on helpompi omaksua suomalaisen kulttuurin tasa-arvoa korostava ajattelutapa. Nuori nainen, joka oli kotoisin köyhästä perheestä, koki vapautensa ja mahdollisuuksiensa kasvavan, kun hän muutti Suomeen. Naisen oli helpompi tällöin hylätä kotimaassa opittu sukupuolihierarkia, joka ei tuottanut hänelle samankaltaista kokemusta arvokkuudesta ja kunnioituksesta kuin suomalaisen kulttuurin toimintatavat. Suomessa mahdollisuus opiskeluun, työn tekemiseen, liikkumiseen kaupungilla ja ostosten tekemiseen kauppoissa lisää naisen kohdalla itsenäisyyttä ja kokemusta riippumattomuudesta. Vapauden ja mahdollisuuksien lisääntyminen on myös tekijä, joka selittää pakolaisten erilaisia mielipiteitä suomalaisesta kulttuurista.

Vapaus ja riippumattomuus yhteisöstä tuottaa pakolaisille myös kokemuksen turvattomuudesta. Paon myötä koettujen menetysten kautta moni elää Suomessa ilman tukea antavaa yhteisöä, jolloin ennen yksilön identiteettiä määrittelevät ryhmän

muut jäsenet, suku ja suurperhe, eivät enää tuota kokemusta yksilöllisyydestä suhteessa merkitseviin toisiin. Myös suomalaisten kulttuurista yhtenäisyyttä ylläpitävät stereotyyppit Lähi-idän kulttuureista ja islamista kyseenalaistavat pakolaisen kokemuksen omasta yksilöllisyydestä ja arvokkuudesta. Tällöin ihminen saattaa tukeutua entistä voimakkaammin perinteisiin arvoihin ja etsiä sitä kautta määritelmää ja turvaa identiteetilleen. Perinteihin takertumista lisää ympäröivässä yhteiskunnassa myös yksilön sisäistettyjä arvoja kyseenalaistava syrjintä ja rasismi.

7. Suvaitsematon Suomi

Rasismi nousi yhdeksi keskeisistä keskustelun aiheista tehdessäni haastatteluja. Jokaisella haastateltavista oli kokemuksia rasismista. Vaikka rasismi ei aina ollut koskettanut heitä henkilökohtaisesti, he tunsivat ihmisiä, jotka olivat joutuneet rasismien uhreiksi. Mitä sitten on rasismi? Robert Milesin (1994, 103-143) mielestä rasismi on ideologia, jolla eriarvoisuutta on oikeutettu erilaisissa historiallisissa konteksteissa. Hänen mukaansa rodullistaminen on keskeinen ilmiö puhuttaessa rasismista. Rodun käsitteelle on Milesin mukaan annettu biologinen sisältö ja se on legitimoitu ”tieteellisesti” biologisella hierarkialla. Eli rodun diskurssi yhdistää toisiinsa kuulumattomia asioita yhteen samalla kun se tuottaa tuon yhteyden luontoon kuuluvana, siis biologisena ja muuttumattomana. Nykytieteessä ihmisroduista puhumista pidetään vääränä. On osoitettu pätevästi, että oletettujen ihmisrotujen välinen geneettinen eroavaisuus on pienempää kuin yhden ihmisrodun sisäinen geneettinen eroavaisuus. Vaikka tieteellinen tutkimus onkin osoittanut argumenttien virheellisyyden, on rodun käsite kuitenkin säilynyt sosiaalisena konstruktiona.

Tutkimuksissa on tuotu esille, kuinka rotujen eroon vetoavan klassisen rasismien rinnalle on noussut uusi kulttuurirasismiksi nimetty rasismien muoto. Kulttuurirasismi perustuu ajatukseen ihmiskunnan jakamisesta ryhmiin, joita erottavat ylitsepääsemättömät rajat. Nämä rajat syntyvät, kun ihmisten käyttäytymistä ohjaavat kulttuurin sanelemat käyttäytymis- ja ajattelutavat. (Isaksson & Jokisalo 1999, 13-14; Huttunen 2002, 134.) Rasismien käsitettä ei voidakaan tarkastella ainoastaan biologisesti rakennettuna ilmiönä, vaan sen määrittely vaatii useampien erilaisten rasististen ilmiöiden käsittelyä. Rasistinen diskurssi voi kiinnittyä erilaisiin argumentatiivisiin sisältöihin. Sillä voidaan esimerkiksi puolustaa kansallisten rajojen legitiimiä kontrollia, argumentteja eri ryhmien geneettisesti syntyneistä älyllisistä eroista sekä kulttuurista stereotyypittämistä ja ylivaltaa toisiin kulttuureihin nähden. (Anthias 1992, 30-31.)

Kysyin haastateltaviltani, ovatko he kokeneet rasismia Suomessa. Olisin voinut kysyä myös, ovatko he kokeneet syrjintää, mutta tarkoitukseni oli nimenomaan tarkastella sitä, mitä haastateltavani ymmärtävät rasismien olevan ja mitä tapahtumia he tuovat esille, kun kysyn rasismista. Tarkoitukseni oli myös selvittää, miten haastateltavani tulkitsevat näitä tapahtumia, joissa he kokevat tulleen rasismien

uhreiksi. Aineistoni perusteella en voi selvittää, kuinka yleistä rasismi on Suomessa, mutta voin selvittää sitä, millaisena pakolaisten kohtaama rasismi Suomessa ilmenee.

7.1. Kamppailu kunnioituksesta

Oletko itse kokenut rasismia?

- *Joo kyllä on, mikä on paljon on sellasia, että heti kun näkee heidät, niin voi sanoa se on rasismia vai ei. Että näkyy niinku naamasta, että niillä on erilainen tukka tai erilainen vaatetus. Mulla on muutama sellasia tapahtumia. Esimerkiksi yksi suomalainen potkasi mun autoa, vaikka mä en ollut siellä mutta joku toinen suomalainen näki ja ottaa hänen rekisterinumero. Elikkä hän katto, että mulla on auto ja hänellä ei ole ja tästä hän suuttui ja potkasi mun auto ja karkasi sieltä. Ja oli jo muualla, kun mä tulin sinne ja miksi se. Ja kyllä se asia vietiin poliisilaitokselle, mutta mä en tiedä tänä päivänäkään mitään tästä asiasta. Ja koko ajan kun mä soitan sinne poliisilaitokselle niin se ihminen, joka käsittelee tätä, joskus hän on lomalla ja joskus minä olen lomalla ja mä en vielä saa häneen yhteyttä...*

...Miltä toi sun mielestä tuntuu, että mikä siihen on syynä että?

- *En mä tiedä, kun ne joskus sanovat, että te olette ulkomaalaisia ja miksi te tulette tänne, mitä te teette täällä. Täällä on sellaisia. Ja en mä tiedä, mikä on muuttanut asiaa, kun mä asun nyt (uusi osoite). Ja melkein olimme viikon siellä, kun joku suomalainen heittää mulle lappu ja uhkaa mua, että ulkomaalainen että ei sun tarte asua täällä sun täytyis lähteä maasta pois. Mä en huomannut, että se ois ollu tavallinen lappu enkä laittanut käsinjälkiä siihen. Ja menin poliisilaitokselle ja tekivät ilmoituksen tästä, mutta kyllä asia jäi kesken. Ja ne sanoi että kukaan ei voi tehdä asialle mitään. Ja mä sanoin, että missä asuu ja he sanoivat, etteivät voi kuulustella kaikkia naapureita ja sellaisia. Että sellaisia ovat joskus suomalaiset, että katsovat, että me olemme ulkomaalaisia vaikka olemme toisia. Heille se on vaikea asia, voisin sanoa että he ovat sairaita.*

Miltä susta tuntuu, kun sä olet kertonut näistä asioista poliisille, niin että ne sanovat, ettei asioille voi kauheesti tehdä mitään?

- *...Joskus mikä on poliisikin, voi sanoa näin, on poliisikin ollu rasisti... ..Ja kun suomalainen tekee väärin, hän on suomalaisen puolella, ei ole niin ku puolueeton.*

Joo tota, miten sitten on tota koeks sä ite, että sä voit vaikuttaa niihin asioihin?

- *...Mutta Suomessa on ihan vaikea, että muuttaa niin kun rasistin mieli, koska Suomessa asuu vähän ulkomaalaisia. Kun asuu mikä on niin paljon, se rupesi mikä on rasisti vähennetään. Koska täällä asuu enemmän ulkomaalaiset ja ne kattovat mikä on, että ei pysty kiusata heitä tai rasisti näitä. Pitäis olla varovainen heiden kanssa. Mutta kun asuu vähän, kyllä rupesi suomalaiset näyttää... ..Ja ne kattoo, että jos mä meen karkuun, että mä pelkään niitä. Kyllä jos hänen sisällään kasvaa sellanen tunne, että ulkomaalainen pelkää häntä, voi rasisti kasvaa. Ja on paljon rasisteja mikä on samanlainen... ..Kerran mä olen autossa ajamassa torille ja siellä tulee sellanen*

amerikkalainen auto ja siellä oli viis henkilöä ja sitten hän näyttää mulle mikä on keskisormi. Mä olen yksin autossa ja mä näyttää hänelle takaisin, vaikka ne olivat viis ja mä olin ihan vieressä näin kun ajan. En mä jos olisin pelkäs voin tehdä näin. Niin hän alkoi avaamaan ikkunan ja puhumaan, mutta kun hän kattoo, että mä vastaan samalla tavalla, ne laittaa käsi alas ja ajavat eteenpäin. Mä sanon, ettei mitään voi tapahtua. Jos mä kuolen, ei elämä tähän päättyy. Että mulla on kirjattu, että mä kuolen nyt. Mutta jos mä sanon, että mun pitäis juoksee ja en mä voi tehdä mitään niin se kasvaa ja kasvaa.

Tota. Nii sä sanoit, että kun sua on haukuttu ulkomaalaiseksi tai muuta, niin sä oot sanonu takasin sit samalla mitalla, niin mitä sä haluaisit sanoa sellasille ihmisille, ketkä haukkuu ulkomaalaisia?

- *Mä haluaisin sanoa, että teidän pitää ymmärtää tämä asia. Emme me tule tänne mikä on ruuan takia tai että mä otan sulta rahat tai että tulin tänne koska mulla on kotimaassani ei ole ruoka tai köyhä maa. Mä oon rikas maa ja mä tulin tänne pakoon, että mä halusin tänne turvaan. En tullut tänne, että haluan elää ikuisesti täällä. Ja mä voin mennä töihin ja maksaa sulle verot. ”Ja meidän verossa elät” ei tarvitse haukkuu mua tai riitelee ja tappelee. Olemme ihmisiä. Joskus sanon suomalaisille, että ei mulla kolme korvaa tai kaksi nenää tai neljät silmät. Mulla on samanlainen kuin sinä. Vain mikä on iho, se on tästä sä olet vähän vaalea ja mä olen tumma.*

Rasistinen väkivalta kohdistuu yleensä omaisuutta tai omaa itseä kohtaan. Edellisen esimerkin haastateltava puhuu siitä, kuinka häneen kohdistunut väkivalta ja uhkailu on johtunut hänen ulkomaalaistaustastaan. Hän tulkitsee väkivallan itseään ja omaisuuttaan kohtaan johtuvan siitä, että jotkut suomalaiset eivät halua ulkomaalaisia maahansa. Haastateltava tulkitsee tämän johtuvan siitä, etteivät he pidä ulkomaalaisia saman arvoisina ihmisinä. Haastateltava kertoo myös, kuinka hän uskoo omalla puolustautumisellaan olevan vaikutusta siihen, kuinka paljon häntä kiusataan. Haastateltavan mielestä ”antamalla samalla mitalla takaisin” voi osoittaa rasisteille, kuinka väkivallan ja kiusaamisen uhrillakin on kasvot. Haastateltavan mukaan pelon näyttäminen johtaa siihen, että kiusaajat käyttävät pelkoa hyväkseen ja jatkavat väkivaltaa.

Kokemus, jonka mukaan oma käyttäytyminen vaikuttaa syntyviin rasistisiin tilanteisiin, kertoo siitä, kuinka rasismista syntyvää pelkoa ja turvattomuutta pyritään hallitsemaan. Kun pelkoa ei näytetä, sitä ei voi kukaan käyttää hyväkseen. Rasistin väkivallan edessä alistumisesta seuraa, että väkivallasta tulee hallitsematonta ja hallitsemattomuus aiheuttaa jatkuvaa ahdistusta ja pelkoa. Oman vaikutusvallan korostaminen kertoo pyrkimyksestä hallita väkivaltaisista tilanteista ja täten myös rajoittaa siitä seuraavaa turvattomuuden kokemusta.

Haastateltava puhuu myös siitä, että hän on ilmoittanut rasistisesta kiusaamisesta ja väkivallasta poliisille. Poliisi kuitenkin harvoin kykenee haastateltavan mukaan puuttumaan tilanteisiin. Poliisi ei myöskään aina ole haastateltavan mielestä oikeudenmukainen, vaan poliiseistakin voi löytyä niitä, jotka kohtelevat maahanmuuttajia eri tavalla kuin suomalaisia. Viranomaisten ja erityisesti poliisien kohdalla syrjinnän kokemus on pelottava. Viranomaiset edustavat lakia ja sääntöjä, joiden pitäisi turvata maahanmuuttajan oikeudet. Kun maahanmuuttajat turvaavat rasistisen väkivallan jälkeen poliisiin ja kokevat etteivät voi luottaa viranomaisiin, synnyttää tilanne turvattomuutta ja pelkoa.

Haastateltava myös tuo esille, kuinka hän kokee joutuvansa puolustelemaan sitä, miksi hän on Suomessa. Hän kertoo, että haluaisi sanoa ihmisille, jotka eivät pidä maahanmuuttajista, ettei hän ole tullut tänne elämään suomalaisten verorahoilla, vaan haluaa tehdä työtä ja kustantaa oman elämisensä. Hän myös korostaa sitä, että olemme kaikki ihmisiä ja tällöin myös saman arvoisia. Puheenvuoro peräänkuuluttaa kunnioitusta toista ihmistä kohtaan, jota vaille haastateltava on selvästikin joutunut. Haastateltava tuo myös esille, kuinka hän ei ole omasta tahdostaan jättänyt kotimaata, vaan hänen on ollut pakko lähteä pois. Sen vuoksi hänen on vaikea ymmärtää sitä, miksi suomalaiset haluavat hänen menevän takaisin maahan, jossa häntä vainotaan. Tämä loukkaa hänen ihmisarvoaan ja oikeuttaan elää turvallista elämää. Seuraavassa esimerkissä toinen haastateltava keskustelee myöskin oikeudesta rauhalliseen ja turvalliseen elämään.

- *Ja ne hermostu ja huutaa ja yks tuli rikkoo toi ikkuna edessä... auton ikkuna mun kaverin. Ja sen kädessä on kivi ja se sanoo mulle, että mä tapan sua, mä tapan sua. Mä sanon: ”Minkä takia? Mitä mä tehnyt? Mikä syy, että sä tappa mua?” Toi asia tapahtu näin, mut huutaa vähän ja sit lähteä pois. Sitten jotain suomalainen nähnyt tämä tilanne ja soitti poliisi. Kun he lähtivät pois, poliisi tuli ja kysy... kysyttelivät jotain. Ja sitten tää on poliisi asia ja ne soittelevat toisen ja pitävät kiinni pojat. Pitävät kiinni ja vievät takaisin ja näyttävät mulle, onko toi oli, mikä teki toi asia. Mä sanoin: ”Kyllä he on”. Ja sen jälkeen he vietiin poliisiasema. Ja seuraavana päivänä mulle soitti joku tutki tämä asia. Ja mä menin sinne vähän juttelemaan asia ja keskustelemaan. Ja hän sanoi, että haluatko korvaus esimerkiksi rahaa. Mä sanoin: ”En mä halua rahaa. Mitä mä teen raha? Mä haluan rauha. Jotain asia, suuri asia mä haluan sanoa sulle, jos tavata heitä. Sano heille, anna olla tämä. Ei... ei o teille mitään asia hänen kanssa, eikä hänellä mitään asiaa teidän kanssa. Anna olla elää heidän oma elämä”Toi joka ihminen on paha ihminen, ei pysty tekemään mitään, ei pysty tekemään töitä. Ja sitten näkee ulkomaalaiset täällä ja ajattelee, että syö hänen ruoka tai ottaa hänen rahaa. Toi vähän*

vaikea on täällä asia. Me olemme pakolaiset ja tässä on oikeus. Joskus ei meillä mitään täällä maassa, ei tee töitä ja istuu vaan kotona ja sosiaalitoimisto maksaa hänen. Mutta se on ihminen oikeus täällä Suomessa. Oikeasti joku suomalainen ajattelee näin, että tää on heidän maa ja tää on vaikea meille. Mut asia täytyy aina, että me ollaan rauhallisesti, jos tapahtuu jotain rasisti. Me ollaan rauhassa ja vastaa ihan vakavasti.

Magdaleena Jaakkola tutki suomalaisten asenteita maahanmuuttajia kohtaan vuonna 1999 ilmestyneessä tutkimuksessaan. Hänen mukaansa yleisimmin rasismi ja etninen syrjintä kohdistuivat ulkonäöltään suomalaisista erottuviin miehiin. Vaikka lähes puolet suomalaisista oli tutkimusajankohtana sitä mieltä, että ”joihinkin rotuihin kuuluvat ihmiset eivät kerta kaikkiaan sovi asumaan modernissa yhteiskunnassa”, oli suhtautuminen ulkomaalaisiin vuonna 1998 myönteisempää kuin viisi vuotta aiemmin. Jaakkola totesi myös, että sosioekonomisen uhan kokeminen ei ole riittävä syy selittämään suomalaisten negatiivisia asenteita ulkomaalaisia kohtaan, koska asenteet niitä kansallisuusryhmiä (virolaiset, pohjoismaalaiset) kohtaan, joilla voisi kuvitella olevan paremmat kilpailumahdollisuudet työmarkkinoilla, olivat myönteisempiä kuin niitä kohtaan, joiden työttömyys oli suomalaisia kohtaan moninkertainen (kurdit, arabit jne.). (Jaakkola 1999; 81-83, 103.)

Pakolainen joutuu monesti tilanteisiin, jossa hänen oikeutensa elää Suomessa kyseenalaistetaan. Omasta ulkonäöstä johtuva kiusaaminen, syrjintä ja väkivalta loukkaavat pakolaisen omanarvontuntoa. Pakolainen joutuu todistelemaan sitä, miksi hän on Suomessa. Monelle syyt, joita pakolaiset antavat, eivät riitä. Syrjintää ja rasistista väkivaltaa harjoittavat suomalaiset osoittavat olevansa etuoikeutettuja päättämään siitä, kuka voi nauttia suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan hedelmistä. Tämä oikeus kuuluu ainoastaan suomalaiselle ja suomalaisuus on jotain, jota väärän näköinen ihminen ei voi saavuttaa.

Rasismi ja syrjintä ovat myös suoria yhteisön ulkopuolelle sulkemisen käytäntöjä. Väkivallalla loukataan yksilön koskemattomuutta ja omaisuuteen kohdistuvilla rikoksilla osoitetaan ettei erilaisuutta tässä yhteisössä hyväksytä. Tilanteet, joissa poliisi ei puutu väkivaltaan ja rikoksiin, kertovat rasismia hyväksyvistä yhteiskunnallisista ilmapiiristä: rasismien ja syrjinnän kohteeksi joutuvat ihmiset ovat niitä muita, joiden omaisuutta tai koskemattomuutta ei tarvitse kunnioittaa. Yhteiskunta, jossa rasismia ja syrjintää hyväksytään, uusintaa ideologiaa rodullisesti ja etnisesti homogeenisesta kansakunnasta.

7.2. Kamppailu itsemääräämisoikeudesta

Rasismi ja syrjintä eivät ole aina suoraan omaisuuteen tai omaan itseen kohdistuvaa väkivaltaa, vaan ne voivat ilmetä myös rajoittuneina mahdollisuuksina liikkua erilaisissa tiloissa.

- *Esimerkiksi nuoret, ne käyvät diskossa. Et miten suomalaiset sanovat viikonloppuna enemmän, pitääkö hauskaa ja yrittääkö olla hauskaa ja sellaista. Mutta ainakin jos maahanmuuttaja käy diskossa tai jossakin. niin se pitää olla porukka yhdessä ja ainakin pitää olla varoo, että rasisti ei riitele ja tappelee meidän kanssa...Ja se on yksi estettä esimerkiksi. Ja mitä mä huomasin, että monet suomalaiset rasistit, ne yrittää diskossa tappelua maahanmuuttajien kanssa, koska silloin on, ne juovat jonkun verran kuitenkin. Ja ne voi sanoa, että olin humalassa ja kuitenkin kännissä, ei huomannut. Lain mukaan ei anneta kovaa rangaistusta. Mutta jos on päivällä, kun on eri tavalla, on hyvin vähän tapahtuu sellaista rasismintuttuja.*

Haastateltava kuvaa, kuinka hän käydessään ravintoloissa joutuu jatkuvasti pelkäämään väkivaltaa. Ravintolat ja yökerhot ovat tiloja, joissa väkivallan uhka kasvaa. Humalaisuus näyttäytyy haastateltavalle tilana, jolla suomalaiset rasistit oikeuttavat tekojaan. Kun ihminen tiedostaa itseensä kohdistuvan uhan, hän pyrkii välttämään tilanteita, joissa riski joutua väkivallan uhriksi kasvaa. Tällöin maahanmuuttajan vapaus liikkua rajoittuu. Kun liikkumista erilaisissa tiloissa säätelee pelko joutua rasistisen väkivallan kohteeksi loukataan maahanmuuttajan itsemääräämisoikeutta. Itsemääräämisoikeuteen liittyvät loukkaukset eivät kuitenkaan liity aina väkivallan uhkaan.

Tota, oletko sä kohdannut Suomessa rasismia, kun sä olet ollut täällä?

- *...Ja esimerkiksi yksi kerta minä kävin, missä on Venäjä. Rajassa nainen sano: "Mitä tarkoittaa sinä menet Venäjä?" Mä sanoin: "Miksi? Mä en ole vankila. Mulla on passi ja viisumi Venäjälle. Minä menen Venäjä." Hän sanoi: "Sinulla on naisten asia menet Venäjä." Mä sanoin: "No sitten tämä minun asia, ei sinun asia. Minulla on perhe siellä, ei naista." Hän sanoi: "Mikä sinä irakilainen. Miksi valehtelet. Sinä menet naista." Mä sanoin: "Jos sä lasket minä semmonen alkaa naista, sinä tulet nukkuu minun kanssa. Ei tarvii mennä Venäjä." Ja hän tuli vihainen. No kyllä hän tehnyt minut vihainen, koska ei tämä asia hänen kuulunut.*

Haastateltava kertoi joutuneensa viranomaisen syrjinnän kohteeksi. Tullivirkailija oletti haastateltavan ulkonäön perusteella, että haastateltava käyttää Venäjällä

maksullisia seksipalveluita ja kommentoi asiaa haastateltavalle. Tullivirkailija tällöin puuttui ilman syytä haastateltavan oikeuteen liikkua vapaasti maasta toiseen.

Kohtaaminen kertoo visuaalisuuteen perustuvista toiseksi tekemisen käytännöistä.

Katsoja uskoo pelkästään toista katsomalla ”tietävänsä” kuka ja mikä tämä on. Tällöin hän luo hierarkkisen suhteen itsensä ja toiseksi nähdyn välille, joka antaa oikeuden kohdella toista eri tavalla kuin itsen kaltaisia. (Huttunen 2002, 135-136.)

Miten ootko sä kohdannut rasismia, kun sä olet ollut täällä Suomessa?

- *Kun mä olen asunut (asumisalue), minun asunnon alakerrassa oli joku rasisti ja hän on joskus rikkonut ikkunan, minun ikkunan ja sitten heittänyt kiviä sinne. Ja mä olen ilmoittanut poliisikin, mutta poliisi ei tehnyt mitään... ...Eli mulla oli alussa en tiennyt mitään, vaikka oli (ihminen) näyttänyt mulle joku ruma sana-merkitys tai käyttänyt joku ruma sana. Mä ajattelin, että ne tervehtivät mua ja vastasin. Ja joskus ne heittivät sylki mua kohtaan, mun kohtuun. Ja sekin oli vaikeaa mulle. Mä olin ilmoittanut poliisille, mutta ei tehty mitään... ...Eli mä olen ilmoittanut poliisille, mutta poliisi ei tehnyt mitään. Että kyl mä voisin vastata häntä sanotaanko väkivaltaaksi... voimalla vastata, mutta poliisi sanoi, että ei saa käyttää mitään. Ei saa vastata itse tällaista.*

Mitä sun mielestä pitäis tehdä näille rasistisille asioille? Tai mitä sellaisille ihmisille tulis tehdä?

- *En mä voi sanoa mitään, koska tää on heidän maa. Ja että tappellaanko heidän kanssa? Ei voi.*

Tilat, joissa rasismia haastateltavien mukaan esiintyy, eivät rajoitu ainoastaan julkisiin tiloihin. Rasistinen syrjintä ulottuu kotiin asti. Omaa kotirauhaa uhkaavat tilanteet kertovat rasismin vakavuudesta. Monesti rasismin ymmärretään ilmenevän vain kodin ulkopuolella julkisissa tiloissa. Kun rasismi ulottuu myös kotiin, se uhkaa ihmisen perusturvaa. Kodin ymmärretään yleensä olevan tila, jossa yksilö on turvassa ympäristön paineilta. Kotiin kohdistuva omaisuuden rikkominen vie yksilöltä kotiin liittyvän yksityisyyden ja turvallisuuden kokemuksen.

Haastateltava tuo esille myös ongelman, joka on seurausta itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta. Haastateltava kokee, ettei hänellä ole oikeutta vastata rasistisiin loukkauksiin, koska Suomi ei ole hänen kotimaansa. Hän on täällä vieraana, jolla ei ole samoja oikeuksia kuin kantaväestöllä. Oman kunnian puolustamiseen ei tällä haastateltavalla riitä keinoja. Hän pyrkii nousemaan loukkauksia ja väkivaltaa vastaan ilmoittamalla näistä poliisille, mutta poliisi ei hänen kokemuksensa mukaan puolusta hänen oikeuksiaan.

7.3. Rasismia julkisesti ja piilossa

Kappaleen alussa kysyin, mitä on rasismi, josta haastateltavani kertovat. Kysyin myös, miten haastateltavat tulkitsevat näitä kokemuksia. Rassistiset kokemukset liittyivät selkeästikin suomalaisten harjoittamaan kiusaamiseen ja väkivaltaan haastateltavia ja heidän omaisuutta kohtaan. Rassistiset teot eivät rajoittuneet ainoastaan yksittäisiin ihmisiin, vaan syrjintää harjoittivat pakolaisten kokemusten mukaan myös viranomaiset.

Rasismista kertovat kokemukset tuovat selkeästi esille keskustelun toiseudesta, jaosta meihin ja muihin. Pakolaiset puhuvat heistä, joiden maa tämä on ja jotka syrjivät muita täällä asuvia. Toisaalta muistetaan, että rassistiset loukkaukset ovat yksilöiden aiheuttamia, mutta toisaalta näiden yksilöiden nähdään edustavan koko suomalaisten ryhmää. Kun rassistiset teot yksilöidään, ovat ne helpommin selitettävissä esimerkiksi ihmisen tietämättömyydellä tai humalatilalla. Kun vastassa on yksittäisten ihmisten lisäksi viranomaiset ja media, ei asenteille löydy helppoa selitystä. Tällöin koetaan, että oma oikeus elää Suomessa ja käyttää suomalaisen hyvinvointijärjestelmän palveluita on kyseenalainen. Kun pakolaisen oikeus elää Suomessa kyseenalaistetaan, loukataan hänen ihmisarvoaan.

Lahtelaisten maahanmuuttajien kokemukset kertovat suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevistä toiseksi tekemisen käytännöistä. Kokemukset kertovat myös yleisestä yhteiskunnallisesta ilmapiiristä, jonka seurauksena maahanmuuttajat joutuvat eristetyksi erilaisista yhteiskunnallisen toiminnan osa-alueista. Jasinskaja-Lahden, Liebkindin ja Vesalan mukaan rasismia ja muukalaisvihaa ilmenee niin työmarkkinoilla, politiikassa kuin mediassakin. Suomessa on tutkijoiden mukaan nykyään tyypillistä kieltää rasismi: ”En ole rasisti, mutta”. Kieltämistä esiintyy sekä ihmisten välisissä keskusteluissa, että joukkotiedotusvälineissä. Tämä symbolinen rasismi on seurausta tarpeesta noudattaa tiettyjä yleisiä suvaitsevaisuusnormeja samalla, kun käytännössä esitetään rassistisia mielipiteitä tai puolustellaan rassistista toimintaa. Tutkijat huomauttavat, että tämä epäsuora ja monesti tahatonkin rasismi kuitenkin ylläpitää ja tuottaa vahingollisia stereotypioita toisista ihmisistä. (Jasinskaja-Lahti ym. 2002, 143-145.)

Rasismien ja syrjinnän kokemuksiin kietoutuu myös kokemus itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta. Väkivallan ja kiusaamisen uhka alkaa määräämään sitä, missä ihminen voi vapaasti asua ja liikkua. Pakolaisella tämä tila on

jo ennestään rajoittunut, koska hän on joutunut pakenemaan kodistaan. Kun tila rajoittuu entisestäänkin uudessa kotimaassa syrjinnän ja rasismien vuoksi, aiheutuu tästä lisää ongelmia pakolaisen identiteetille. Yhteisön hylkäämisestä seuraava yksinäisyys ja yksilöllisyyden kieltäminen estää yksilöä saamasta hyväksyntää omalle olemassaololleen. Yhteisöllisestä kulttuurista tuleville ihmisille yhteisön ulkopuolelle sulkeminen on mitä suurin loukkaus. Aikaisemmin yhteisöstä hylkääminen ja siitä koettu syyllisyys ja häpeä ovat kontrolloineet yksilöiden toimintaa. Suomessa pakolaiset eivät kykene omaa toimintaa kontrolloimalla estämään yhteisöstä hylkäämistä, koska erottelu tapahtuu sellaisten asioiden perusteella (esim. ulkonäkö), joihin yksilöt eivät voi vaikuttaa.

Ihmisarvoa loukkaavasta rasismista ja yhteisön ulkopuolelle sulkemisesta seuraa turvattomuutta, vihaa ja pelkoa. Näitä tunteita pyritään hallitsemaan esimerkiksi antamalla samalla mitalla rasisteille takaisin tai huumorilla. Eräs haastateltavistani nimittäin kertoi tokaisseensa suvaitsemattomalle suomalaiselle ”olen hämäläinen neekeri”, kun tämä oli kysynyt loukkaavia kysymyksiä haastateltavan taustasta. Haastatteluissa tulikin selkeästi esille halu käydä keskustelua suvaitsemattomuuden taustalla olevista syistä. Omasta elämästä ja tunteista puhumalla moni kertoi hakevansa ymmärrystä suomalaisilta, jotka kieltävät rasismilla ja syrjinnällä ihmisen yksilöllisyyden. Halu tulla kohdelluksi yksilönä ja tarve saada tunnustusta omalle olemassaololle kertoo loukkauksista, jotka horjuttavat pakolaisten itsearvostusta.

8. Pakolainen, ulkopuolinen

Alussa määrittelin YK:n pakolaiskriteerin, jonka mukaan pakolainen on ihminen, joka on kotimaansa ulkopuolella ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, eikä hänellä ole mahdollisuutta saada suojelua omassa maassaan. Nykyisessä maailman tilanteessa YK:n pakolaiskriteeri vaikuttaa liian suppealta. Monet maat haluaisivatkin uudistaa pakolaisstatuksen koskemaan myös sotaa ja nälkäkatastrofeja. Tosin käytännössä monet länsimaat kohtelevat pakolaisina henkilöitä, jotka eivät sodan tai muun yleisen väkivallan vuoksi voi palata kotimaahansa. Vielä on kuitenkin maita, joissa YK:n pakolaissopimusta sovelletaan tiukasti eli pakolaisuuden kriteeriksi hyväksytään ainoastaan henkilökohtainen vaino. Näin ollen ei ole samantekevää, mistä sopimusvaltiosta turvapaikanhakija hakee turvapaikkaa.

Turvapaikanhakija on henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta muusta kuin koti- tai oleskelumaastaan. Turvapaikanhakijalla ei ole pakolaisstatusta, vaan pakolaisuus todetaan vasta hänen turvapaikkahakemukseensa annettussa päätöksessä. Hakemukseen sovelletaan edellä mainittuja pakolaiskriteereitä. Suomessa hakemukset käsittelee ulkomaalaisvirasto, joka voi pakolaisuusaseman sijasta myöntää turvapaikanhakijalle oleskeluluvan suojelun tarpeen tai muun humanitaarisen syyn vuoksi. Tällaisen oleskeluluvan saanut henkilö rinnastetaan Suomessa pakolaiseen ja hän kuuluu pakolaisten vastaanoton piiriin.

Kiintiöpakolainen on henkilö, jolle YK:n pakolaisjärjestö UNHCR on myöntänyt kansainvälisen pakolaisstatuksen. Kiintiöpakolaisella on jo maahan tullessaan UNHCR:n myöntämä pakolaisen asema, eikä turvan tarvetta tarvitse enää tutkia vastaanottavassa maassa. Suomessa heille myönnetään pakolaisasema (A3), ja heidät sijoitetaan suoraan vastaanottavaan kuntaan. Suomen pakolaiskiintiö vahvistetaan vuosittain valtion tulo- ja menoarviossa. Vuodesta 1989 kiintiö on ollut useita vuosia 500, mutta hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa toimintaohjelmassa tavoitteeksi asetetaan kiintiön nostaminen tuhanteen. Vuonna 2002 kiintiö onkin 750.

Maahanmuuttoasioista vastaavat ministerit päättävät vuosittain maat ja kohteet, joista kiintiöpakolaiset Suomeen valitaan. Ulkomaalaisvirasto ja

työministeriö vastaavat lopullisista valinnoista, jotka perustuvat pakolaisleireillä tehtyihin haastatteluihin. Niissä selvitetään pakolaisten henkilötiedot, pakolaisuuden syyt sekä sopeutumismahdollisuudet suomalaiseen yhteiskuntaan. Myös suojelupoliisi tutkii Suomeen tulevien kiintiöpakolaisten taustan. Noin kymmenen valtiota maailmassa vastaanottaa Suomen ohella kiintiöpakolaisia. Suurin osa Suomeen tulleista kiintiöpakolaisista on kotoisin Irakista, Iranista, entisen Jugoslavian alueelta ja Afganistanista. Viime aikoina Suomeen on tullut myös sudanilaisia kiintiöpakolaisia. Vuosina 1995-2001 Suomeen muutti yhteensä 4 413 kiintiöpakolaista.

Pakolaisuus on siis status, joka annetaan henkilölle, jos hän vastaa tiettyihin julkisen vallan asettamiin kriteereihin. Pakolaisaseman saavuttaminen vaatii sitä tavoitteelta henkilöltä todisteita vaarasta ja hädästä, jota hän kokee. Valtioiden toimet sekä erilaiset globaalit järjestykset asettavat rajoja ja ehtoja pakolaisen identiteetille. Laura Huttusen (2002, 344) mukaan pakolaiset ja turvapaikanhakijat joutuvatkin neuvottelemaan oikeuksistaan liikkua ja asettua eri paikkoihin suhteessa globaaliin ihmisoikeusdiskurssiin ja sen valvojiin.

8.1. Pakolaisena maailmassa

Haastatteluissani en pyrkinyt selvittämään ihmisten erilaisia taustoja pakolaisuudelle, vaan niitä ajatuksia ja kokemuksia, joita he ovat pakolaisuutensa vuoksi kohdanneet. On kuitenkin tärkeää ymmärtää sitä lainsäädäntöä, joka pakolaisia koskettaa, jotta heidän ajatuksensa ja kokemuksensa tulisivat ymmärretyksi. Seuraavan esimerkin tarkoituksena onkin tarkastella sellaisen ihmisen ajatuksia, joka on käynyt ja käy parhaillaankin kamppailua oikeudesta elää Suomessa.

Mites tota sä kerroit sillon, että aika kauan kesti, että sä sait oleskeluluvan Suomessa tai Suomesta, et sä olit ollut jo jonkin aikaa ja sulla ei ollut sitä oleskelulupaa, niin vaikeuttiko se jollain tavalla?

- *Kyllä vaikeutti joo.*

Kerro vähän, miten se vaikeutti?

- *Asia, ensimmäinen asia en minä oikeesti tiedä, mitä tapahtuu mulle myöhemmin, jos en mä saa oleskelulupaa täällä Suomessa. Siellä oli mahdollisuus kaikki joku esimerkiksi lähettää mulle pois Suomesta, koska mulla ei ole mitään oikeus. Oli mulla asunto Suomessa ja mä sain eläkettä täällä, mut se ei ollut tarkoitus. Mun tarkoitus oli saada oleskelulupa, kun mä*

voin pysyä Suomi. Ja toisen asia, työasia. Mä muutama kerta mä hakesin työpaikka. Ja aina multa kysy, onko sulla henkilötunnus. Henkilötunnus tarkoittaa onko hänellä oleskelulupa Suomessa, sen jälkeen hän saa henkilötunnus mikä on neljä numeroa, salaiset. Ja Helsingissä viime kerta mä hain yks työpaikka ja sano mulle täytyy hakke veropaperi. Mä hain veropaperi ja sitten se tulee viimeinen kysymys, onko sulle oleskelulupaa. Ja mä sanoin ei vielä. Ja ne sano, että ei voi vielä. Täytyy olla henkilötunnus. Ja meillä on yks semmonen henkilökortti, missä mä sain turvapaikkahakemus. Se ei käy, ei missään. Ei pankissa, ei missään ei käy. Se on valokuvakortti, mutta ei käy. Se on vaikea mulle asiat joskus. Jos mulla on pankissa rahaa tai mun automaattikortti pankkiin häviää, en mä voi nostaa rahaa tämä kortti. Se on hankalaa. Ja aika... aika meni mulle kolme vuotta, en mä voi tehdä mitään. Tämä oli vaikea mulle. En mä tiedä, se mä olen sama kuin pallo. Ja ulkomaalaisvirasto ja poliisi pelata jalkapalloa ja mä olen pallo. Hän potki mua ulkomaalaisvirasto ja ulkomaalaisvirasto potkii mua takas poliisille. Ja ei kukaan ymmärrä mitä on asia ja tekee iso vika mun kanssa, mutta mä en voi tehdä mitään. Ja viimeinen kerta sano vielä, en mä tiedä, en mä ole varma sä olet oikein henkilö tai et. Se kirjoitti mun passi taakse paperi. Sen takia mä hakee poliisi kortti, sen takia en voi saada poliisilta korttia, koska kirjoittaa mun passi takana sä oot semmonen merkitys. Se on merkitys suomen kieli ja ruotsin kieli ja englannin kieli. Ei hyvä, mutta en mä voi tekee, koska mä olen pakolaisena. Mut en tiedä. Toi oli mun vaikee ja hankala, jos mä odotin kolme vuotta aika oleskelulupa ja nyt mulla on oleskelulupa.

Miltä se susta tuntu, että sä omalla tavalla jouduit todistelemaan sitä, että kuka sä olet? Että sua ei uskota...

- En mä tiedä. Mä sanoin, mä sanoin täällä on asiat ei väliä heille mitä mä tuntuu. Ei tutki sitä asiaa ihan hyvin. Mä ajattelen, kun ensimmäistä kertaa poliisi sanoi mulle sä olet tän henkilö et ole tää henkilö. Mä sanoin: "Minkälainen sä tiedät?" Se sanoi: "Mä katsoin tietokone. Sun valokuva on sama valokuva ja näin näin näin..." Mä sanoin: "No onko sulla sormenjälkiä?" Hän sanoi: "Sinulle ei ole sormenjälkiä sen aika kun sä olet ollut Suomessa, koska tämä laki ei ole ollut sen aikaa." Ja mä sanoin: "En ole. Jos mä tiedän teidän tietokone on niin tyhmä, mä sanon kyllä olen tämä henkilö, mutta en ole." Ja mä ajattelen, että tää on joku asia kaikki tehtävä hyvin ja tutkittava hyvin, mutta ei ole näin, ei ole. Ei tutkita hyvin asiat, uskotaan vain tietokone, uskotaan tietokone, ei mitään. Ei tarkasteta itse... ...No ja viime kerta täällä Lahden poliisi mulla oli lisäselvitys. Hän sanoi mulle, että anna henkilötunnuskortti ja kansalaisuus ja ajokortti. Irakilainen ajokortti varmasti se on väärätty. Mä sanoin: "En mä itse teke tän. Mä sain siellä Irakissa. Ja siellä jos Irakissa tekee väärällinen rahat eli kopio, voi tekee väärällinen henkilökorttipaperi varmasti"... ...Tää on asia, mikä pitää tarkistaa minkä takia näin. Ja täällä on meille vähän vaikea. Ehkä suomalaisille on parempi jos asiat menee hitaasti, koska he opettelevat näin systeemi tietää. Mutta meille vähän eri asia, eri kulttuuri ja eri asia, eri tilanteet meille. Itse tuntuu esimerkiksi joskus tapahtuu joku ihminen huutaa toimistolle tai työntekijöille tai. Mut täytyy sovittaa tai selvittää asia ihan rauhallisesti. Näin mun mielestä.

Edellisen esimerkin haastateltava kertoo tilanteesta, jossa hänen henkilöllisyydestään ei olla varmoja ja jonka seurauksena haastateltava joutuu odottamaan päätöstä turvapaikasta. Hänen todistuksia pidetään väärennettyinä, mikä haastateltavan mukaan voi hyvinkin pitää paikkaansa, koska Irakissa kansalaisyhteiskunnasta ei viime vuosikymmeninä olla huolehdittu. Väärennetty henkilöllisyystodistus aiheuttaa kuitenkin suomalaisessa byrokratiassa esteitä pakolaisstatuksen saamiselle. Suomeen saapuvien turvapaikanhakijoiden henkilötietojen tarkastaminen liittyy suomen kansalaisten oikeuksien turvaamiseen. Pakolaistaustojen selvittäminen liittyy myös kansainväliseen pakolaispolitiikkaan. Pakolaisvirtoja maailmassa pyritään hallitsemaan siten, että kunkin YK:n turvapaikanhakijoita koskevan sopimuksen kirjoittaneen vastaanottomaan tulee huolehtia rajojensa sisälle saapuvista turvapaikanhakijoista. Sopimuksen vuoksi Suomessa tarkastetaan hakijoiden yksilölliset taustat ja yksilöiden henkilöllisyydet sekä se, mitä reittiä he ovat maahan saapuneet. Jos matka on kulkenut jonkun toisen pakolaissopimusta noudattavan maan läpi, turvapaikanhakija voidaan palauttaa tuohon maahan.

Turvapaikkahakemuksiin liittyvä prosessi on pitkä ja raskas. Takana saattaa olla vuosia pitkä odotus pakolaisleirillä, jossa olot ovat olleet paljon ikävämmät kuin Suomessa. Kun pakolaisleireiltä tai sodan keskeltä vihdoinkin päästään turvaan, ovat odotukset elämänlaadun parannuksesta korkeat. Pakolaispolitiikkaan liittyvä byrokratia vastaanottomaassa aiheuttaakin tämän vuoksi lisää pettymyksiä, kun omaa hätää ja henkilöllisyyttä joudutaan todistelemaan. Myös pelko siitä, ettei oleskelulupaa myönnetä aiheuttaa stressiä turvapaikanhakijoille.

Onks sulla tilanne sellanen, että joudut vieläkin odottamaan sitä, että sä saat sen pysyvän oleskeluluvan Suomeen?

- *Ei kun mun täytyy odottaa, kun mä sain oleskelulupa, mä sain 3.7.2002. Ja täytyy mä, kun tulee tämä aika, hakee toisen kerran yksi vuotta sitten, yksi vuotta jälkeen oleskelulupa. Ja sen jälkeen kolmas kerta, jos mä sain, saan pysyvän oleskeluluvan. Mutta täytyy se on aika, ei ole sulle mitään ongelmaa pankin kanssa tai poliisin kanssa tai jotain mitä on paha asia tai huono asiat, ei täyty sulla olla. Jos sulla on, se on vähän vaikea asia, koska sulla on vain yksi vuosi oleskelulupa. Se on tarkoitus, jos on mahdollisuus, jos peruuttaa sun oleskelulupa. Mut on joku täytyy pitää olla ihan varmasti tämä aika, koska jos tapahtuu sulle jotain poliisin kanssa tai ongelmia tulee, me täällä tutkimme ja tulee ongelmia. Ja poliisi tutkii tän asian näin. Mutta joskus tulee ongelmia itse. Et sinä hakea, mutta tulee. Minäkin, kun tapahtu mulle kuukautta tai viisi viikkoo sitten. Ei mun vika, mutta tapahtuu mulle. En tiedä, tämä asia joskus hankala, mutta mä toivotan, mä saan yks vuotta sitten tulee pysyvä*

oleskelulupa ja sitten mä tuntea, että mä oon oikeesti määrätty tai merkitty, mä voin pysyä Suomessa.

Miten se sun mielestä on vaikuttanut sun elämään se pelko, että sut ehkä lähetetään pois Suomesta?

- *Pelko, että on... Täällä minä esimerkiksi odotin kolme vuotta täällä Suomessa. Mä melkein hyvin opettelen suomen kieli. Melkein hyvin mä tunnen, mikä on Suomen kulttuuri ja systeemi ja kaupungit ja ystävät mä sain. Ja sitten sen jälkeen, jos lähettää Suomi mulle pois... Mihin? En tiedä mitä tapahtuu. Mihin se meni? Et on vaikea, kolme vuotta menee ja et, en saa mitään. Eikä oleskelulupaa mihin, eikä mitään, et tiedä mitä tulee. Sun täytyy joku sama kun on, ei o mitään paikkaa, ei o mitään kotia, ei o missä lähdet. Ton mä pelkään. En mä voi alkaa elämä uudestaan kolme vuotta sitten, en mä tiedä missä. Mä ajattelen, jos tiedät mihin sä lähdet ja mitä sä, sä varmaan suunnittelet ja mietit mitä sä teet sen jälkeen. Ja et tiedä, se vähän oli hankala ja vaikea, mä ajattelen. Mä pelkään, jos Suomi lähtee... lähettää minut pois, koska mä... Mä uskon, että ei tapahdu mulle näin. Mutta toi on laki, en mä voi sanoa mitään.*

Että se pelko on koko ajan.

- *Tällä hetkellä en usko, mutta ennen kun mä sain oleskeluluvan, mulla oli pelko. Mutta nyt en, sit en mä tiedä mitä. Nyt on parempi, mä tuntee varmaan. Ja en mä pelkää nyt Suomi lähettää mut mihinkään pois. Koska, mä en tiedä, koska mä olen Kurdistanista ja Kurdistan ei ole virallisesti maa. Ei voi lähettää mua suoraan Kurdistaniin. Ja mä odotan nyt. En mä saanut viranomaisilta pysyvää oleskelulupa, mut mä tunten se on näin.*

Haastateltava kertoo, että hänen täytyy huomioida jokapäiväisessä elämässään, ettei hänellä ole vielä pysyvää oleskelulupaa. Haastateltava viittaa tilanteeseen, jossa suomalaismiehet uhkailivat häntä ja rikkoivat hänen ystävänsä auton ikkunan. Tapahtuman seurauksena haastateltava joutui selvittämään tilannetta poliisin kanssa ja suomalaismiehet todettiin syyllisiksi. Haastateltava kuitenkin pelkää, että jos hän joutuu jatkuvasti samankaltaisiin tilanteisiin, hänen seuraavaa turvapaikkahakemustaan ei hyväksytä. Haastateltava myös kertoo juurettomuudesta, joka seuraa pakolaisuutta Kurdistanista. Kurdistan ei ole itsenäinen valtio ja aluetta asuttavat ihmiset ovat monet paenneet sinne muualta Irakista etnisiä ja poliittisia vainoja. Heidän mahdollisuutensa palata kotiin onkin kyseenalainen, koska heillä ei ole omaa tunnustettua valtiota, jonne palata. Kurdipakolaiset jouduttaisiin palautettaessa salakuljettamaan takaisin kotiseuduille. Tämän ongelman vuoksi haastateltava uskookin, ettei häntä lähetetä takaisin Irakiin.

Niin kansainvälinen pakolaispolitiikka, valtioiden kansalaisiaan turvaavat toimenpiteet kuin päivittäisessä vuorovaikutuksessa kohdattu rasismikin ovat

suomalaisen yhteiskunnan kulttuurisia rakenteita, joiden seurauksena pakolainen joutuu tarkkailemaan asemaansa suhteessa vahvempaan sekä enemmän arvovaltaa omaavaan vakinaiseen väestöön. Suomessa asuvan pakolaisen arki on täynnä vihjeitä, jotka korostavat pakolaisen erottuvan ryhmästä. Kieli on jokapäiväinen ja konkreettinen muuri suomalaisen yhteisön ja pakolaisen välillä. Vaikka pakolaisen kielitaito kehittyi vuosien varrella, muistuttaa puheessa kuuluva korostus aina siitä, ettei hän ole yhteisön alkuperäinen jäsen. Myös ulkonäköön kiinnittyvä rasismi ja syrjintä muistuttaa jaosta meihin ja muihin. Niin julkisessa tilassa kuin kotonakin on pakolainen altis hyökkäyksille, jotka johtuvat valtaväestön suvaitsemattomuudesta vieraita kohtaan. Ulkopuolisuutta yhteisöstä korostaa myös julkisen vallan väärinkäytökset, joita pakolaiset kohtaavat asioidessaan viranomaisten luona. Suoraan pakolaiseen tai hänen omaisuuteensa kohdistuvan syrjinnän lisäksi kansalaisoikeuksista taisteleva muistuttaa pakolaista ryhmän ulkopuolelle sulkemisesta.

Kun sä tulit Suomeen niin minkälaista se sun elämä täällä on? Onko se samanlaista, mitä se oli sun, mitä se oli aikaisemmin?

- *Oikeastaan elämäni on muuttunut aika hyvin paljon. Mitä itse olen ollut ja ajatellut Irakissa ja Turkissa ja olen kuitenkin sielläkin ja Kreikassa kauan. Kuitenkin mikä se on ajatus täällä on monet asiat törmäät itse. Eli jos on siellä joku köyhyys, sisällissota eli diktatuurin valtio uhkaa ihmisten elämää ja täällä on toisella tavalla ihmiset siis kohtaa toisen ongelmat. Ongelmat on täällä erilaiset ehkä vähän. Vaikka täällä ei ole sisällissotaa eikä ole semmoinen, valtio siis uhkaa ihmisten päälle, mutta muita. Että ekonomi (talous) koko ajan työntää ihmistä ja uhkaa ihmistä. Että pitää opiskella lisää, kun saat parempi työtä. Voit turvautua elämääsi. Et koko ajan pitää juosta opiskelemaan ja tekemään työtä. No kuitenkin toisesta on hyvä, on parempi, että on semmoinen ongelma, siis elämämme ei ole uhkassa. Mutta toisaalta se on kuitenkin suomalaiset. Täällä on esimerkiksi, jos siellä meillä rasismi ei oo sanotaanko sillä tavalla uhkannut meitä, mutta täällä törmätään. Ja kun siellä sanotaan meillä oli monesta asiasta oikeus, mutta täällä ei ole semmosta. Esimerkiksi täällä meillä ei ole tavallista oikeutta, et päästä toiseen maahan töihin siihen saakka kun saamme tai pystymme saada suomen kansalaisuus. Silloin meillä on oikeus eli opiskella ulkomailla, jolloin meillä on oikeus. Emme siis vielä ole tavallisia ihmisiä täällä viranomaisten ja lain silmistä. Ja siis monet asiat. Ja sitten monet asiat, mitä se oli tasa-arvoisuus ja ihmisoikeudet ja noitakin katsotaan että täällä on enemmän mahdollisuuksia saada sitä, mutta sitten kuitenkin monilla on ongelmat syntyä myös. Mutta siis meillä ei ole sellaista.*

Kansalaisoikeuksista ja turvapaikasta taisteleva liittyy ryhmien väliseen ennakkoluuloja ruokkivaan tilanteeseen. Norbert Elias (1994 [1965], 158-159) on

esittänyt teorian vakinaisista (established) ja ulkopuolisista (outsiders), jonka mukaan ulkopuolisten virta tarjoaa aina haasteen vakinaisen väestön elämäntavalle. Hänen mukaansa ulkopuoliset pyrkivät nousemaan heitä leimaavasta heikommasta asemasta ja vakinaiset pyrkivät säilyttämään vahvemman asemansa, jota ulkopuoliset uhkaavat. Ulkopuolisten sosiaalista asemaa pyritään heikentämään stigmatisoiduilla uskomuksilla ja sulkemalla heidät niin taloudellisista kuin poliittisista valta-asemista. Ulkopuoliset kuitenkin monesti ”erehtyvät” käyttäytymään kuin olisivat tasa-arvoisia vakinaisiin nähden. Tämä aiheuttaa vakinaisissa pelkoa ja vihamielisyyttä ulkopuolisia kohtaan, jotka ”eivät tiedä omaa paikkaansa”. Vakinaisilla onkin yleensä paremmat mahdollisuudet oman asemansa säilyttämiseen, koska he voivat vedota siihen, kuinka kauan he ovat paikkaa asuttaneet. Ulkopuoliset eivät ole vain vieraita ja erilaisia, he ovat ”maahantunkeutujia”, tunkeilijoita, joilla ei ole oikeutta olla siellä.

Pakolaisen kokemus siitä, ettei hän ole tavallinen ihminen viranomaisten, lain ja suomalaisten ihmisten silmissä, kertoo ulkopuolisuudesta vakinaiseen väestöön nähden. Suomalaiset pyrkivät suojaamaan oikeuksiaan lainsäädännöllä, jolla pidetään ulkopuolisten virtaa aisoissa. Kansalaisuuden epäminen on yksi toimenpiteistä, jonka avulla maahanmuuttajat pysyvät poissa valtaa pitävistä elimistä, eikä heillä tällöin ole myöskään mahdollisuutta säätää itseään koskevia lakeja ja säädöksiä. Laura Huttunen (2002, 341-342) puhuu julkisen tunkeutumisesta yksityiseen tilaan. Suomalaisen hyvinvointivaltion erilaiset käytännöt organisoivat pakolaisten yksityisen elämän eri osa-alueita. Taloudellisesti heikompi asema rajoittaa yksilön toimintamahdollisuuksia ja vaikuttaa siihen, minkälaiseksi elämä muotoutuu. Oleskelulupia ja kansalaisuutta kontrolloivat viranomaiset toimivat monen pakolaisen mielestä mielivaltaisesti ja rasistisesti. Vaikutusvalta omaan elämään on rajattua, kun erilaiset lait ja säännöt määräävät vapauden määrän.

Kurdipakolaisille ulkopuolisuus on tuttua. Irakissa he ovat joutuneet kärsimään etnisistä vainoista, joiden voidaan nähdä olevan seurausta valtaväestön pyrkimyksestä pakottaa muukalaiset pois alueiltaan. Kurdeihin kohdistunut kansanmurha todistaa äärimmäisestä ja kammottavasta järjestyksen luomisen keinosta. (vrt. Bauman 1997, 78-79.) Nämä ihmisyyttä loukkaavat ratkaisut heijastuvat kurdipakolaisten puheeseen. He ovat entistäkin herkempiä suomalaisten harjoittamalle erottelulle.

8.2. Muukalaisena Suomessa

Koetko siis, että et ole tasa-arvoinen tai siis sinua ei ole kohdeltu samalla tavalla kuin jos olisit ollut suomalainen?

- *Kyllä sellainen. On jotakin ongelmat siis mitä suomalaiset yleensä katselevat sillä silmillä maahanmuuttajia. Että ne eivät näkee, että vaikka joku on syntynyt Suomessa tai joku vaikka huomenna saa suomen kansalaisuuden, että siis ainakin katsotaan että hän on erilainen. Ei katsota kuin että suomalaista katsotaan. Ja lisäksi kaikki maahanmuuttajat katsotaan samoilla silmillä eli ei katsota, että toi henkilö on irakilainen tai somalialainen. Että siis ei määritellä näitä, kuka on, kuka tämä henkilö on ja mistä hän on tullut. Että lasketaan kaikki samalla.*

Pakolaisen elämä on siis täynnä muistutuksia siitä, ettei hän ole suomalaisen yhteiskunnan täysvaltainen jäsen. Zygmunt Baumanin (1997, 79-80) mukaan erottelu vakinaisen väestön ja tulokkaiden välillä voi olla alueellista ja henkistä. Alueellisella erottelulla pyritään rajaamaan tulokkaat esimerkiksi johonkin tiettyyn kaupunginosaan, koska alkuperäinen väestö kieltäytyy sekoittumasta vieraiden kanssa. Jos alueellista erottelua ei voida toteuttaa täysin tai laisinkaan, henkisen erottelun merkitys lisääntyy. Kanssakäyminen muukalaisten kanssa rajoittuu tiukasti työasioihin ja sosiaalisia kontakteja vältetään. Täten pyritään estämään fyysisen läheisyyden muuttuminen henkiseksi.

- *Mun mielestä, kun suomalaisten kanssa kun opiskellaan tai tehdään töitä, silloin on kavereita, mutta sitten kun se työ menee loppuun yleensä siis kaverit. Mä olin melkein puolitoista vuotta McDonaldsissa. Kun mä lopetin työt siellä, kukaan ei soittanut mulle... ...Esimerkiksi nuoret, ne käyvät diskossa. Et miten suomalaiset sanovat viikonloppuna enemmän, pitääkää hauskaa ja yritäkää olla hauskaa ja sellaista. Mutta ainakin jos maahanmuuttaja käy diskossa tai jossakin niin se pitää olla porukka yhdessä ja ainakin pitää olla varoo, että rasismi ei riitele ja tappelee meidän kanssa. Mutta mitä se on, jos ravintolassa ja diskossa käyt, sä haluat juoda jotain ja tehdä tanssia ja olla hauska. Mutta se tuntua oikeastaan samalta kuin sodan alla. Pitää varoittaa, että no tapahtuuko jotain tai ei. Osasinko olla tarpeeksi hauska vai ei...*

...Sä kerroit mulle eilen, että sun mielestä se että kysytään, että mistä maasta sä olet kotoisin, niin se ei ole niinkun kohtelias kysymys. Kertoisitko vielä uudelleen, että minkä takia sun mielestä, minkä takia se ei tunnu mukavalta? Ja onko se yleensä, että muutkin maahanmuuttajat kokevat samalla tavalla ja mistä se johtuu?

- *Kyl mun mielstä on muiden maahanmuuttajien puolesta tuntuu samalta. Koska kun se kysytään: "Mistä maasta sinä olet tai mistä päin sä oot", heti ajattelen ja ymmärrän, aha mä olen vieras täällä. Että emme ole tavallisia ihmisiä täällä ja meillä ei ole tarpeeksi oikeutta kuin muut alkuperäiset ihmiset...*

ihmisillä on semmoinen oikeus. Että siis ne katsovat kuitenkin meitä toisilla silmillä. Sen takia se tuntuu jotenkin, vaikka joskus ajattelen taikka monet ajattelevat, että me kuitenkin ollaan ihmisiä ja eilen oltiin Irakissa ja toisena päivänä Turkissa ja nyt ollaan Suomessa. Että koko elämäni jatkuu Suomessa tai mennään johonkin toiseen maahan. Ei tiedä, koska se on elämää. Mutta miksi pitää kysyä siitä, et mistä sä oot. Siis sen takia mun mielestä.

Edellisten esimerkkien haastateltavat ovat Irakista paenneita kurdeja. Irakin etniset vainot ovat vaikeuttaneet heidän elämäänsä. He eivät kotimaassakaan ole tulleet kohdelluksi tasavertaisina ihmisinä suhteessa valtaväestöön. Puheenvuoroissaan haastateltavat pyytävätkin, että heitä kohdeltaisi Suomessa kuin muitakin täällä asuvia ihmisiä. He kysyvät: ”Miksi pitää osoittaa, että olen kotoisin eri paikasta? Mitä sillä on väliä? Tänään olemme Suomessa, huomenna ehkä jo muualla?” Etnisyys ja kulttuurinen erilaisuus eivät saa haastateltavien puheessa painoarvoa. He painottavat ihmisarvoa, joka on riippumaton etnisestä taustasta. He myös pyytävät, että heidät huomattaisiin yksilöinä, ei tietyn etnisen ryhmän tai kansalaisuuden edustajina.

Richard Sennett on tutkinut yhdessä Jonathan Cobbin kanssa amerikkalaista työväestöä vuonna 1972 ilmestyneessä kirjassaan *The hidden injuries of class*. He haastattelivat bostonilaisia työläisiä ja havaitsivat, että luokkayhteiskunta oli tuottanut tiettyjä piilotettuja vammoja, jotka heijastuivat haastateltavien kokemuksissa. Sennett ja Cobb puhuvat haavoitetusta omanarvontunnosta. Tämä ilmeni haastateltujen pyrkimyksenä oikeuttaa olemassaoloaan suhteessa koulutettuun, ylempään keskiluokkaan kuuluvaan väestöön, joka heidän kokemuksensa mukaan kohteli heitä eri arvoisena. Tämä oikeutus tapahtui kahdella eri tavalla: joko haastateltava pyrki todistamaan, että hänen asemansa yhteisössä ei ole hänen oma syynsä tai näyttämään toteen, että on ylipäätään väärin tuomita ihmisiä heidän sosiaalisen asemansa kautta.

Pakolaiset kertovat suomalaisten ”katsovan heitä toisilla silmillä”. He puhuvat siitä, kuinka pakolaisuus ei ole heidän oma syynsä ja kuinka on väärin tuomita ihmisiä etnisen taustansa perusteella. Pakolaisten pyrkimys oikeuttaa omaa olemassaoloaan suhteessa suomalaisiin kertoo yhteisön ulkopuolelle joutumisesta ja eriarvoisuudesta. Tämä loukkaa pakolaisen identiteettiä, jonka seurauksena jopa kysymys ”Mistä olet kotoisin?” haavoittaa pakolaisen omanarvontunnetta. Nämä omanarvontunnetta koettelevat iskut alkavat muodostua osaksi pakolaisen itseymmärrystä ja omaa identiteettiä. He alkavat tarkkailemaan itseään, ”*osasinko olla tarpeeksi hauska vai en*”, suhteessa arvovaltaisempaa itseymmärrystä kantavaan väestöön.

8.3. Erottelun seuraukset

Suomalainen ja kansainvälinen byrokratia määrittelee ja rajoittaa pakolaisten ja maahanmuuttajien elämää. Ihmiset, jotka joutuvat pakenemaan kodistaan tai päättävät muuttaa pois kotimaastaan, nähdään ulkopuolisina ja vieraina. Zygmund Baumanin (2000, 76-80) mukaan ulkopuolisiin ja vieraisiin kohdistuneen pelon vuoksi näiden tilaa ja vapautta pyritään rajoittamaan erilaisin keinoin. Suomessa kansalaisuuden epäminen on yksi näistä keinoista. Monikulttuurisuudesta ja suomalaisuudesta käyty sosiologinen keskustelu on tuonut esille ongelman, joka liittyy yhtenäisen kansakunnan ideologiaan. Silloin kun pyritään suojaamaan Suomen kansalaisten oikeuksia, poljetaan välttämättä niiden oikeuksia, jotka elävät Suomessa ilman kansalaisuutta. Tutkimuksessani puhuvat ihmiset väittävätkin, että Suomessa kansalaisoikeudet liitetään vieläkin tiukasti etniseen ja kulttuuriseen taustaan. Suomalaisen kulttuurin omaksuminen on ehto ja edellytys kansalaisuudelle, mutta kansalaisuuskaan ei välttämättä takaa yhtä laajaa mahdollisuuksien määrää, joka alkuperäisillä suomalaisilla on esimerkiksi työmarkkinoilla.

Omanarvontunnetta ei loukkaa ainoastaan kansalaisuudesta kilpaileminen. Yhteisössä vallitseva ilmapiiri, jonka seurauksena pakolainen kokee tulevansa kohdelluksi eri tavalla kuin muut Suomessa asuvat, muokkaa pakolaisen itseymmärrystä. Sennettin ja Cobbin (1972) mukaan ihmiset, jotka kokevat olevansa toisten vallankäytön kohteita ja jotka kokevat omanarvontunteensa tulleen haavoitetuksi vapauden rajoittamisen seurauksena, ymmärtävät tilanteen olevan usein seurausta heidän omasta kykenemättömyydestään ja heikkoudestaan. Ajan myötä tämä kokemus tulee osaksi ihmisen itseymmärrystä, jolloin kokemus, joka alunperin on seurausta yhteiskunnan rakenteista, näyttäytyy yksilölle hänen omana syynään.

Pakolaisuuteen liittyy aina kokemus vallankäytön kohteena olemisesta. Tämä kokemus on syntynyt jo kotimaassa, josta ihmiset ovat joutuneet lähtemään itsestään riippumattomista syistä. Turvapaikoista, pakolaisstatuksista ja muiden ihmisten kunnioituksesta kilpaileminen osoittaa myös uudessa kotimaassa, kuinka pakolainen elää muiden vallankäytön kohteena. Haastattelemanani pakolaiset muodostavatkin itseymmärrystään näiden monien elämäänsä vaikeuttaneiden sosiaalisten valtasuhteiden, kulttuuristen ja biologisten stereotyyppien sekä yhteiskunnassa vallitsevien erottelevien käytäntöjen kautta. Kamppailu pakolaisstatuksista, kansalaisuudesta ja muiden ihmisten kunnioituksesta Suomessa haavoittaa pakolaisten

itsearvostusta. Kuinka pitkälle voimmekaan perustella niitä kriteerejä, joita asetamme kansalaisuudelle ja suomalaisuudelle, kun ymmärrämme, mitä yksilön identiteetille tapahtuu erottelun seurauksena?

9. Piilotetut vammat

Lähdin liikkeelle kysymällä, miltä pakolaisten elämä näyttää tämän päivän Suomessa. Tarkoitukseni oli pohtia, miten pakolaisten Suomessa kohtaama todellisuus vaikuttaa heidän elämäänsä. Arvioidessani tällä hetkellä tehtyä työtä tärkeimmäksi arviointikriteeriksi nousee, olenko osannut nostaa keskeisimmät asiat aineistostani esiin ja kuinka hyvin koko tutkimusprosessi vastaa tieteellisyyden ihanteita. Kun aloitin tutkimukseni, pohdin, miten osaan nuorena tutkimusta vasta harjoittelevana opiskelijana tehdä tulkintoja erilaisesta kulttuurista ja eri kieltä puhuvien ihmisten kertomista asioista. Haastatteluaineistoni auttoi minua tulkinnoissani, koska se oli hyvin rikas ja monipuolinen. Väitänkin, että tutkimuksissa, joissa tutkittavien kielitaito on heikko ja tutkimuksiin liittyvät kulttuuriin sidotut tottumukset erilaisia, haastattelu on tieteellisesti parempi valinta, koska väärinkäsitykset ovat tällöin helpommin huomattavissa ja estettävissä.

Aineistoni vastasi myös hyvin tutkimuskysymyksiini ja siitä syntyi uusia kysymyksiä. Esimerkiksi aineiston perusteella opin, että maahanmuuttajatutkimusta tekevien tutkijaposition ja arvomaailman miettimiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta ne kulttuuriset konstruktiot ja stereotypiat, joihin olemme sosiaalistuneet, tulisivat tietoisiksi. Myös omat arvoni ja motiivini ovat vaikuttaneet tutkimuksen kulkuun. Opinnäytetyön tekeminen ja maahanmuuttajatyöhön liittyvien taitojen oppiminen olivat motiivini, kun aloitin työtä. Tarkoitukseni oli myös Suomessa asuvien pakolaisten ja maahanmuuttajien elämänlaadun parantaminen tietoa ja ymmärrystä lisäämällä sekä suomalaisen yhteiskunnan kriittisellä tarkastelulla.

Pakolaisten ottaminen tutkimuskohteeksi voi kuitenkin aiheuttaa heille enemmän haittaa kuin hyötyä, jos tutkija ylläpitää kategoriaa maahanmuuttajista yhtenäisenä ryhmänä ja luo mielikuvaa kulttuurisesti ja etnisesti selkeärajaisista yhteisöistä. Tutkimukseni pyrkii pikemmin tuomaan esille näitä ongelmia kuin kompastumaan niihin. Puhun kuitenkin paljon suomalaisuudesta ja suomalaisesta yhteiskunnasta ja pakolaisuudesta ikään kuin ne olisivat jotain selvästi määriteltävissä olevia. Tämä ei ole ollut tarkoitus. Tarkoitukseni on ollut paljastaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja suomalaisuudessa olevia piirteitä, jotka hankaloittavat pakolaisten elämää. Tämän vuoksi pakolaisten ottaminen tutkimuskohteeksi on ollut tutkimuksessani perusteltu ratkaisu. Esille tuomani piirteet eivät suinkaan määrittele

täysin sitä, mitä suomalainen yhteiskunta ja suomalaisuus on kaikkien Suomessa elävien pakolaisten mielestä.

Tutkimuksen edetessä tietyt suomalaisen yhteiskunnan piirteet nousivatkin haastatteluaineistosta keskeisiksi pakolaisen elämään vaikuttaviksi asioiksi. Tämä johtui osaksi niistä kysymyksistä, joilla haastatteluja johdattelin, osaksi haastateltavieni tarpeesta kertoa näistä asioista. Mitä suomalaisuus ja suomalainen yhteiskunta sitten on pakolaisten silmin katseltuna? Ja mitkä ovat niitä asioita, jotka vaikuttavat heidän elämänlaatuunsa?

Suomi näyttäytyy pakolaisille maana, jossa kielitaito on avain ystävyysuhteiden luomiseen, työn saamiseen sekä toimimiseen sosiaalisen toiminnan eri osa-alueilla. Analyysini osoitti myös, että kielitaidon mittarit eivät ole yksiselitteisiä, vaan erilaiset kulttuuriset perinteet ja stereotypiat, jotka kiinnittyvät esimerkiksi ulkonäköön, säätelevät sitä, kenen puheen ymmärrämme ylittävän oikeakielisyyden tason. Jos kielitaitoa pidettiin avaimena suomalaiseen yhteisöön niin työ oli pakolaisten mukaan konkreettinen ovien aukaisija. He kertoivat työn tekemisen Suomessa merkitsevän kunnioituksen ja arvostuksen lisääntymistä ja tätä kautta mahdollisuutta tasa-arvoisen aseman saavuttamiseen yhteisössä. Monelle ovet työelämään ovat kuitenkin kiinni.

Suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevät stereotypiat ja suvaitsemattomuus vieraista kulttuureista tulevia kohtaan on yksi selitys, jonka pakolaiset antavat sille, että heidän on vaikea integroitua Suomeen. Erityisesti islamin uskontoon ja kulttuuriin liitetään pakolaisten mukaan voimakkaita uskomuksia, jotka johtuvat pitkälti tietämättömyydestä. Suvaitsemattomuus, joka johtaa väkivaltaan ja yhteisön ulkopuolelle sulkemiseen, on pakolaisten mukaan seurausta tottumattomuudesta ja ulkomaalaisten vähäisestä määrästä. Tämä uskomus on kuitenkin seurausta kulttuurisista stereotyyppioista, joita Suomessa tuotetaan ja uusinnetaan. Osa sopeutumista vaikeuttavista asioista nähdään kulttuurieroina. Esimerkiksi löyhiä siteitä kanssaihmiin pidetään suomalaiselle ja länsimaiselle kulttuurille tyypillisenä piirteenä. Pakolaisten mukaan kotouttamisohjelmat eivät onnistu ratkaisemaan näitä ongelmia, vaan myös hyvinvointivaltio toimii ensisijaisesti Suomen kansalaisten etuja valvoen.

Tutkittuani näitä selontekoja, tulin siihen tulokseen, että pakolaisten Suomessa kohtaamalla asioilla on suuri merkitys heidän itseyttämisensä. Pakolaisuuden seuraukset ovat vakavia. Sodan ja vainojen jättämiä traumoja ei poista pelkkä

turvapaikka Suomessa. Turvapaikan kautta välittömät uhkatekijät eliminoidaan, mutta pakolaisuus vieraassa maassa tuottaa uusia ja ylläpitää vanhoja haavoja. Oman kodin jättäminen sekä itseen että perheeseen kohdistunut vaino koettelevat ihmisen turvallisuuden tunnetta. Turvattomuus aiheuttaa myös ongelmia ihmisen identiteetille. Paon myötä yhteisöt, joiden kautta omaa sosiaalista asemaa ja käsitystä itsestä ollaan rakennettu ja ylläpidetty, ovat kadonneet ja hajonneet. Suomessa erilaiset yhteiskunnalliset käytännöt ja yhteisössä toimivat ihmiset sulkevat muukalaisen yhteisön ulkopuolelle, jolloin tuki ja turva pakolaisen identiteetille jää hyvin ohuen langan varaan. Itsearvostuksen ja toisilta saadun kunnioituksen puute saa ihmiset tavoittelemaan niitä asioita, joilla toisten hyväksyntä on mahdollista saavuttaa.

Haastatteluissa tuli selkeästi esille ihmisten tarve selittää pakolaisuutta ja perustella omaa oikeutta elää ja asua Suomessa. Tämä puhe on merkki siitä, että haastateltavat hakevat hyväksyntää suomalaisilta olemassaololleen. Huono kielitaito, työttömyys, kansalaisuuden epääminen, rasismi ja stereotyypiat ovat selkeitä ja jokapäiväisiä merkkejä ulkopuolisuudesta. Ulkopuolisuus koskettaa kaikkia, mutta tapa käsitellä sitä ja keinot selvittää siitä ovat erilaisia. Kotimaassa omaksutut kulttuuriset rakenteet, kuten sosiaalinen hierarkia sekä sukupuoliroolit, vaikuttavat tapaan käsitellä Suomessa kohdattua todellisuutta. Takertuminen perinteisiin tai pyrkimys omaksua suomalaisten arvot ovat esimerkkejä keinoista, joilla ihmiset pyrkivät selviämään omanarvontuntoon kohdistuneista iskuista.

Laura Huttunen (2002, 349) on omassa tutkimuksessaan maahanmuuttajista todennut, että maahanmuuttajat pyrkivät tuomaan itseään esille ennen kaikkea yksilöinä, koska suomalainen sosiaalinen maisema näyttää kohtelevan heitä kategorioiden edustajina. Richard Sennettin ja Jonathan Cobbin (1972) tutkimus osoitti, että ihmiset, joita kohdellaan tietyn kategorian edustajina ja joiden sosiaalinen asema on tämän kategorian perusteella heikompi, joutuvat muokkaamaan itsearvostustaan suhteessa korkeammassa sosiaalisessa asemassa oleviin. Alisteinen asema johti heidän mukaansa omanarvontuntoon kohdistuneisiin loukkauksiin. Nämä loukkaukset saivat Sennettin ja Cobbin mukaan ihmiset häpeämään epätasa-arvoisuutta tuottavaa piirrettään, jota he nimittävät näkymättömäksi vammaksi. Pakolaisille, jotka ovat kotoisin yhteisöllisestä kulttuurista, yhteisön ulkopuolelle sulkemisen käytännöt Suomessa ovat merkittäviä loukkauksia heidän omanarvontuntoa kohtaan. Suomalaisten hyväksynnän hakeminen kertoo

näkymättömästä vammasta, joka on sekä pakolaistaustan että Suomessa kohdatun todellisuuden tuottama.

Aikaisemmin esittelemäni tutkimukset ovat osoittaneet, että etnisyys on merkittävä kategoria määritellessämme omaa subjektiuttamme (Jenkins 1997, Sintonen 1999). Etnisyys on merkittävä kategoria myös kansallisvaltion logiikassa (mm. Anderson 1983). Maahanmuutto kuitenkin kyseenalaistaa käsityksen etnisesti homogeenisestä kansakunnasta ja Suomessa ollaankin luomassa edellytyksiä monikulttuuriselle yhteiskunnalle maahanmuuttajien kotouttamisella ja integraatiolla. Suomalainen yhteiskunta kuitenkin näyttäytyy pakolaisten puheessa hyvin suljettuna piirinä erilaisine yhteisön ulkopuolelle sulkemisen käytäntöineen. Pakolaisten mukaan Suomessa arvovaltaisen identiteetin kertomiseen liittyy keskeisesti suomalaisuus, jolloin etninen ja kulttuurinen erilaisuus näyttävät olevan kategorioita, joiden perusteella osa Suomessa elävistä ihmisistä voidaan legitiimisti jättää yhteisön keskeisten toiminta-alueiden ulkopuolelle. Pakolaisten puheessa suomalaisuus näyttäytyikin perinteisenä, vastakkainasetteluille perustuvana, kansallisena identiteettinä.

Maahanmuuton väitetään olevan uusi asia Suomelle. Kuitenkin Suomessa on asunut etnisiä vähemmistöjä aina, eikä monikulttuurisuus näidenkään kanssa ole ollut selviö. Suomen yhteiskunnallisessa päätöksenteossa erilaisten vähemmistön asioista päättää enemmistön edustajat, joiden asiantuntijuutta ja ymmärtämystä näistä asioista voidaan perustellusti kyseenalaistaa (Sennett 2003). Monikulttuurinen yhteiskunta vaatii tutkimusten mukaan (mm. Papastergiadis 2000, Castels & Miller 1993) radikaalia vuorovaikutusta valtaväestön ja maahanmuuttajien välillä, joka tarkoittaa maahanmuuttajien osallistumista poliittiseen päätöksentekoon, mediaan sekä muihin yhteiskunnallisen toiminnan osa-alueisiin. Jotta osallistuminen yhteiskunnallisen toiminnan eri osa-alueille on mahdollista, täytyy myös kansalaisuuden käsitettä määritellä uudestaan.

Maahanmuuttajien kotoutuminen Suomeen ei tapahdu ainoastaan kouluttamalla heitä, vaan toimenpiteitä tulee tehdä myös toiseen suuntaan. Suomalaisuutta suljettuna piirinä täytyy kyseenalaistaa. Suvaitsevaisuuskasvatus ja maahanmuuton sekä pakolaisuuden käsitteleminen on tarpeellista niin kouluissa kuin työpaikoillakin, jotta sopeutuminen ja erilaisuuden hyväksyminen lisääntyy suomalaisten keskuudessa. Onnistunut monikulttuurisuus tarkoittaa myös sitä, että kulttuuristen erityispiirteiden lisäksi kiinnitetään huomiota niihin asioihin, jotka

horjuttavat pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien itsearvostusta.

Kotoutumisohjelmissa konkreettiset toimenpiteet kuten kielikurssit ja työharjoittelut eivät riitä itsearvostuksen ylläpitämisessä, jos pakolainen muutoin elää yhteiskunnan reunalla marginalisoitumisen ja syrjinnän seurauksena.

Itsearvostus syntyy vuorovaikutuksessa. Jotta maahanmuuttajat voivat elää Suomessa yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä, tulee heidän saada kunnioitusta toisilta ihmisiltä omalle subjektiudelleen. Richard Sennettin (2003; 260, 263) mukaan itsearvostus, joka perustuu kyvykkyydelle, ei yksin synnytä vastavuoroista kunnioitusta. Myöskään hyvinvointivaltion toimenpiteet, joiden kautta epätasa-arvoisuutta pyritään ehkäisemään, eivät yksinään rakenna vastavuoroista kunnioitusta, koska ne saavat kategorisoinnillaan tietyt ihmisryhmät häpeämään riippuvuuttaan. Sennettin mukaan toisen ihmisen kohteleva kunnioitus ei synny komentamalla, että niin tulisi tehdä. Vastavuoroinen kunnioitus täytyy neuvotella: tämä neuvottelu ottaa palvelukseensa yhtä lailla niin henkilökohtaisen luonteenladun kuin sosiaalisen rakenteenkin monimutkaisuudet. Hyvinvointivaltiossa tämä neuvottelu tarkoittaa sitä, että mietitään, miten kunnioitusta osoitetaan niille, jotka ovat selkeästi heikommassa asemassa.

Alussa esitin, että haastattelemini ihmisten ryhmä oli varsin homogeeninen kulttuurin ja kansalaisuuden näkökulmasta. Heidän suhtautumisensa kulttuuriin perinteisiin ja kansalaisuuteen erosi toisistaan kuitenkin hyvin paljon. Osalle perinteet olivat enemmän taakka kuin turva. Osa taas toi esille, kuinka kotimaassa opitut arvot antavat yksilöille vankemman aseman sosiaalisessa yhteisössä kuin suomalaisten elämäntapa. Tutkimukseni kautta olenkin oppinut, että haastattelemini ihmisten kulttuurisessa taustassa keskeisin yhdistävä tekijä on yhteisöllisyys, joka tarkoittaa laajaa keskinäisen vuorovaikutuksen verkostoa. Yhteisöllisyyden kautta opitut vuorovaikutuksen taidot voisivatkin olla ratkaisu monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamisessa. Suomalaisten tapa osoittaa kunnioitusta pakolaisille ja maahanmuuttajille voisi olla, että annetaan heille mahdollisuus tähän vuorovaikutukseen. Tämä tarkoittaa sitä, ettei piilouduta oman asiantuntijuuden taakse tai muilla tavoin pidetä pakolaisia sekä muita maahanmuuttajia käsivarren mitan päässä, vaan uskaltaudutaan suoraan ja henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen. Tällaisessa vuorovaikutuksessa kohdataan ihmisiä yksilöinä, ei pakolaisina tai maahanmuuttajina. Henkilökohtaisen kontaktin kautta murretaan myös niitä

kategorioita, jotka uusintavat suomalaisen yhteiskunnan perinteisiä rakenteita, kansallista identiteettiä ja kulttuuria.

Kategorisointiin tulee kiinnittää huomiota myös maahanmuuttajatutkimuksessa. Jos aloittaisin tutkimukseni uudestaan, tutustuisin tutkittavien kieleen, kulttuuriin ja heidän kotimaansa historiaan tarkemmin. Tämän tekisin sen vuoksi, että voisin huomioida tutkittavien kulttuurisia erityispiirteitä ja tätä kautta ymmärtää heidän kertomuksiaan paremmin. Kulttuurin tuntemuksen merkitys liittyy myös kunnioitukseen. Kun tulkkini oli opettanut minulle muutaman sanan arabiaa ja kurdia, pystyin kohteliaasti tervehtimään ja kiittämään ihmisiä, joiden kanssa keskustelin, heidän omalla kielellään. Tutkimukseen osallistuvien henkilöiden huomioiminen on tärkeää niin laadullisessa kuin määrällisessäkin tutkimuksessa, jotta voidaan osoittaa arvostusta ihmisten yksityisyyttä ja erityisyyttä kohtaan.

Kysyin tutkimuksen alussa, onko sellainen yhteiskunta mahdollinen, joka koostuu erilaisista kulttuureista kotoisin olevien ihmisten toisistaan poikkeavista arvoista, normeista ja toimintatavoista. Vaikka tutkimukseni onkin osoittanut monikulttuurisuuden olevan Suomessa vielä haave, on se myös todistanut sen olevan mahdollista. Etnisyyden ilmaisut ja etninen toiminta eivät ole johdettavissa ihmisen biologisista lajiominaisuuksista, vaan eri etnisten ryhmien väliset erot tuotetaan sosiaalisesti ja diskursiivisesti (Sintonen 1999, 263-264). Tällöin näennäiset, ihmisen biologiaan perustuvat, etniset kategoriat eivät determinoi yksilön käyttäytymistä, vaan eri etnisyyttä edustavien ihmisten välinen tasavertainen vuorovaikutus ja uutta monimuotoista kanssakäymistä rakentava toiminta on mahdollista. Lahden monikulttuurikeskus Multi-Cultissa ja erilaisissa maahanmuuttajuutta käsittelevissä tilaisuuksissa totesin, kuinka etnisiä identiteettejä ja kulttuurisia traditioita voidaan rakentaa yhdessä uuteen suuntaan. Tämä ei kuitenkaan tapahdu automaattisesti maahanmuuton lisääntyessä, vaan siihen tarvitaan paikallistason toimijoiden lisäksi myös niitä ihmisiä, jotka vaikuttavissa asemissa kertovat suomalaisuudesta, johon mahtuvat mukaan myös maahanmuuttajat.

Lähteet:

- Ahlberg, N. (1993): Näkökulmia monikulttuuriseen Eurooppaan: muslimisiirtolaiset ja –pakolaiset. Teoksessa Pentikäinen J. & Pentikäinen K. (toim.): Uskonnot Maailmassa. Juva, WSOY.
- Anderson, B. (1983): *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London, Verso.
- Anthias, F. (1992): *Ethnicity, Class, Gender and Migration*. Great Britain, Athenaeum Press Ltd.
- Bauman, Z. (1997): *Sosiologinen ajattelu*. Tampere, Vastapaino.
- Blom, R. (toim.) (1999): *Mikä Suomessa muuttui? – sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki, Gaudeamus.
- Castles, S. & Miller, M. J. (1993): *The Age of Migration – International Population Movements in the Modern World*. London, The MacMillan Press LTD.
- Edwards, J. (1984): *Language, Disadvantage and Minority Education*. Teoksessa Verma, Gajendra K. & Bagley, Christopher: *Race relations and Cultural Differences*. New York, St. Martin's Press.
- Elias, N. (1994): *The Established and the Outsiders – A Sociological Enquiry into Community Problems*. London, SAGE Publications Ltd. [alkuperäinen teos 1965]
- Eskola, J. (2001): *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat – Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta*. Teoksessa Aaltola, J. & Valli, R. (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä, PS-kustannus.
- Forbes, H.D. (1997): *Ethnic conflict – commerce, culture and the contact hypothesis*. New Haven and London, Yale University Press.
- Hall, S. (1999): *Identiteetti*. Tampere, Vastapaino.
- Hall, S. (1997): *Representation – Cultural representations and signifying practices*. London, SAGE Publications Ltd.
- Hannula, M. (1997): *Suomi, suomalaisuus, olla suomalainen*. Helsinki, Kirjapaino Oy Like.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. (2000): *Tutkimushaastattelu – Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki, Yliopistopaino.
- Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (1995): *The Active Interview*. London, SAGE Publications Ltd.
- Huttunen, L. (2002): *Kotona, maanpaossa, matkalla – Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Isaksson, P. & Jokisalo, J. (1999): Kallonmittaajia ja skinejä – Rasismin aatehistoriaa. Helsinki, Hakapaino OY.

Jaakkola, M. (1999): Maahanmuutto ja etniset asenteet. Helsinki: Työpoliittinen tutkimus 213, Työministeriö.

Jasinskaja-Lahti, I. & Liebkind, K. & Vesala, T. (2002): Rasismi ja syrjintä Suomessa – Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki, Gaudeamus.

Jenkins, R. (1997): Rethinking Ethnicity – Arguments and Explorations. London, SAGE Publications.

Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. (1999): Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere, Vastapaino.

Lepola, O. (2000): Ulkomaalaisesta Suomenmaalaiseksi – Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 787.

Mason, J. (1996): Qualitative Researching. London, SAGE Publications Ltd.

Miles, R. (1994): Rasismi. Tampere, Vastapaino.

Pentikäinen, J. & Hiltunen, M. (1995): Cultural minorities in Finland – An overview towards Cultural Policy. Helsinki, Publications of the Finnish National Commission for Unesco No 66

Papastergiadis, N. (2000): The Turbulence of Migration. Cambridge, Polity Press.

Robson, C. (1993): Real World Research – A Resource for Social Scientists and Practitioner-Researchers. Oxford UK, Blackwell Publishers Ltd.

Räty, M. (2002): Maahanmuuttaja asiakkaana. Tampere, Tammer-Paino OY

Sennett, R. & Cobb, J. (1972): The hidden injuries of class. New York, Alfred A. Knopf inc.

Sennett, R. (2003): Respect – in a World of Inequality. New York, W. W. Norton & Company.

Sintonen, T. (1999): Etninen identiteetti ja narratiivisuus - Kanadan suomalaiset miehet elämänsä kertojina. Jyväskylän yliopisto, SoPhi.

Tilastokeskus, Työministeriö (23.5.2003): Maahanmuuttajien työttömyysaste vuosina 1994-2002. <http://www.mol.fi/migration/tilkint.html>

Vartiainen-Ora, P. (1996): Paossa – Perusasiaa pakolaisista meillä ja muualla. Helsinki, Oy Edita Ab.

Liite 1

Saatekirje

Hei!

Nimeni on Virpi Sorsa. Olen opiskelijanainen Jyväskylän yliopistosta ja teen tutkimusta, jonka tarkoituksena on saada tietoa Suomessa asuvien pakolaisten elämästä täällä Suomessa. Olen kiinnostunut kuulemaan juuri sinun ajatuksiasi ja kokemuksiasi Suomesta. Osallistumalla tutkimukseen sinulla on mahdollisuus auttaa maahanmuuttajille tarkoitettujen palveluiden kehittämisessä. Tutkimuksessa käsittelemme keskustelujamme luottamuksellisesti.

Jos olet kiinnostunut osallistumaan tutkimukseen palauta alla oleva lomake 15.11.2002 mennessä Monikulttuurikeskus Multi-Cultiin (Päijänteenkatu 1) tai Lahden Maahanmuuttajapalveluiden postilaatikkoon (Saimaankatu 64, 4. kerros).

Lisätietoja tutkimuksesta voit kysyä Lahden Maahanmuuttajapalveluiden henkilökunnalta tai tulla tapaamaan minua Multi-Cultiin 18.11.2002 klo 14-17 tai 19.11.2002 klo 10-12.

Ystävällisin terveisin

Virpi Sorsa
p. 0503761721

Tahdon osallistua haastatteluun

Nimi: Olen: Mies Nainen

Osoite:

Puhelin numero:

Tarvitsen tulkkia: Kieli:

Minulle paras haastattelu ajankohta olisi: päivällä illalla

Liite 2

Haastattelukysymykset

Tausta

Nimi, ikä, kansalaisuus

Kuinka kauan olet ollut Suomessa?

Ketä kuuluu perheeseesi? Asuvatko he Suomessa?

Käytkö töissä/koulussa?

Millainen on normaali arkipäiväsi?

Kontaktit

Kenen kanssa olet tekemisissä päivittäin?

Onko sinulla suomalaisia tuttaviasi?

Missä olet tutustunut heihin?

Milloin olet tekemisissä suomalaisten ihmisten kanssa?

Minkälaisena koet suhteesi suomalaisiin?

Koetko, että sinulla on tarpeeksi ystäviä Suomessa?

Palvelujärjestelmä

Kuinka usein tapaavat viranomaisia?

Millaisena koet nämä tapaamiset?

Miten koet, että sinua on kohdeltu?

Hoidetaanko asioitasi mielestäsi hyvin?

Kaipaisitko enemmän tietoa maahanmuuttajille tarkoitetuista palveluista?

Mitä palveluita kaipaisit?

Koetko olevasi tasa-arvoinen suhteessa suomalaisiin asioidessasi eri virastoissa?

Konfliktit

Oletko kohdannut rasismia Suomessa tai tunnetko ketään joka olisi?

Mikä on sinun käsityksesi siitä, onko Suomessa rasismia?

Miten se on ilmennyt? Mistä se mielestäsi johtuu?

Oletko kohdannut vaikeuksia asioidessasi suomalaisten viranomaisten kanssa?

Millaisia vaikeuksia olet kohdannut?

Mitkä asiat ovat vaikeuttaneet elämääsi Suomessa? Mitä näille asioille tulisi tehdä?

Kohtaamisia

Miten kuvailisit suomalaista yhteiskuntaa?

Mitä tiesit Suomesta ennen kuin tulit tänne?

Miten kuvasi Suomesta on muuttunut täällä olon aikana?

Muistatko, mikä oli ensimmäinen kokemuksesi, kun saavuit Suomeen?

Kuka oli ensimmäinen ihminen, jonka tapasit tänne tulon jälkeen?

Mikä oli ensimmäinen mielikuvasi suomalaisista ihmisistä?

Mitä mieltä olet suomalaisesta elämäntavasta? Mikä on parasta täällä elämisessä?

Eroaako elämä täällä siitä, miten elit aikaisemmin? Miten se eroaa? Mikä on yhteistä?

Koetko, että haluaisit palata kotimaahasi vai onko Suomi nyt kotimaasi? Miksi?

Jos kuvittelet elämääsi muutaman vuoden päähän, niin miltä se näyttäisi?